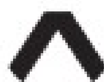
VÁMOS MIKLÓS

IGEN

(élni, olvasni, írni)

VÁMOS MIKLÓS

IGEN

(élni, olvasni, írni)

ATHENAEUM
2021

Irodalmi főbűnök

Van a hét főbűn (néha hét kardinális bűnként emlegetik). A keresztény, vagy szűkebben a katolikus egyház listázta ezeket, így: kevélység (büszkeség, gőg), fösvénység (kapzsiság, zsugoriság), bujaság, irigység, torkosság (mohóság), harag és jóra való restség (lustaság). Igazán érdekes. Kérdezem tisztelettel: a hazugság ugyan miért maradt ki?

Ha írókról, költőkről, színpadi szerzőkről beszélünk, a hagyományos nézet szerint a hazugság minősülne a legfőbb bűnnek. Ámbár ugye „Költő hazudj, de rajt' ne fogjanak" (Arany János: *Vojtina Ars poétikája*). Mindazonáltal az az írói tódítás vagy lódítás, amelyről az olvasó nem értesül, talán nem is tartozik e kategóriába. E gondolatot így bontja ki ugyanabban a művében a XIX. század legnagyobb költője:

Hazudni rút. Ez ellen a morál,

A tarsas illem egy kint perorál:

De költőnek, bár lénye isteni,

Nemcsak szabad: – szükség fillenteni.

Avagy felettünk nem hazud az ég,

Bolttá simulva, melynek színe kék?

A támadó nap burka nem hazud?

S fejünk felett, min jár, nem ál az út?

A csillagok hullása nem csaló?

Távol hegy, erdő kék szine való?

Szivárvány hídja nem csak tettetés?

A látkör széle nem csúf rászedés?

A délibáb, midőn vizet csinál,

Melyben torony, fa kettészelve áll,

Lebegve orma, tótágast az alja:

Hát nem szemed, szomjad ingerli, csalja?

...

Minden hazugság, földön ami szép:

Csontváz, ijesztő a valódi kép;

Azt vérrel, hússal ékesíteni

Jer, jer költő!... hazudva isteni!

Mit kezdjen ezzel az, aki most (2020) próbál papírra (képernyőre) vetni valamit? Lehetne arra az álláspontra helyezkednie, hogy nem mind arany, ami fénylik, ám ezzel félreértené a gondolatot. Arany Jánosnál a *fillentés* valódi értelme a képzelet vad szárnyalása, mely, valljuk meg, közeli rokonságban áll a tények elhajlításával, esetleg torzításával. Erre is utal egy további strófában: „Győzz meg, hogy ami *látszik,* az *való;* / Akkor neved költő lesz, nem csaló…"

Amondó vagyok, hogy az írók (még összeállítandó) kiskátéjában a főbűnök élén mégis a hazugság (hamisság) áll. De az író nem akkor hazudik, amikor eltér a tényektől – melyek egyébként se mindig állapíthatók meg. Lehet igazmondó az a színdarab például, amelyben Csehországnak történetesen tengere van. Ha egy szöveg hazug (hamis), azt mi, olvasók kevésbé tudjuk, mint érezzük. Írói hazugság például az, ha társadalmi regény köntösébe bújtatunk egy krimit. Joggal vethetné ellenem valaki, hogy mi a helyzet Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regényével, vagy Kosztolányi *Édes Anná*jával. Az, hogy a két író egy-egy bűnügyből indul ki, ám annak talapzatára épít valódi cselekményt, valódi emberábrázolást, valódi társadalmi igazságtételt. Röviden: nem az a fontos, hogy ki a gyilkos.

Ugyancsak írói főbűnnek tartom, ha valaki azért nem ragaszkodik a saját ízlése által fölállított mércéhez, mert azt reméli, így fokozhatja az olvasók érdeklődését, tehát növelheti a bevételét. Ez nemcsak főbűn, de kifejezetten írástudói árulás.

Harmadik főbűn a más (nagyobb vagy sikeresebb) szerzők műveinek utánzása, másolása, bármiféle eltulajdonítása. Már csak azért sem ajánlható, mert aki olyan novellákat vagy színdarabokat szeretne olvasni, mint amilyeneket Anton Pavlovics Csehov írt, miért érné be amazok valamiféle majmolásával? Halkan jegyzem meg, hogy aki ezt választaná módszeréül, az éppen attól fosztja meg magát, ami az írás mesterségében a legszórakoztatóbb: s ez a rögtönzés. Hadd menjen a toll arra, amerre akar, rendszabályozni ráérünk az átolvasáskor. Engem a rögtönzés kiváltotta élvezet tart a munkaasztalomnál, immár lassan öt évtizede. Ha a legcsekélyebb mértékben is untat, amit csinálok, azonnal abbahagyom. Ami engem kissé untat, az az olvasókat talán nagyon. Arra semmi szükség.

Negyedik főbűnünk való életünkben is sok bajt okoz. Nevezzük féltékenységnek. Többet árt az író vérkeringésének, mint a… elsőként azt írtam volna, hogy az epe, ám nyilvánvaló, hogy ez a szervünk valamiféle kapcsolatban áll a féltékenységgel. Nem csupán a kenyéririgységre gondolok, bár az is tévút. Ha valamelyik kollégánk sikeres könyvet ír, tapsoljunk neki önfeledten. Azt követően az olvasóknak kedvük támadhat elolvasni egy másik kortárs szerző munkáját is. Szeretem azt hinni, hogy mi, írók nem egymás kenyerét esszük, hanem e gondolat jegyében egymás kenyerét sütjük. Jó, jó, bizonyos mértékben, de ez a finomítás majdnem minden véleményhez és megállapításhoz odabiggyeszthető.

Ötödik súlyos vétek a lustaság, mely kapcsolatba hozható a (lelki) restséggel. Író esetében egy ősi elv megszegéséről van szó. *Nulla dies sine linea*. Apelles, Nagy Sándor udvari festője mondogatta: Ne teljék el nap (ecset)vonás nélkül. Igen. Író is dolgozza le a maga munkaóráit. Akinek nincs „rendes" kenyérkereső foglalkozása, lehetőleg a nap azonos szakában ücsörögjön a papírja vagy a billentyűzete fölött. Akkor is, ha úgy érzi, nem jut eszébe semmi. Evés közben megjöhet az étvágy. Én azt se tartom rossznak, ha az ember csak leírja a gondolatcsírákat, akár azt: Emberek, most nem jut eszembe semmi. Vagy: Ma tehetségtelen vagyok. Esetleg:

Isten (múzsa), segíts, lécci. Előfordul, hogy csoda történik. A fölösleges mondatok utóbb törölhetőek.

Hatodik végzetes bűn a fizikum és a pszichikum tönkretétele. Alkohollal. Kábszerekkel. Vegyi anyagokkal. Túlzott dohányzással. Vagy akár szar olvasmányokkal. Ha lerombolod magad, az írót is tönkreteszed benned. Előnyös a testmozgás, és a lélek tornáztatása is, olvasással, gyerek- vagy unokaneveléssel, nyelvtanulással, zenéléssel, táncolással. Nem kell mindet, de valamit felettébb ajánlatos.

Hetedik és legeslegfőbb bűn a tehetség és a képesség elherdálása. Röviden: pénzért írni. Ez nem azt jelenti, hogy ingyen kell, de ne legyen a benyert pénzek vonzása a fő motívum. Az írók számára a bérfeladatok, az anyagi okból elvállalt megrendelések nagyjából annyira károsak, mint egy hegedűművésznek a kezeket és ujjakat erősen igénybe vevő nehéz fizikai munka. Lehet, hogy ezt többen túlzásnak érzik, én nem.

*

Vannak azonban olvasói főbűnök is. Itt elméletileg különbséget kéne tennünk az olvasók és a szakmai olvasók között. Az igazi olvasó pénzt adott a könyvért, a folyóiratért, az irodalmi lapért, vagy a könyvtárban jutott hozzá. A szakmai olvasó viszont kapja, s azért rágja végig magát a szövegen, hogy azután olyan véleményt alkosson, mellyel valamiféle döntnökként ad útbaigazítást az előbbi, remélhetőleg jóval népesebb embercsoportnak. Röviden azt is mondhatnánk, hogy utóbbiak azok, akik (már?) nem szeretnek olvasni. Van afféle erdei nézet, hogy az írók viszont azok, akik (már?) nem szeretnek írni. Én ezt nem hiszem. Előfordulhat, hogy adott szerző bizonyos időszakban – főleg számára fontosabb munkák befejeztével – semmi kedvet nem érez, hogy gyakorolja a hivatását, de ez csak olyasmi, mint a szerelmeskedés utáni depresszió. Tudni való, hogy nagy szerelmeskedés – mélyebb depresszió. Ám azért előbb-utóbb visszatér az ember (az író is ember, bármily meglepő) élet- és munkakedve. Ha nem, akkor – átmenetileg? – foglalkozzék mással, művelje kertjét, netán agyát, avagy ágyát, hm. Megesik, hogy valakiből kimegy az író örökre, ez a ritkább eset, s ha megtörténik, érdemes elfogadni a sors (hívőknek: Isten) döntését.

Nekem az az elvem, hogy ha nem élvezzük az írást, nem kötelező. Annyi más foglalatosságot találhatunk magunknak. De térjünk vissza az olvasóhoz, ahhoz, aki ingyen, saját élvezetére teszi magáévá a könyveket. Szerintem az ő kéjérzete nem kisebb, mint a szerencsésebb íróké, sőt. Ő munka nélkül kapja az örömöt. Amelyik könyvet munka elolvasni – ilyen is akad a remekművek között –, az szabályerősítő kivétel. Azt hiszem, bátran abbahagyható bármelyik könyv, még akkor is, ha a közmegegyezés szerint remekmű. Néhai édesanyám jut eszembe. Gyerekkoromban állandóan a Pacsirta nevű rádiókészülék adásait hallgatta. Midőn a nap közepén bemondták: Jó ebédhez szól a nóta! – anyukám egy erőteljes mozdulattal kikapcsolta, s így szólt: De nem nekem! Ő történetesen utálta az úgynevezett cigányzenét.

Ezen az alapon vannak olyan könyvek, amelyek nagyszerűek, de nem nekem, nem nekünk. Például mert túl fiatalok vagyunk hozzá. Vagy túl öregek. Túl fáradtak. Túl türelmetlenek. Túl… valamilyenek. Szerintem okosabb egy regényt félbehagyni, mint megutálni. Ez történik, ha fogcsikorgatva átrágjuk magunkat rajta. Ami nem ízlik, azt hagyjuk ott, azt hiszem, ez étel esetén is elfogadható döntés.

Az olvasói főbűnök élén nyilvánvalóan a könyv tönkretétele áll. Ennek extrém esete a könyvégetés, amelyre nem is vesztegetek szavakat. A könyv erőteljes használatát bocsánatos véteknek tekintem. Elfogadom, ha valaki jegyzetel a margóra, aláhúz számára lényeges mondatokat, még azt sem rosszallom nagyon, ha az olvasó kis szamárfület használ könyvjelzőként. Vessen magára a kiadó, amelyik elspórolja a könyvjelző szalagot. Ugyanakkor bánt, ha az emberek leveszik a kötetet védő papírborítót, szerintem az arra való, hogy védje a könyv cím- és hátlapját.

Főbűn továbbá, ha valaki könyvet lop, természetesen. De az is, ha valaki soha nem ad kölcsön. Nem hiszem, hogy az asszony verve jó, de azt vallom, hogy a könyv olvasva. Okosabb, ha valaki forgatja a lapjait, mint ha csak vár a sorára a polcon. Sokan büszkék több ezer kötetes gyűjteményükre. Pedig az a könyvvagyon, mely csak ücsörög a bútorba sorakoztatva, tulajdonképpen halottnak számít. Tetszhalottnak, hiszen bármikor föltámadhat, ám azért… kár ragoznom.

A negyedik olvasói főbűnre én kiváltképp haragszom. Ez akkor valósul meg, ha véleményt mondunk olyasmiről, amit nem, vagy csak részben tettünk magunkévá. Félbehagyni szíved joga, akkor viszont ne alkoss róla véleményt. Nem jogosít erre, ha sokat hallottál a cselekményről, a végkifejletről, vagy a mű bármely egyéb részletéről. Könnyen előfordulhat, hogy egy könyv csak az aranymetszéspontnál (kábé a kétharmadánál), vagy akár a legutolsó fejezetben áll össze.

Ugyancsak elítélem azokat, akik komolyan kijelentik: Ilyet én is tudnék írni! Embertárs, tényleg? Rendben, vegyük egymást komolyan, bizonyítsd be. Csináld. Nem baj, ha rosszul sikerül, akkor legalább megpróbáltad. Itt jelentem ki, hogy egy rossz könyvet legalább olyan nehéz megírni, mint egy jót. Mert a jó szöveg előbb-utóbb segít neked, és írni kezdi önmagát. Ennek a részletei most nem fontosak, elég, ha elhiszitek nekem becsületszóra.

A hatodik olvasói főbűn: elfelejteni, hogy te is társszerző vagy. Ahányan elolvasnak egy szöveget, az annyifélévé válik, mindannyian hozzátesszük élményeinket, tapasztalatainkat, addigi irodalmi kalandjainkat. Aggasztó, ha humorérzék vagy empátia nélkül indulunk a nagy utazásra, amelyre a szerző invitál, vagy ha nem fogadjuk el az általa fölkínált szabályokat. Abban az esetben inkább válasszunk másik könyvet. A könyvek száma végtelen, de az évek száma véges. Ezt az íróknak sem szabad figyelmen kívül hagyniuk. Javaslatom: semmiképp se haljanak meg a kelleténél hamarább.

A hetedik: nem adni esélyt a fiatal – akár pályakezdő – szerzőknek. Egyikünk se szorul rá jobban az olvasók és az írótársak szeretetére.

*

Végezetül. Mit tehetünk, ha legjobb szándékaink dacára mégis elkövettük az írói vagy az olvasói főbűnök egyikét-másikát?

Gyorsan hagyjuk abba a vétkezést. Azután gyónjuk meg, amit tettünk, értelemszerűen egy arra érdemes írónak, avagy egy jóakaratú olvasónak. Fogadjuk emelt fővel a penitenciát. Miatyánkok, hiszekegyek és üdvözlégymáriák helyett bizonyára könyve(ke)t szabnak ki ránk. Lássunk hozzá(juk).

Ego te absolvo.

Gyertek elő

Szeretem az önéletrajzokat és a naplókat. Virginia Woolf prózáját intim megvilágításba helyezi az *Egy jó házból való angol úrilány* című kötete. Az örökösei állították össze, eredeti címe: *Moments of Being* (A létezés pillanatai). Ebben olvastam, hogy Virginia nagyapja életében először szájába vett egy szivart, jóízűen elszívta, aztán kidobta, és soha többé nem gyújtott rá. Fölemelő, ha az ember tudja, hogy valami finom, megőrzi magának az élményt, akár egy különleges ünnepély emlékét, de többet nem kér belőle. Az ilyen létpillanatokért érdemes élni, olvasni, írni.

Megeshet, hogy ez a nagypapa félt a dohányzás káros hatásaitól, ebben az esetben kiemelkedően fegyelmezett volt. Ám az se kizárt, hogy titkos szivarozó lett, ami még izgalmasabb. Állítom, hogy mostanság a városi Magyarország telis-tele van titkos írókkal. Én sose voltam az, mindig kerestem magamnak közönséget, már apró gyerekkoromban is. Ellenben titkos olvasóként pergettem napjaimat minden iskolatípusban. Komoly gyakorlattal fogtam a könyvet a pad rekeszében, s fejtartásommal leplezni igyekeztem, hogy oda nézek, nem a katedra szónokára. Sokszor kaptak rajta, a nyomdaterméket elkobozták. Év végén adták vissza, tucatszám. Apám olcsókönyvtári egyenkötetei voltak, áruk három vagy négy forint. Máig megvannak, negyven-ötven pici kötet, papírjuk sárgásbarna, kartonborítójuk repedezik.

A titkos író sorsa sanyarúbb, bár őt senki nem akarja rajtakapni. A legnehezebb annak a sorstársnak, aki szégyelli, hogy verseket (novellákat, drámát) ír, mert… ööö. Senki nem tudja pontosan megfogalmazni, hogy miért, de a „normális" ember pénzt keres, randizik, iszik, nem pedig azzal múlatja idejét, hogy sorokat fogalmazzon, a ceruzája végét rágcsálva, billentyűzet esetén képletes értelemben.

Én úgy tartom, írni becsület és dicsőség dolga, azonban ez kisebbségi nézet. Pedig aki ír, sose lesz olyan agresszív – élesebben: bunkó –, mint… aki

nem. Az írás gondolatokat és érzelmeket fakaszt, s ezek nem arra indítanak, hogy bánts vagy sérts másokat, inkább arra, hogy megértsd a többi embert, beleértve saját magadat is. Tekintettel arra, hogy az olvasás milyen közel áll az íráshoz, bizonyos mértékig a ránk gyakorolt hatásuk közel áll egymáshoz.

Szerencsés, ha az írónak van bátorsága a napra menni. Aki próbálta, tudja, jót tesz az égi fény világa és melege. Sütkérezni a megfogalmazott vagy elolvasott fejezetek sugaraiban kifejezetten áldásos a léleknek, így áttételesen biológiai valónknak is. Hagyjuk a bujkálást a tetteseknek és a bűnösöknek. Titkos írók, gyertek elő barlangotokból.

Attól, hogy a munkánkat nem közlik a lapok, nem jelentetik meg a kiadók, ugyanolyan írók lehetünk, mint azok, akikét igen. Ez jelentős mértékben szerencse dolga. Összpontosítsunk inkább arra, hogy a szövegeinkben titkokat mondjunk el. A titkot föltáró író az igazi, még akkor is, ha valamely okból örökre titkos író marad – talán az a kisebb baj. Az, hogy fölfedeznek-e, illetve berobbansz-e, túlnyomórészt a vakszerencsén múlik. Következésképp e szavakat hímezzük a zászlónkra: bátorság, önbizalom, kis félsz, nagy remények.

Mesterségem címere

Alapvetően kétféle irodalom létezik. Az egyik – csak a prózáról beszélek – a XIX. századi, amelynek az a lényege, hogy van egy történet, amelyben alakok szerepelnek, és idővel el kell hinnünk, hogy a történet a valóság, amelyben igazi alakokról olvasunk, akkor is, ha tudjuk, hogy nem azok. Emellett még mondanivalót is találhatunk a szövegben. A mondanivaló ma már szörnyű szitokszónak számít, mert a szocialista realizmusban rosszul használták. De attól, hogy egy szót túlhasználnak, még nem biztos, hogy hamis.

Ha körülnézünk a mai magyar irodalomban, példának hozhatjuk Závada Pált, akinek alakjai, történetei vannak, egyszóval régimódi. Ő azt várja, hogy a *Jadviga párnájá*nak olvasása közben képzeljük el, milyen volna

olyan nőnek lenni, aki marhára szeret egy férfit, de közben szerelmes egy másikba is.

Az ezzel ellentétes írói nézeteket vallók doyenje minálunk Esterházy Péter. Őt sem a mondanivaló, sem az alakok, sem a történetek nem érdeklik túlságosan. Vele van egy közös élményem, amikor egyszer Németországban azonos tévéműsorba keveredtünk. Sajnos az én interjúm készült hamarabb. Elmondtam mindazt, amit az imént nektek. Hogy számomra a mondanivaló nagyon fontos. Ennivaló, innivaló, mondanivaló. Ezután odafordultak Esterházy Péterhez, mi a véleménye a mondanivalóról. Kijelentette, hogy a szépirodalomhoz nem kell mondanivaló, akinek mondanivalója van, legyen egyetemi tanár, vagy írjon esszét. Megkérdezte a riporter, hogy mi a helyzet a gondolattal. Erre azt felelte, hogy gondolat sem kell. Céline francia íróra hivatkozott, aki egyszer úgy nyilatkozott, hogy gondolata mindenkinek lehet, ő inkább egy tweedzakót szeretne.

Ha írni akartok, először döntsetek, Esterházy Péter ösvényén próbáltok haladni, avagy Závada Pálén. Aki Esterházy Pétert követné, annak sokkal többet kell azon gondolkoznia, hogy milyen hasonlatokat, jelzőket, szóvirágokat, mondatfacsarásokat használjon, egyáltalán, milyen legyen a mű nyelve. Meg kell teremtened az egyedi, más által nem használt stílusodat. Röviden: prózaköltővé kell válnod.

Ha olyanok akartok lenni, mint Závada Pál (ebbe a csoportba tartozom, talán nem kell magyaráznom), más az alapállás. Én, ha eszembe jut egy csilingelő jelző, az átírásnál okvetlenül kihúzom, mert nem szeretném, hogy az olvasó megálljon:

ah, ez a Vámos hogy tud bánni a szavakkal! Nem ez a célom. Én azt szeretném, hogy az olvasó jöjjön velem, akadjon a horgomra, hadd sodorja a történet, ne fékezzen le egy-egy különleges szónál vagy mondatnál. Szeretném azt is megszabni, hogy milyen tempóban haladjon, esetleg mikor tartson szünetet. Számítok rá, hogy esetleg ágyban vagy villamoson olvassák a könyvem.

Lukács Györgyre hosszabb ideje nem szeret hivatkozni senki, mert kommunista volt. Igaz. Mégis érdemes elolvasni az ő *Balzac, Stendhal, Zola* című esszéjét. Lukács kétféle prózaírót különböztet meg: az egyikre

alappéldája Dosztojevszkij, a másikra Tolsztoj. Lukács az oroszok bűvöletében élt, a rossz nyelvek szerint jobban tudott oroszul, mint magyarul. Egyébként németül is. Szerinte Dosztojevszkij művészete az intenzív totalitás, azaz belső teljesség. Azt jelenti, hogy egy alak bőrébe bújik az író, mindent tud, amit a hőse, és semmit, amit bárki más. Ez lényeges döntés, mert ha az ilyen típusú szerző ír regényt egy szűz lányról, akkor abban a regényben nem eshet szó arról, hogy milyen a szexuális élet. Vagy amikor a szűz itt ül, és hallgatja, amit beszélek, mert prózaíró akar lenni, akkor nem írható meg, hogy mi történik más helyszínen, mert azt a lány nem tudhatja. Rokonszenves és logikus prózaírói módszer, bár voltaképp alanyi költői hozzáállás a világhoz. Természetesen többnyire egyes szám első személyt használ az ilyen szerző. Megjegyzem, maga Dosztojevszkij se tartotta magát e szabályokhoz mindig és egészen.

A másik változat Tolsztoj módszere, Lukács extenzív totalitásnak nevezi. Lev Nyikolajevics úgy írta a regényeit, hogy önmagát istennek képzelte. Mindent tudott a figuráiról, fölöttük trónolt, valahol a levegőben. Ez nehezebb technika, de óriási előnye, hogy az író keze sokkal szabadabb. Bevallom: én „isteníró"-nak tekintem magam négyéves korom óta. (Noha írtam regényt a másik módszerrel is.) Végeredményben magánügy, hogy melyiket választjuk, de higgyétek el, e döntés nélkül aligha írhatunk prózát. Választanunk kell.

*

Mi különbözteti meg a szépirodalmat minden más szövegtől?

Én kevés olyan értelmes emberrel találkoztam, aki soha nem írt naplót. Ha nem próbáljátok ki, valamiről lemaradtok. Belépő a prózaíráshoz, már csak azért is, mert megszokjátok, hogy naponta kell írni. (A naplózás akkor is jót tesz a léleknek, ha nincsenek írói terveitek.) De ha nem írtatok még naplót, biztosan írtatok már levelet, ha azt sem, akkor gimnáziumi dolgozatot, vagy ha azt sem, ami azért meglep, akkor a munkahelyeteken mindenféle szövegeket. A Facebookon bizonyára a legfiatalabbak is megnyilvánulnak. Mondatokkal és bekezdésekkel él mindenki. Azt hiszem, egy utcaseprő se tudja megúszni, hogy időnként szövegekkel kelljen foglalkoznia. Régi leveleket böngészni szívmelengető.

Tegnap például az történt, hogy egy Szántó Péter nevű ember – akiről nem fontos, hogy tudják, kicsoda – küldött nekem egy borítékban két levelet. Az ő rokona volt Szántó Tibor író, távoli rokona. A levelek egyikét az apám írta 1956. január 20-án, a másikat az apám anyja, akit én sosem láttam. A címzett mindig Szántó Ilonka, a Szántó család (nem derül ki, milyen fokú) tagja. Megrázóbbat, élettel teltebbet régen olvastam. Kérdés, hogy ezek a szövegek miért nem tekintendőek irodalomnak, noha óriási élmény volt, ha az olvasás felől közelítjük. Katarzist is átéltem. Vélhetitek, azért volt óriási élmény nekem, mert érintett vagyok családilag, de meggyőződésem, hogy ugyanakkora élmény volna bárkinek, ha odaadnám. Már az is érdekes, hogy miként nézett ki a levélpapír 1930-ban. Mártogatós tollal írták, gyöngybetűkkel. Az 1956-os levél ugye a forradalom miatt izgalmas, kiderül belőle, mennyire furcsák voltak akkor a viszonyok. A Svájcból küldött ajándék golyóstollért apám tizennyolc forint vámot fizetett. Realizmus.

Ha elolvassuk egy újságíró cikkét, az miért nem irodalom? Ugyanúgy erőlködik, fogalmaz, történetet mesél, mint a „rendes" írók. Hol a határvonal?

Nehéz a válasz. Saját definícióm: az irodalom ott kezdődik, ahol a szöveg már okosabb, érzelmesebb, mélyebb, mint az ember, aki írta. Tehát ha csak annyira okosat tudsz írni, amilyen okos vagy egyébként, akkor még nem lehetsz író, csak esetleg jól fogalmazol. Mint a jobb újságírók. Példának elég most a már említett Tolsztoj, minden idők legnagyobb prózaíróinak egyike, állítólag a magánéletben buta és korlátolt volt. A kor művelt orosz elméi annyit röhögtek ezen a hülyén, hogy csak na. Szélsőséges rögeszméi voltak. Például azt hitte, hogy ha az obscsina (téesz jellegű parasztközösség) elterjedne Oroszországban, lenne mit ennie a népnek. Ez marhaság, akkor is mindenki tudta, de ő ragaszkodott hozzá. Ha többet is akartok tudni Lev Nyikolajevicsről, vastag napló- és levélkötetei hozzáférhetőek magyarul is.

A naplóiban sirámokat zeng arról, hogy vesztett a kaszinóban. Isten bocsánatát kéri a bűnbeesésért, megfogadja, soha a büdös életben nem fogad hazárdjátékban. Két nap elteltével arról ír, hogy szerencséje van, nyert a kaszinóban. Ugyan még nem fizette vissza tízszeres tartozását, de

kapott rá haladékot. Tolsztoj a szerencsejátékon kívül két szenvedélynek élt, az egyik volt a cselédlányok teherbe ejtése, ami bocsánatos bűnnek számított az akkori Oroszországban. A másik pedig, hogy önmagát saját kezűleg testi örömökben részesítette. Emiatt is bűntudat gyötörte, állandóan fogadkozott, hogy soha többé, aztán mégis.

1901-ben osztották ki az első Nobel-díjat. Ha bárki tudná, hogy ki kapta, büszke lehet magára. Valószínűleg csak én leszek büszke magamra, megmondom: egy Sully Prudhomme nevű francia költő kapta. Jelentéktelen francia költő. Nem pedig Tolsztoj, aki már akkor élő legenda volt, nagy esélyes. Erre Lev Nyikolajevics írt egy levelet a Nobel-díj-bizottságnak, amelyben megköszöni, hogy nem ő kapta a díjat, mert egyrészt minden pénz csak rosszat hoz, másrészt annyit kell a feleségével harcolnia a pénzügyek miatt, hogy ez újabb bonyodalom volna. Ezek után még vagy kilenc Nobel-díjat osztottak ki az ő életében, de nem neki. Úgy halt meg, hogy nem kapott Nobel-díjat, mert magára haragította az Akadémiát.

Sajnos eszmefuttatásomnak van egy borzasztó következése: ha valaki seggfej, könnyebben lehet író, mint aki nagyon okos. Ez rám nézve is rémes. Viszonylag okos embernek gondolom magam, mekkorát kell ahhoz ugranom, hogy egyáltalán író lehessek?

*

Személyes vallomás. Könyvet még soha úgy nem írtam, hogy ne lett volna olyan mondandó a fejemben, amelyről úgy éreztem, hogy aki elolvassa, annak *valami* picit jobb lesz. Azt nem tudom megmondani, hogy pontosan mi és hogyan, mert könyve válogatja, de teljes felelősséggel ajánlhatom ilyenkor: *figyelj ide, olvasó, most ne pasizzál vagy csajozzál, ne menj moziba, ne tévézz, ne az anyádnál üljél!* Mindegyik tevékenység fontos lehet, bár a tévézéstől talán jobb tartózkodni. Szóval, én azt kérem, tölts el inkább három napot – például – az *Apák könyve* című regényemmel.

Ezt nagy felelősségnek érzem. Mindebből talán világos, hogy nem annak örülök, ha valaki lelkendezik: uram, az ön tájleírásai fantasztikusak. Az engem kevésbé érdekel. Ha viszont valaki azzal jön oda hozzám: író úr, mi is csináltunk egy családi *Apák könyvé*t, majd odaadjuk a gyerekünknek meg

az unokánknak! – ez boldoggá tesz. Jelzi, hogy a mondanivalóm betalált, nem hiába raboltam az olvasók idejét.

Azzal a regénnyel pontosan azt akartam üzenni, hogy akinek van apja vagy anyja, hallgassa meg, hogy mit mond, és jegyezze le, mert idővel nem lesz rá módja. Szeretném, hogy ki-ki figyeljen jobban az atyákra, anyákra, nagyszülőkre, amíg lehet. Nekem nagyon fáj, hogy régóta nincsenek élő felmenőim. Nem tudtam előre, hogy ezt akarom mondani, menet közben értettem meg, és ez a prózaírás lényege. Ha az ember írja a könyvet, és egyszer csak megért valamit a témájáról, amit addig nem tudott, akkor prózaíró lett. Ha ezt az aha-élményt nem éli át, akkor csak újságíró vagy bulvárszerző.

Ugyancsak példaként mesélem, hogy az *Anya csak egy van* esetében tizennyolc évesen jöttem rá, hogy anyámról kéne írnom egy regényt. Mondanivalónak azt szántam, hogy drága édesanyám olyan, mint a szocializmus. Kegyetlen, szeszélyes, kaotikus, diktatórikus, hatalmaskodó – de elég röhejes. Az a szocializmus ugyanis, amelyet én 1960-tól megfigyelhettem, mindig kissé röhejes volt. Gondoltam, írok egy könyvet anyámról, melyben anyám olyan lesz, mint a társadalom, amit majd finom lírai trükkökkel adok az olvasó tudtára. A cenzúra nem szólhat semmit, anyámról azt írok, amit akarok, gondoltam én. Csakhogy anyám még élt, amikor tizennyolc évesen megírtam a könyv első változatát, az, hogy őt ne bántsam a szövegemmel, fontosabbnak tűnt, mint a regény.

Telt az idő. Ő szűk két évtizeddel később meghalt. Időközben újra meg újra nekifutottam a témának. Végül 1995-ben jelent meg. Már nem volt szocializmus, addigra a regény sem arról szólt, hanem arról, hogy van egy mániás depressziós nő, akit a társadalom hülyének, felelőtlennek és szinte kártékonynak tekint. Humorista fia viszont híres és megbecsült. A könyv során kiderül, hogy a híres és megbecsült fiú valójában savanyú, karót nyelt barom, aki még egy igaz szerelmet sem tud átélni. Bezzeg a mániás depressziós asszony szerelmes, boldogan él, és viszonylag könnyen hal meg. Tehát figyeljünk oda, hátha nem olyan hülyék azok, akiket annak tartunk.

Amikor valaki elolvasta, és elmesélte nekem, hogy az ő anyja is totál hülye, de ezek után jobban tudja majd szeretni, éreztem, hogy a nyilam célba

talált. Nem állítom, hogy ez nagy lépés a világtörténelemben, de ennyit tudtam tenni. Azt ajánlom, ha olyan prózaírók akartok lenni, mint a Tolsztoj-féle, addig ne nyugodjatok meg, míg az adott témában el nem juttok az aha-élményig. Ellenkező esetben hagyjátok félbe, vagy ha elkészült, ne adjátok ki. A honorárium erkölcsi értelemben óriási, amikor az aha-élményt átélitek. Orgazmusjellegű.

Hogy a költők mit éreznek, amikor megírják a költeményt, azt nem tudom. Biztos ott másféle az öröm. Állítólag a vers mindig olyan, mint egy ajándék. Az jó lehet. Bár én a lelki alkatom miatt ajándékot se kérni, se elfogadni nem tudok jól, én csak adni szeretek. Amikor prózát írok, akkor is erre törekszem. Noha nem biztos, hogy ez a helyes eljárás.

Az Amerikai Egyesült Államokban úgy alakult, hogy tanítottam írást, dráma- és filmírást. Ott tettem szert arra a tapasztalatra, hogy ezt csak úgy érdemes, ha feladatokat adok. Én elsőként azt adtam mindenkinek: Menj haza, írj háromoldalas novellát a saját kezedről.

Ilyenkor szokták kérdezni a Yale-en a diákok, hogy a jobb, vagy a bal kezükről. Aki jobbkezes, az a jobbról, aki balkezes, az a balról. Nem könnyű. Mi a fenét lehet egy kézről írni? Kezünk van. (Ez sem egészen általános.) Soha észre se vesszük, hogy milyen marha ügyes a kezünk, még akkor is, ha marha ügyetlen. Mi mindent tud csinálni egy emberi kéz, amire például egy medve nem képes a mancsával, pedig az sem ügyetlen állat.

De mit akartok mondani a kezetekről? Visszatérek a választásotokhoz. Ha „isteníró" volnál, mindent tudnál a kezedről, és lenne mondanivalód. Ha Dosztojevszkijt követnéd, arra figyelj, amit érzel róla. Néhány primitív példa. Üzenheted: de jó, hogy van kezünk. Ez arra tanítaná az összes többi embert, hogy ha éppen elvált, s iszonyú rosszul érzi magát, sőt a válóperes bíróságról jövet karambolozott, sőt nem is tud hova menni, mert a férje elperelte a lakást, ott áll a roncs mellett – még mindig magára nézhet, és azt mondhatja, hú de jó, a két kezem megmaradt.

Arról is lehet, hogy ügyes a kezünk, de nem eléggé. Megírható, hogy sajnos nem elég szép. Én erről jól tudnék, munkáskezem van. Bár nem kérges. A tenyérjósok azt is elmondhatják, melyik kézforma mit jelent. Ha eldöntötted a mondanivalót, és elkezdesz írni, menet közben hirtelen lesz

egy kettes számú mondanivaló, amire nem is gondoltál. Amint ez megtörténik, prózaíróvá váltál.

*

Van még egy alapkérdés, amelyre érdemes megfontolt választ adni. Tulajdonképpen miért akarunk írók lenni? Hülye kérdésnek tetszik, noha minden újságíró föl szokta tenni. Íme, a legegyszerűbb válasz: *híres és gazdag akarok lenni*. Nem szégyen, mindannyian ki akarunk emelkedni a világból. Balzac, aki sosem volt nemes, csak úgy odaírta a neve elé a *de* szócskát, semmi másra nem vágyott, csak hogy sok pénzt keressen. Bizonyos műveit összecsapta, tényleg csak a bevétel érdekelte, folyton kiadóvállalatokat hozott létre. Akinek ez a motivációja, vállalja nyugodtan.

Azért is akarhat valaki író lenni, hogy messianisztikus küldetést teljesítsen. Bennem egy harmadosztályú prédikátor veszett el. Mindig a nézeteimet igyekszem hirdetni.

A harmadik változat: egyszerűen szeretek írni, élvezetet okoz. Kézzel írni, sort sor alá, fárasztó, de nagyon jó érzés. Esterházy Péterről köztudott, hogy nem (vagy nagyon ritkán) írt géppel, hanem szépen a füzetébe, kézzel. Én mindig írógéppel pötyögtem le a hosszabb dolgokat, már gyerekkoromban is, ennek ellenére egyáltalán nem tudok gyorsan és tíz ujjal gépelni. De nekem nem sietős. Egyszóval lehet az ember író azért is, mert kedve telik benne. Az én tudásom szerint nincs több motiváció, csak ez a három.

Nem árt időben eldönteni, hogy melyik a miénk. Ha pénzt akartok keresni, érdemes vastag bulvárregényeket írnotok. Ha messianisztikus törekvéseitek vannak, olyan mondanivalót válasszatok, ami a társadalom és az emberek fejlődését, jobbulását, boldogabbá tételét szolgálhatja. Ha pedig egyszerűen csak szerettek írni, fütyüljetek minderre, és csak írjatok. Ahogyan ifjúkoromban mondták a kávéházban: írom vers, ahogy jön.

Ezt a kört azzal zárnám, hogy teljesen mindegy, mit mond az ember, miért akar író lenni, talán az is mindegy, hogy mire törekszik, úgyis olyan író lesz, amilyen. Mondhatja valaki, hogy ő messiás akar lenni, miközben a jó mondataival tűnik ki. Van egy felsőbb erő, amely eldönti a sorsunkat. Ezt a felsőbb erőt nevezhetjük Istennek, ha akarjuk. Anyagelvűek hívják sorsnak.

A mi szempontunkból mindegy. Érdemes észrevenni idővel, hogy milyen írók lettünk, függetlenül attól, hogy egybeesik-e a valóság a szándékainkkal. Ha már tudjuk, az okvetlenül befolyásolni fogja a témaválasztásunkat, a formai megoldásainkat és sok minden egyebet.

Egy dolog biztos: a befektetett idő nem egyenesen arányos az eredménnyel. Valaki eltöltheti a nap húsz óráját prózaírással, s esetleg mégse jut semmire. Míg más kevesebb idő alatt remekművet hoz össze. Nekem napi három óra prózaírás elég, többet nem tudok, és nem is akarok erre fordítani. Ha hosszabban ülök ott – és most csak a regényírásról beszélek, mert egy novella szerencsés esetben egy délelőtt alatt elkészülhet –, másnap nehezen tudom folytatni. Hemingway mondta, hogy akkor érdemes abbahagyni a munkát, amikor még könnyen tudnánk folytatni. Másnapra a szervezetünk, mint egy akkumulátor, feltöltődik. Hemingway mindennap azzal kezdte, hogy elolvasta, amit addig írt, akkor is, ha egy regény 328. oldalánál tartott. Ezért adódtak olyan munkanapjai, amelyeken egyetlen új sort sem írt. Volt olyan is, hogy nem ért a kézirata végére. Én ezt nem tanácsolom. Meggyőződésem, hogy az általunk éppen írt regény vagy szöveg belevésődik az idegrendszerünkbe. Fölösleges menet közben elolvasni, mindenképp át kell írnunk egyszer, ráérünk majd akkor foglalkozni a hibákkal és a részletekkel.

*

Regényhez a keresztvázlatolás módszerét használom. Régebben két egyszerű szótárfüzettel csináltam, most a számítógéppel, két fájlban. De egyszerűbb a szótárfüzettel mesélni. Elhatározom, hány szereplő lesz, és az egyik szótárfüzetben mindegyikük nevét felírom egy üres lapra. Amit adott napon írtam, annak alapján az első szótárfüzetbe minden szereplő neve alatt vezetem, hogy eddig mit tudtunk meg róla. Ha eszembe jut valami, amit később szeretnék, a lap aljára firkantom, ceruzával, hogy világos legyen, ez még csak ötlet. Így mindig követhető, hogy a szereplőről kiderült-e már, hogy mivel foglalkozik az édesanyja, satöbbi. A másik füzetbe néhány mondatban összegzem, hogy az aznap írt bekezdésekben mi történt. Így nem kell mindig újra elolvasnom a szöveget, csak ezt a vázlatot.

Amikor már az ötszázadik oldalnál tartasz, ez óriási segítség, pontosan követheted, hogyan alakul a cselekmény, miként fejlődnek a figurák. Ha

kész a szöveg első változata, több hónapos pihentetés után kezdem átírni. E munkálatok sűrűjében megesik, hogy éjszaka fölébredek, hajnali kettőkor, eszembe jut, hogy a jelenet, amikor ketten bementek a kávézóba, és latte macchiatót ittak, az nem jó. Kezdem keresni, hol van ez a jelenet, de nem találom. Egészen addig keresem, amíg rá nem döbbenek, hogy ilyen jelenet nincs, ezt csak álmodtam. A két szótárfüzettel hamarabb leesik a tantusz. Biztosan nem mindenki olyan hülye, mint én, de a regényírásban könnyű elkeveredni. Amikor ez bekövetkezik, ideje gyorsan befejeznem az adott könyvet, mielőtt teljesen megbolondulok.

Háttértudás

Sokáig úgy képzeltem, az orvosi diploma volna számomra a leghasznosabb háttértudás az íráshoz. Hiszen a doktor sok olyasmit tanult fő tárgyamról, az emberről, amit én nem. Kértem tanácsot néhányszor orvosi végzettségűektől, de nem sokra mentem velük. Ismertem kollégát, aki doktori diplomával rendelkezett, de írásaiban kevés nyomát láttam annak, amit az egyetemen vagy szakmája gyakorlása közben sajátított el.

Amint beléptem a harmadik ikszbe, újabb ötletem támadt. Talán nem is a test titkai a fontosak, inkább a lélek rejtelmei, következésképp a pszichológia tudománya adhat nekem újabb támaszt. Mi volna, ha jelentkeznék másoddiplomás pszichológia szakra az ELTE-re? Persze magamat is képezhetem, olvastam összevissza Freudot, Jungot, Ferenczit, Méreit. Tankönyveket és szöveggyűjteményeket. Ez hosszabb távon tényleg hasznomra vált, kezdetben azonban csak fokozta bennem a bizonytalanságot és a káoszt.

Idővel eljutottam a szociálpszichológiához. Attól kifejezetten lázba jöttem. *A társas lény* és Elliot Aronson más munkái reflektorként világították be az emberi cselekvések indítékait és tévútjait. A szociálpszichológia doyenjét Kepes András mutatta be Budapesten, ahová egy konferenciára jött, és András interjút készített vele. Egy-két év múltán már a *Yale School of Dramá*n lebzseltem. Írásra tanítgattam a színiakadémistákat, váltakozó sikerrel. Dráma- és filmírás volt a tárgyam – pedig ez a kettő a leggyöngébb

oldalam, sok tapasztalatom ellenére. De ezekre kértek föl. A hátrányban előny: ha olyasmit oktatsz, ami nem az erősséged, magad is gyakorolsz. Arrafelé közhasznú mondás, hogy aki tudja, csinálja, aki nem tudja, tanítja, és aki tanítani se tudja, az az egyetemi tanár. Ez illett rám.

Aronson nagyobbik fia az atya szakmáját tanulta éppen a Yale megfelelő fakultásán, ennélfogva Elliot többször átjött a nyugati partról látogatóba. Találkozgattunk. E kapcsolatnak köszönhető, hogy hazatértem után egyik (Pratkanisszal közösen jegyzett) művét (*A rábeszélőgép,* eredeti címe: *The Age of Propaganda*) én fordítottam magyarra. Abból talán még többet tanultam, mint *A társas lény*ből. Világossá vált, hogy én szociálpszichológiai érdeklődéssel írok, hiszen azt figyelem, miként viselkedik az ember, amikor csoportban él, cselekszik, szeret, gyűlöl, csalódik, születik, pusztul. Az alábbi csoportokkal foglalkoztam sokat: szerelmesek, barátok, házaspár, család, iskolai osztály, kollégák, szomszédság, nemzetség.

Titokban arról képzelegtem, hogy mellékfoglalkozásként szociálpszichológiai kísérleteket találok ki, szervezek, vezetek, s azok nyomán írok valamit. Ez a megvalósulatlan ábrándok című – csak az agyamban létező – dossziéba került.

Néha eszembe jutott, hogy a vágyott háttértudások elhomályosítják azt, amit valóban megszereztem, a jogi doktorátust. Pedig annak elég sok hasznát vettem, fiatalabb koromban rendszeresen fordultak hozzám írótársak szerzői jogi ügyekkel (mint már tudjuk, abból írtam a diplomamunkámat), azután adózási problémákkal. Képzeljétek, eleinte se jövedelemadó, sem áfa nem létezett, s amikor bejöttek, kevés filosz értette.

Ötven tájt új rögeszme vett rajtam erőt: lehetséges-e zenét írni prózában, komponálhatóak-e a bekezdések a hangnemeket, ritmikai formákat, szimfonikus szerkezeteket követve vagy imitálva. Hátha a muzsikusok szakértelme kéne nekem, íme egy újabb foglalkozás, aminek hasznát vehetném. Beláttam, hogy a konzervatóriumot és a zeneakadémiát végleg lekéstem. De lehetek magántanuló. Valaha ugye gitároztam, vettem egy finom hangszert. Kerestem gitártanárt. Berki Tamástól (ő volt a másik fiú a Gerilla együttesben) kértem és kaptam énekórákat. Ő ugye országos hírű jazz-zenész lett.

Következő nekifutásban elektromos zongorát vásároltam. Zongoratanárt is szereztem, aki a billentyűzés mellett az összhangzattanból bővítette szegényes tudásom. Addigra Bornai Tiborral (billentyűs a KFT zenekarban) ének- és gitárduót alakítottunk, konyhai használatra. Miután egy könyvbemutatómon föllléptünk, elterjedt a hírünk, jöttek a meghívások. Dalokat írtunk, én sok Beatles-számot és más rock sztárok dalait ferdítettem magyarra, énekelhetőre, erős írói szabadsággal. Ezeket az Európa kiadta egy csinos könyvecskében, *Beatles és én* címmel. Immár elszemtelenedtem, mint Berija (fiatalabb olvasóknak: Sztálin egyik véreskezű alvezére volt, míg őt is meg nem ölette a diktátor), Karácsony Jánossal (LGT) is adtunk zenés esteket. Továbbá heti műsort indítottam a Klubrádióban. Létezik-e még ez az adó, mire ez a szövegem nyomtatásba kerül? Zenészekkel beszélgettem egy órát, közben előadtunk néhány számot, amelyeket valamennyire összegyakoroltunk.

Azzal dicsekedhetem, hogy játszottam ám az LGT valamennyi tagjával, negyedenként. Továbbá Kiss Tiborral, Sárik Péterrel, Palya Beával, Koncz Zsuzsával, Zoránnal, sőt Szörényi Leventével is. Néha klasszikus zenészekkel, többek között a világhírű Kokas Katával és Kelemen Barnával, ők például az *Eleanor Rigby* című McCartney-számhoz hegedültek és brácsáztak – az eredetiben (két) vonósnégyes a kíséret.

Öt évig ment adásban ez a bolondériám, akkorra a képességeim szélső határáig értem a muzsikálás terén. Innen csak napi többórás gyakorlással juthatnék följebb. Egy irodalmi esten játszottam utoljára, hm, a Művészetek Palotája Fesztiválszínházában. A csúcson érdemes abbahagyni. Azóta csak otthon zenélek.

A tánc ugyanolyan váratlanul került az életembe, mint a kottaolvasás. Egy hirdetés nyomán jelentkeztem kezdő salsatanfolyamra. Mert eszembe ötlött, mennyire imádtam táncolni kamaszkoromban. Pontosabban rokizni, éreztem és élveztem a ritmust minden idegszálammal. A salsa jólesett egy darabig, bár zavart, hogy megbámulnak a csoport tagjai, kisebbrészt a korom, nagyobbrészt ismert ábrázolatom miatt. Ezt követte másutt a tangó, a bizalom művészete. Abba belezúgtam. Az együttmozgásból, amelyben a férfi a vezető, a nő a követő, s a kapcsolat lényege a gondolatátvitel, új részleteket tanultam az emberi kapcsolatok leheletfinom hálózatáról. Négy

tánctanárhoz is jártam egymás után, privát és csoportos órákra – ennek a Covid–19-járvány vetett véget. Egyelőre.

Írtam három tangónovellát. A soron következő regényem női főszereplője egy hivatásos tangótáncosnő lett. Igazi haszonnal azonban a zenetanulás járt, mert azt a regényt *(Legközelebb majd sikerül)* Beethoven kilenc szimfóniájának szerkezetére, tónusaira, motívumaira és hangnemeire komponáltam. Mind a kilenc fejezet tételekből áll, s ahol a nagy B. gyorsít, én is gyorsítottam, ahol súlyos, igyekeztem én is az lenni, s így tovább. Jó volt hallgatni munka közben mindig azt a tételt, ahol tartottam. A kottákat is átböngésztem. Sajnálatos, hogy amennyire megítélhetem, az olvasóknak csupán töredéke érzékelte ezt, noha a szimfóniák ismerete nem szükséges hozzá. Tudomásul kellett vennem: a próza sehogyan se képes zenévé válni, bármennyit erőlködöm vagy trükközöm ennek érdekében.

Komolyabb kudarcélmény, hogy a világ megváltásában is csupán részeredményeim vannak, ha ugyan egyáltalán – többet vártam magamtól. Megeshet, hogy a regényíró illetékessége és kompetenciája szűkebb az általam nagyravágyón reméltnél.

Az, hogy a képzőművészetet is bevonjam eszköztáramba, sose jutott eszembe. Még? Tömérdek neves kolléga rajzol és fest. Szobrászkodásról nem hallottam. A néhai Berkes Erzsi (kritikus, szerkesztő) a hetvenes években a *Magyar Nemzet* irodalmi rovatát vezette. Hivatali helyiségében az íróasztala fölött öles betűk hirdették a falon: SZOBROT NEM KÖZLÜNK! Gondolom, zenét – kottát – nem adott be oda senki.

20/20

Hogyan kell írni?

Kézzel. Vagy géppel. Ezt felelném, ha nem hangozna pimaszságnak.

Ki-ki döntse el, milyen eszközzel csinálja. Én néha *user friendly* töltőtollal (Mont Blanc), zöld tintával – főhajtás Kosztolányi Dezső előtt. Esetleg HB-s ceruzával.

Na. Egy-kettő-háromra írjunk le egy tetszőleges mondatot. Lehet tő- vagy összetett, rövid vagy hosszú. Létezik olyan regény, amelyik az elejétől a végéig ugyanaz a mondat, ezúttal ne ragadtassuk magunkat ilyen extremitásra. Aki mégis így tenne, az biztosan nem tőlem akarja ellesni, hogyan kell írni, valószínűleg tudja már.

Tehát. Az enyém legyen ez:

A hibátlan látás optikai szimbóluma 20/20, 2020-ban ez jó hír, vagy nem?

Most pedig: mi jut eszünkbe erről? A játék kedvéért ismét csak egyetlen mondat kereteiben fejezhetjük ki magunkat. Ne gondolkodjunk, az első, agyunkba szökő kijelentést (kérdést, óhajtást, felkiáltást) firkantsuk le. Íme az enyém:

A hibátlan látás optikai szimbóluma 20/20, 2020-ban ez jó hír, vagy nem?

Vajon a tisztánlátás – lelki értelemben – miféle jelképpel fejezhető ki, és honnan tudhatná az, akinek van, hogy nem téved?

Amennyiben ez egy *creative writing* kurzus volna (én már nem szívesen tartanék ilyet), fölkérném fél tucat diákomat, hogy cseréljenek papírt a mellettük ülővel. Olvassák el a más írta két mondatot. Mi jut eszükbe róluk? Írják oda, harmadikként.

Próbálom elképzelni, hogy nem VM vagyok, hanem valaki más (volt ilyen című novelláskötetem, kábé húsz éve), némi összpontosítással sikerül, s akkor imigyen folytatom:

A hibátlan látás optikai szimbóluma 20/20, 2020-ban ez jó hír, vagy nem?

Vajon a tisztánlátás – lelki értelemben – miféle jelképpel fejezhető ki, és honnan tudhatná az, akinek van, hogy nem téved?

2020 a járvány éve, ez biztosan üzen valamit, akiknek szemeik vagynak, látják, akiknek füleik vagynak, hallják.

Rendben. Most pedig adjunk hozzá mondatkoktélunkhoz egy negyediket, tetszőlegeset, az eddigiektől függetlenül. Akárha újrakezdenénk az egészet.

Például:

A hibátlan látás optikai szimbóluma 20/20, 2020-ban ez jó hír, vagy nem?

Vajon a tisztánlátás – lelki értelemben – miféle jelképpel fejezhető ki, és honnan tudhatná az, akinek van, hogy nem téved?

2020 a járvány éve, ez biztosan üzen valamit, akiknek szemeik vagynak, látják, akiknek füleik vagynak, hallják.

Mi a legfontosabb, ami ebből következik, s ha rájönnék, érdemes volna-e kellő fogalmazásban az emberek tudtára adnom?

Mindez hosszasabb töprengésre késztetne, ha ez volna a témám, nem pedig az írás technológiája.

Ugye világos, hogy e módszer révén négymondatos bekezdésekkel megtölthető az oldal? Vagy akár egy egész füzet. Az eredmény szinte biztosan nem szépirodalom, és semmiképp sem érdemes arra, hogy másoknak ajánljuk elolvasásra. Arra viszont jó, hogy átélhessük, nem ördöngösség ép és egészséges mondatokat alkotni a szótárakban szereplő szavakból.

Talán meglepő, netán hihetetlen: szerintem ez a megfelelő eljárás arra, hogy irodalmi szövegeket hozzunk létre – persze, szükséges előkészületek után. Arra hasonlít, mint amikor a mérnök a sok figyelembe veendő megfontolást kicsit félretolja, és szabadon ereszti a képzeletét, hogy vad vázlatok kerüljenek ki a ceruzája alól.

Olyanféle író esetén, amilyen én vagyok (hagyományos, hogy ne mondjam, régimódi), körülbelül így zajlanak az írás előtti szükséges előkészületek. 1. Kell egy alapos vagy hevenyészett kiinduló vázlat. Tegyük föl, hogy akarnánk írni egy regényt az apánkról. Más szempontból: az apánknak. Noha meghalt 1969-ben. De talán éppen azért.

Mázlista szerzőnek csak annyi a teendője, hogy fölidézzen minden emléket, ami a témához tartozik. Előkészületkor még nem tudjuk, miként válogassunk az érzetek, élmények, történetek halmazában, tekintsük úgy,

hogy minden apánkkal kapcsolatos emlék kell, az agy által őrzött forgácsok, az álmok, sőt az általunk kitalált képzelgések is. Tapasztalni fogjuk, hogy minél tovább merengünk – példánk kedvéért – az apánkról, annál több jut eszünkbe róla. Idő múltával olyasmikre is emlékezünk, amiket már elfelejtettünk. Vagy amik meg se történtek, csak a mi fejünkben, illetve szívünkben.

Ha mindezt valahogyan számba vettük (minimum átgondoltuk, maximum följegyeztük), akkor: 2. Indulhat a szerkezet kiagyalása. Hol kezdődjék a történet, s hol végződjék. Mi legyen a drámai csúcspont, s melyek a lényeges fordulatok. Egy jó regényhez (filmhez és színdarabhoz is) Makk Károly szerint körülbelül hét fordulat kell. Ennyi olyan pont, ahol föltehető a kérdés: és aztán mi történik? Hozzáfűzöm: jó, ha mindegyik meglepetés. Tehát amire az olvasó nem számít.

Ezek után: 3. A figurák kitalálása, külső és belső vonásaik rögzítése. Legalábbis átmenetileg. Ha e három fázison túlestünk, kezdődhetnek a tényleges megvalósítás lépései.

Írjunk jelenetsort. Az epizódokat rövid mondatok összegezzék. Mondjuk. Hamlet hazatér külföldi tanulmányaiból. Arról értesül, hogy az apja szelleme éjszakánként visszajár. Tőle szerez tudomást arról, hogy megölték. Szóval, így. Írjunk kis portrékat a szereplőinkről. Találjuk ki, hogyan beszélnek, vannak-e jellegzetes szavaik, mondataik. (Legyenek.) Hogyan gondolkodnak. Mi a legjobb és a legrosszabb tulajdonságuk.

Egyszerű megoldás, ha ismert színészekhez és színésznőkhöz hasonlítjuk őket. Marlon Brando, Jack Nicholson és Al Pacino biztosan jól megkülönböztethető, ahogyan Elizabeth Taylor, Marilyn Monroe és Meryl Streep. Választhatunk a magyarok közül is. Sőt, a baráti körünk tagjai ugyanúgy megfelelnek. De semmiképp ne kössük az olvasó orrára, hogy kik a minták – úgyis alaposan megváltoznak majd írás közben. Szerencsés esetben fejlődnek. Nem ugyanazok az emberek maradnak a könyv végére, mint ahogyan megismertük őket. Ez a legszórakoztatóbb a prózaírásban, szerintem.

Ügyeljünk arra, hogy egymástól különbözően beszéljenek, és semmiképp sem úgy, ahogyan az írójuk. Továbbá: csak akkor dumáljanak, ha semmi

más módon nem tudjuk kifejezni azt, amit akarunk. Ne feledjük, hogy a dialógus a színpadi művek és a rádiójátékok elsődleges eszköze. Ettől még írható olyan regény, amelyben csak monológ és dialóg van, gondoljunk Örkény István *Macskajáték* című regényére, amely kizárólag levelekből és telefonbeszélgetésekből áll. (Később alakította színdarabbá.)

Amennyiben a könyv a múltban, vagy a térben tőlünk távol játszódik, most következik az anyaggyűjtés, tárgyunkba vágó könyvek, tanulmányok elolvasása, kijegyzetelése, ez nem megúszható, ha realista szerzők vagyunk. Soká tarthat. Az internet nagy segítség. Az *Apák könyve* című munkám ilyesfajta előkészületei hét évig folytak, sokat ültem könyvtárakban, levél- és irattárakban, nézelődtem múzeumokban. (Közben azért dolgoztam más szövegeken, párhuzamosan.) Most két-három év alatt begyűjthetném ugyanazt, rengeteg anyagot megtalálnék a neten.

Azt hiszem, elérkeztünk ahhoz a ponthoz, amikor nem halogathatjuk tovább, öntsük formába az első mondatot. Ez talán a legfontosabb egy szövegben. Lehet, hogy a végső változatból majd kimarad. Erre most ne gondoljunk. Az se baj, ha vaktában gépeljük le az (ideiglenes) kezdő sort.

A hibátlan látás optikai szimbóluma 20/20, 2020-ban ez jó hír, ugye?

A párbeszédről

A próza alapvetően háromféle szövedékből áll. Dialógusból, leírásból és – az egyszerűség kedvéért használom ezt a szót – elmélkedésből. Az elmélkedéssel nem érdemes foglalkoznom, azt hiszem, azzal kapcsolatban kevesebb a lehetséges és közhasznú szabály. (Vagy csak nekem nincs túl sok mondanivalóm róla?)

Tulajdonképpen bármely, középiskolát végzett embernek megvan a képessége a prózaíráshoz. Középiskolai stilisztikai ismeretek, plusz szív és lélek, ez a lényeg.

A modern próza viszonylag ritkán él a leírás hagyományos eszközeivel, például a tájleírással, van olyan vélekedés, hogy ezek a megoldások

elavultak. Én úgy tartom, soha semmi nem avul el, ha jól csinálják. Persze, bizonyos dolgok kimennek a divatból, de szerintem ezzel sem érdemes törődni. Ráadásul időnként visszajönnek.

Szokás arra hivatkozni, hogy Thomas Mann *A varázshegy*ben tüzetesen leírta a gramofonkészüléket, mert a kor embere olyat még nem látott. Ma ilyet nem lehet, mert a kor embere szinte mindennel előbb ismerkedik meg a televízióban vagy a neten, mintsem hogy mi azt megírnánk. De hiába nézzük a tévében a *Barátok közt* című sorozatot, az emberi arcokról soha nem fogunk megtudni semmi fontosat. Ha ezzel szemben egy kicsit is tehetséges prózaíró egy emberi arcot leír, akkor kaptunk valamit.

Az a szövegelem, amivel sok pályakezdő visszaél, a párbeszéd. Vannak ezzel kapcsolatban kevésbé fontos technikai döntések. Az írónak el kell döntenie, hogyan jelezze a dialógust. A magyar irodalomban hagyományosan gondolatjelekkel szokták. Ez jó, nagyon racionális, nagyon szabatos, de kicsit elidegenít, kiszakítja a párbeszédeket a szöveg egészéből. Lehet az angolszászok módszerét követni az idézőjelekkel: néha rendes (kettős) idézőjellel, néha csak aposztróffal (félidézőjellel) gépelik az emberi beszédet. A központozás koronként változik, tehát ne abból induljatok ki, hogy olvastatok valamit Móricz Zsigmondtól, mert akkor más volt a szabály. A leggyakoribb hiba, amit elkövetnek a rutintalanok, hogy a vesszőt a második gondolatjel elé teszik, így: – *Gyere, Juliska,* –. Ez azért rossz, mert a szerkesztőt, akinél be szeretnétek vágódni, rögtön magatok ellen hangoljátok.

Persze nem a központozás a lényeg. A párbeszéddel kapcsolatban az a legfontosabb, hogy azt csak akkor érdemes használni prózában, ha elkerülhetetlen. Írás közben nem kell foglalkozni ezzel, de amikor kész a szöveg, érdemes félretenni több hónapra, és feléje se nézni. Amikor már jól kihűlt, pontosabban megítélhető, hogy mennyire jó. Kár tőlem kérdezni. Mindig mindenki tudja, hogy mit írt, csak nem rögtön. Velem már megesett, hogy gyönge könyvet adtam közre, mert nem volt türelmem eleget várni. Ha újraolvasáskor odaérsz egy párbeszédhez, állj meg. Tedd föl a kérdést: ezt tényleg nem tudom másképp? Legalább próbáld meg. Minden párbeszédet húzz ki, ami nélkül a szöveg áll a lábán.

Tudom, hogy a kiadói szerkesztők itthon és külföldön abban a tévhitben élnek, hogy a sok párbeszédet szeretik az olvasók. Én arról már nem mernék nyilatkozni, hogy az olvasóknak mi a vonzó, ám abban biztos vagyok, hogy a se vége, se hossza locsogástól elszivárog a feszültség. Kivétel erősíti a szabályt: maroknyi író különleges dialógusaira ez nem áll. Őelőttük kalapot emelek, de fönntartom állításom.

Ajánlok néhány tanulmányozandó szerzőt. A legjobb párbeszédeket véleményem szerint Örkény István írta. Az egyperces novellákban. A külföldiek közül pedig Hemingway, aki sajnos ma nem divat. A párbeszédírás nagy nehézsége, hogy ha ketten beszélnek egy hálózsákban a spanyol polgárháborúban, és a beszélgetés arról szól, hogy legyünk-e egymáséi, vagy sem, állandóan ismételgetni kell, hogy *mondta Jenő, mondta Lujza.* Ha nem ismételgetjük, akkor egy ponton az olvasó elveszti a fonalat. Hemingway azt a döntést hozta, hogy ő nem írja oda. Megpróbált úgy írni, hogy a stílusból érezzük, hogy női beszédet vagy férfibeszédet olvasunk.

A magyar kortárs regények gyakori hibája, hogy sokukban mindenki egyformán beszél. Pedig ritkán fejezi ki magát egy nő úgy, mint egy férfi. Ha azt mondják erre, hogy szexista vagyok, tévednek. Ez nem jelent se magasabb-, se alacsonyabbrendűséget, egyszerűen csak azt jelenti, hogy amiként egy női test másképp néz ki, mint egy férfié, úgy a női beszéd is másmilyen. Erről már tudományos kutatások is tanúskodnak. Untathatnám önöket az agy különböző féltekéivel, szociálpszichológiai kísérletekkel. Ha én ácsorgok a nyitott jégszekrénynél, sokszor idegesen keresem, hol a vaj, tanácstalanul állok, pedig majd kiböki szemem. Míg egy nő rögtön észreveszi. A térképen viszont briliánsan tájékozódom, egy nő általában kevésbé. Mindig van kivétel, vannak férfias nők, nőies férfiak. Mégis jellegzetesen más egy férfimondat, mint egy női. Ha érdekli önöket, vegyék föl, amikor két barátnő beszélget. Azok ne tudják, hogy önök felveszik (ez ronda dolog, nem baj). Utána hallgassák meg kétszer-háromszor. Aztán próbálják meg felvenni, amikor két férfi beszélget. A mondatszerkezet nem lesz azonos, a szavak sem, a hangsúlyozás még kevésbé.

A magyar nyelvnek sok előnye van, viszont nagy hátránya, hogy nincs *she* és *he* névmás. Én egyszer megpróbáltam úgy írni egy novellát, hogy *ő* és *őe*

szerepelt benne, *őe* a nő, de ez nem az igazi. Nekünk csak az van, hogy *mondta Béla*, *mondta Éva*. Ezt pályakezdő írók úgy szokták elkerülni, hogy ilyesmit írnak, *gyere a kazalba, Juliska – nézett Béla epekedve*. Ez a legrosszabb, töltelékmondatokkal kiváltani a *mondtá*t, hiszen abból, hogy Juliskát a kazalba hívja, én már tudom, hogy epekedik. Ha nem tudnak jobbat kitalálni, akkor vagy írják mégis, hogy *mondta,* vagy hagyják el. Létezik egy sokkal ravaszabb párbeszédmegoldás, a belső párbeszéd, amikor a szövegben leírjuk, hogy X. mesélt valamiről. Ennek előnye, hogy teljesen belesimul a szövegbe, hátránya, hogy nem szó szerint adja vissza, amit a szereplő mondott, hanem az író meséli el. Ezért egy stiláris eszköztől elesünk. Az igazi megoldás talán az, ha váltogatjuk a két verziót.

Én már annyit küszködtem a párbeszéddel, hogy az nekem is hihetetlen. Egyik regényemben, amelynek *Zenga zének* a címe, megpróbáltam a színdarabok mintájára csinálni. Így: *Anya, adjál egy húszast! (Öcsi).* Ez nem rossz, de egy kicsit modoros. Ha nincs túl sok párbeszéd, talán működik. De elveim szerint ugye ne legyen túl sok.

Arról, hogy milyen a jó párbeszéd, még egy dolgot szeretnék elmondani. A Yale Egyetemen a tanítás mellett jártam egy színészosztályba, szórakozásból, kíváncsiságból. (Vendégprofesszornak lehetett ingyen.) Azért színészosztályba jelentkeztem, mert gondoltam, ilyet sosem fogok csinálni, hadd lássam, milyen. Alkalmam nyílott egy Csehov-darabban szerepelni, vizsgaelőadásban. Csehov: *Ványa bácsi*. Furcsán ejtették a neveket. *Szónia. Ánkl Vánia.* Ha én oroszosan mondtam, ahogyan belém vésődtek, döbbenten pislogtak. Ez volt a legkisebb baj. *Csekof* angolul, sőt amerikaiul… Folyamatosan szédültem.

Van egy jelenet, amelyben Asztrov, a körorvos a ház úrnőjének mutogatja tudományosnak szánt följegyzéseit, rajzokkal illusztrálva. Íme, a járásban ennyi a föld, ennyi az erdő, a vad- és a háziállat. Történelmi távlatba helyezve ábrázolja, hogy egyre kevesebb a marha, a disznó, szarvas, a hattyú, a siketfajd, satöbbi. A nő titkon szerelmes belé, ez mindig a nyelve hegyén van. Szíve szerint így szólna: *Asztrov, én szeretem magát*, amit persze nem lehet, mert Oroszországban vagyunk a XIX. században. A doktor észreveszi, hogy nem figyel rá a nő: *De látom az arcán, hogy ez nem érdekli magát. A* nő azt feleli: *Az igazat megvallva máson jár az eszem.*

Persze, nem az érdekli, hány szarvasmarha van, az unalmas. Ez a férfit érdekli. Mi, nézők, már tudjuk, hogy mire utal. A doktor váratlanul megragadja a kezét, átöleli, megcsókolja, és azt súgja: *Gyere el holnap az erdészetbe!* Ez a XIX. században annyit tesz: *Ott aztán majd jól megduglak!* Az egész jelenet arról szól, hogy a nő a férfi kezdeményezésére várt. Most a férfi vállára hajtja a fejét, és azt feleli: *Ez borzasztó.*

Ilyen a jó dialógus. Miért „borzasztó", ha a férfi végre randira hívja? Azért, mert a nő nem így szeretné. Sokkal romantikusabban – ugyanezt. Például az orvos térdeljen le, s úgy tegyen vallomást, poétikus szavakkal.

Hogy rövid legyek: ha valakinek bánata van, és egy regényben vicceseket mond, az remek. Ha valakinek kicsattanóan jó kedve van, és szomorúan beszél, az is. De ha valakinek bánata van, és így szól: *Jaj, emészt a bánat!* – az nem az igazi. A dialógusban soha nem azt érdemes megírni pontosan, amit a szereplő gondol vagy érez. Megfigyelhető, hogy a való életben mindig (kicsit vagy nagyon) mást mondunk, mint az aktuális tudattartalmunk. Például szeméremből. Esetleg szégyenkezésből. Tudat alatt. Esetleg szántszándékkal, amikor jobbnak tüntetnénk föl valamit (valakit), mint amilyen. Vagy rosszabbnak.

Szövegeinket okosabb, ha sorstársnak mutatjuk meg, mint ha úgynevezett szakembernek. Akit érdekel az írás, és akiben bízol. A velünk egy cipőben járóktól könnyebb elviselni és hasznosítani a bírálatot. Ha hivatásos ítész teszi közzé ugyanazt a véleményt, az sokkal jobban fáj. Prózaíró barátaim és ismerőseim zöme állítja, hogy el sem olvassa a kritikát, nem érdekli. (De mi már észrevettük, hogy a legritkább esetben mondjuk pontosan azt, amit gondolunk.) Híres anekdota szerint a színész levelet ír a kritikusnak: *Uram, itt ülök a lakásom legkisebb helyiségében. Előttem az ön kritikája, ami hamarosan mögöttem lesz.* Ez vicces és népszerű hozzáállás, de nem jó. A legsúlyosabb kritikákban is akad valami, amin érdemes eltűnődni.

Higgyétek el, jót mondani könnyebb. Komoly lelkierő kell ahhoz, hogy valakinek kijelentsem: *Te, ez nagyon szar!* Aki veszi a fáradságot, hogy ilyen őszinte legyen, azt meg kell becsülni. Ha bárki szigorú veletek, tekintsétek megtiszteltetésnek. Örkény István azt tanította nekem, amikor én még azt sem értettem, hogy ő kicsoda, hogy egymás pofán dicsérése sértésnek számít.

A Yale-en szerzett tapasztalatokból elmondok egy feladatot, hátha kedvetek támad megcsinálni. Ül egy férfi és egy nő, te döntöd el, hogy hol. Beszélgetnek, és van valami baj. Úgy kéne megírni, hogy nem szerepelhet benne, hogy mi a baj. Ők tudják, persze te is, de én nem. Ha megértem az írásból, boldog leszek. Ha nem, akkor majd megkérdezem. Álnok ez a feladat, mert viszonylag kevésféle baj lehet egy nő és egy férfi között. A: szakítani kell. B: egyik megcsalta a másikat. C: terhes a nő. D: pénzügyi nehézségeik támadtak. Itt el is akadok, van még egy-kettő ezeken túl, de nem sok.

Olvastátok-e Hemingway *A fehér elefánt formájú hegyek* című rövid novelláját? Egy spanyol vasútállomás restijében ül egy férfi és egy nő, észak-amerikaiak. Arról beszélgetnek, milyen helyi italt kérjenek. Látnak a listán egy spanyol nevű koktélt, találgatják, milyen lehet. Eszükbe jut, hogy máshol miket ittak már. Ezt csináljuk mi, utazgatunk, és különböző koktélokat próbálgatunk! – így a nő. A háttérben fehér elefánt formájú hegyek magasodnak. Következik a mindent megvilágító mondat: *Hát akkor mi legyen?* – majd beszélgetnek tovább.

Világos, hogy az abortuszt fontolgatják. Ez a kurta szöveg szerintem remekmű. Így kell(ene) novellát írni. Gyakorlatképpen próbáljátok meg kihúzni az összes dialógust. Nézzük, mi marad. Mondhatom, hogy az égvilágon semmi nem marad. Most húzzátok ki az összes leírást. Mi marad? Nem semmi, a semminél kicsit több, de a mindennél sokkal kevesebb.

Hemingwaynek nem lehetett számítógépe, állva írt, mert fájt a háta. Napi egy oldallal beérte, a halászat, a vadászat és a nők jobban érdekelték. A számítógép korában a fenti gyakorlatot végrehajtani nagyon egyszerű. Elmentjük a szöveg változatait, majd elolvassuk így is, úgy is.

Itt jegyzem meg, hogy aki monitoron olvassa a saját írását, az nem olvasta. Értelmezve olvasni csak papíron lehet. Ki kell nyomtatni, sajnálattal mellőzve a környezetvédelmi szempontokat, szükség törvényt bont. A monitor mindent szebbé, hibátlanabbá, csinosabbá tesz, emiatt nehéz a valós értéket és színvonalat megítélni.

Elég

„Lángol-e még, vagy már elég?

Tudja ég, tudja ég."

(George Harrison: *Something*)

Van olyan helyzet, amikor a gondolat és a hangulat ledobja magáról a formát. Érzelmi túlcsordulás akadályoz abban, hogy írói szakmád fortélyait használd, s ügyelj a mondatok mívességére, használd a szerkesztés trükkjeit vagy akár a stílusban rejlő finom lehetőségeket. A hétköznapi beszédben ilyenek a kötőmód esetei, amelyek minden indoeurópai nyelvben sokkal gyakoribbak, mint a magyarban (*subjunctive, subjonctif, subjuntivo* etc.). Nekünk is van azért. Általában feltételes és felszólító móddal oldjuk meg: Szeretném, ha szeretnél! Valójában ilyenkor azt szeretnénk, hogy szeress! – feltétel nélkül, tehát semmiképp nem feltételes módban.

Az alább olvasható történet pontosan ilyen. Nehéz eldöntenem, hogy van-e bármilyen irodalmi értéke – nem is érdekel.

NYUGODTAN, TÁRGYILAGOSAN

Idén (2019) január 6-án, vízkereszt napján, amikor le kéne szedni a fenyőfát, mi úgy döntöttünk, hadd maradjon még, úgyse hullik, hiszen mű. De a karácsonyi ünnepkörnek akkor is vége. Ma szokás megemlékezni az úgynevezett napkeleti bölcsekről, épp ezért Gáspár-, Menyhért- és Boldizsár-névnap van. Állítólag a harmincéves Jézus Krisztust ezen a napon keresztelte meg a Jordán folyóban Szent János. Ennyit még én is tudok, mert hatévesen járattak hittanra, anyai nagymamám követelésére, úgy tudom, ő is fizetett érte. Azt már egy regény miatt olvastam régi kalendáriumokban, hogy INRI megkeresztelését a keleti keresztény egyházak ünneplik ilyenkor, a Gergely-naptár tizenhárom nappal előrébb tart, mint a Julianus-féle. Régebben a haszonállatokat ezen a napon szenteltvízzel itatták, betegségek megelőzésére, az emberek pedig magukra locsolták, rontások elleni védőszerként. A katolikus templomokban a hívek hazulra is kaptak, vinniök kellett üveget.

Mindezt csupán hangulatfestésnek szánom. Két nappal vízkereszt után az Athenaeum Kiadó igazgatója (ők gondozzák a könyveimet) egy fényképet küldött. Utcai plakátról, amelyen Koncz Zsuzsával állunk, ő az önéletrajzi kötete, én a *Legközelebb majd sikerül* című regényem társaságában, s mosolygunk. A fotó része a Líra őszi kampányának, többünket fényképeztek le, s villamosok oldalán reklámoztak a munkáinkkal együtt. Ezzel a szerintem kissé ügyetlen jelmondattal: EGYÜTT LESZ TELJES A TÖRTÉNET. Gondolom, arra céloztak, hogy az olvasókkal együtt. Később a fotókat párosával is használták plakátként, így lettem Koncz Zsuzsa alkalmi társa. Idáig szép és jó. Csakhogy mindkettőnk arcára ismeretlen tettesek hatágú csillagot mázoltak, úgy, hogy az orrunk legyen a középpontban.

Próbáltam nevetni. Hiszen történt már ilyen velem. De most nem sikerült, erőt vett rajtam a csüggedés. Ilyen primer zsidózás, 2019-ben? A holokauszt is úgy kezdődött, hogy a zsidók üzleteire ráfestették a Dávid-csillagot. Később be is törték a kirakatokat. Ne legyen már megint ez.

2019. január 8-án, negyedórával dél előtt az alábbi posztot tettem ki a Facebookon lévő írói profilomra, a fotóval együtt:

Na, emberek. Ezt kapjuk ma, amiért plakátra kerültünk. Koncz, a pélyi parasztcsalád sarja, és én, a félig szláv (anyám neve Ribárszky). De azért az atyai ág zsidó volt, míg egészen kiirtották őket. Az ő nevükben juszt is zsidó leszek, s tiltakozom. Ámbár sejtem, a tettesek nem tudják, mit cselekszenek. Uszítóikra (előretoltak, sorosozók, új kultúrát teremteni óhajtók) szórom a lehető legsúlyosabb átkokat. S üzenem: ez itt az én hazám is, takarodjanak el ők. S ha van képük, csak uszítsanak és zsidózzanak tovább, 2019-ben is. Aztán egyék meg, amit főztek. Erre nincs bocsánat.

Feszültségemet levezettem, s úgy véltem, adtam egy jelet az érdeklődőknek, akik esetleg látták a plakátok némelyikét (addigra többen jelezték, hogy nem csak azt az egyet firkálták össze). Több teendőm nincs, gondoltam. Mentem a dolgomra, sóhajtva, de nyugodtan.

LEVEGŐ UTÁN KAPKODVA

Estére értem haza. Addigra az FB fölszólított a mobiltelefonomon: „Érd el a következő mérföldkövet a bejegyzéseddel! (»Na, emberek. Ezt kapjuk ma…«) megközelítette a 4000 kedvelést. Emeld ki, hogy még több embert érjen el."

Tévedés lehet, gondoltam. Az én posztjaim közül a legsikeresebbek sem kapnak 1000 *like*-ot. Megnéztem a számítógépben. Valóban négyezren jelezték egyetértésüket. Ami még meglepőbb, nagyjából egymillió (azaz 1 000 000) emberhez jutott el az üzenetem, s a hozzászólások száma közelített az ezerhez. Mi történt? Nem értettem. Ám ekkor még örvendeztem, eszerint sokan megosztották a fotót a szövegemmel. Én ugye azt reméltem, mindenki borzadva veszi tudomásul, hogy 2019-ben még akadnak, akik szerint föl kell hívni a figyelmet arra, ha valaki zsidó származású.

Beleolvasva a kommentekbe, növekvő elképedéssel tapasztaltam, hogy a rokonszenvet és együttérzést megfogalmazó üzenetáradatot meg-megszakítják a beszólók. Először is, hiába írtam, hogy nem a tettesekre haragszom, hanem az általános gyűlölethullám gerjesztőire. Akik nem értettek velem egyet, azt kérdezgették, miért hiszem én azt, hogy „fideszesek" csinálták. Nem hiszem. De az mindennapos élményem, hogy a jelenlegi kormányzat egy kis hecckampányért nem megy a szomszédba. Gyűlölni kell a migránsokat, akik le akarják rohanni a hazánkat. Utálni az EU-t, mert le akarja nyomni a szabályait a torkunkon. Valamint Sorost, aki világszerte szervezi a magyarok elleni összeesküvést.

Az egyik beszóló közli velem, nem érti, miért zavar engem a Dávid-csillag, ha zsidó vagyok. Ő keresztény, nem zavarná, ha keresztet rajzolnának az arcára. Istenem… mikor fordult az elő, hogy valakinek keresztet pingáltak az arcára? A náci és nyilas propagandagépezet viszont szünet nélkül rajzolgatta a Dávid-csillagot azokra, akiket üldözni – végül kiirtani – rendeltek. Ez már feledésbe merült? Egy másik úgy véli: „Ez egyáltalán nem antiszemita jellegű rongálás, mint amire az elején utalgat! Nem fair, az biztos, de abban is megegyezhetünk, hogy mindkét oldalon vannak bunkók, csak hogy az o1g feliratokra emlékeztessem. Sőt ez utóbbiakból sokkalta több volt, mely a túloldali bunkók nagyobb létszámára, vagy több bevethető szabad idejére utal!"

Sajátos, hogy ez rólam jut eszébe. Nem antiszemita jellegű? Hanem MILYEN, az istenért?! Értem, hogy a sorosozás puszta említése benyomta azt a gombot, amelyre a jelenlegi kormányzat hívei csak azonnali ellentámadással tudnak válaszolni. De miért nem világos, hogy aki szelet vet, vihart arat? Belegondolt bármelyik sorosozó, hogy ha a filantróp milliárdos Magyarország esküdt ellensége volna vagy lett volna, miért adott olyan mérhetetlen összegű támogatást, már a szocializmus utolsó éveiben, minden szervezetnek s személynek, amelyektől és akiktől az átkos rendszer gyöngítését remélte? Az, hogy fénymásolókat adományozott egyetemeknek és intézményeknek számolatlanul, tulajdonképpen a cenzúra kikerülését tette lehetővé – a demokratikus ellenzék addig csak gépelt vagy stencilezett szövegeket terjeszthetett illegálisan. A rendszerváltozás táján még nemcsak egyes ellenzékieket támogatott, hanem az új pártokat is – erre bizonyítékom nincs, de akkoriban nyílt titoknak számított –, többek közt a Fiatal Demokraták Szövetségét, mely megérdemelte az apanázst, tagjait sokan (magam is) a jövő reménységeinek tekintették. Arra van bizonyítékom, hogy én semmiféle díjat vagy ösztöndíjat vagy támogatást nem kaptam se tőle, se a hozzá köthető forrásokból. Továbbá létrehozta az alapítványokat, és persze az egyetemet, mely manapság távozófélben van Budapestről.

Mindezek után számomra fölfoghatatlan volt, miként került néhány legelőnytelenebb (= legzsidósabb) fotója kampányplakátokra, melyek arra buzdították a magyar állampolgárokat: ne hagyjuk, hogy Soros nevessen a végén. Min nevetne? Miért nevetne? Mellesleg bárkinek a fényképét felhasználni – például óriásplakáton – csak az ő hozzájárulásával lehet, különben megsértik a személyiségi jogait. Kértek tőle engedélyt? Nyilván nem. Biztosan ellenezte volna, hogy egy olyan rémes, vigyorgó fotóját tegyék közszemlére, amelyen pontosan úgy fest, mint a legdurvább hitleri idők vad antiszemita plakátjaira került nagy orrú, eltorzult arcú zsidók.

Másfél nap múltán a posztom immár egymillió-négyszázezer emberhez ért el. A hozzászólások száma túljutott az ezerkétszázon, a megosztásoké a tizenkétezren. A kedveléseké pedig a tizennégyezren. Hangyabolyba tenyereltem. A velem egyetértő többség és az engem így vagy úgy lezsidózó kisebbség öldöklő vitákat vívott. Többen sandán megjegyezték, hogy jól jön ugye a könyvemnek az ingyenreklám. Mintha bármilyen plakát (kivéve a kormányéit) térítésmentesen kerülhetne a hirdetőtáblákra és

oszlopokra. Emezekért a Líra vállalat – vagy az Athenaeum Könyvkiadó – fizetett, becslésem szerint többmilliós nagyságrendben.

SEBZETTEN, LETÖRVE

Magam sem értem, az miért bosszantott annyira, hogy a cikizők némelyike *Miki*nek nevezett. Most őszintén, úgy nézek ki, mint egy Miki? Sőt, lettem Miki bácsi is több ízben, pedig ez a nevezet kizárólag Jancsó Miklóst illeti (befejezett múlt). Részletkérdés. Összpontosítsak a lényegre: hihetetlen, hogy ha az ember egyszerűen csak fölháborodik a zsidózáson, az nyomban egymás torkának ugrasztja a kormány híveit és a többieket, olyan kölcsönös gyalázkodás kezdődik, aminek már semmi köze az eredeti történethez. A Líra-kampány jelmondata – EGYÜTT LESZ TELJES A TÖRTÉNET – hirtelen röhejes fénytörést kap. Az általánosan pattanásig feszült és folyamatosan a robbanáshatáron lévő közhangulat biztosan a kormánykörök propaganda-hadjáratainak köszönhető. Támad bennünket mindenki, következésképp féljünk, s készüljünk az ellencsapásokra. Az ország polgárai úgy szakadtak két csoportba, mintha két nép élne itt, akik hagyományosan és történelmi léptékben vívtak volna háborút egymással. Ahogyan például a kurdok meg a törökök. Ez csak számomra elképesztő?

Posztomat öt-hat mértékadó orgánum közölte, a saját kommentárjukkal, s meghívást kaptam négy televíziós műsorba, valamint három lap kért interjút. Mindet visszautasítottam. Én nem azért fakadtam ki, hogy szerepeljek, hanem mert nem lehet mindig hallgatnia annak, akinek az atyai családját nagyjából kinyírták. Már csak miattuk is vissza kell szólnom néha. Ámbár ízlésesebb, ha ezt a nem zsidók teszik. A kedves Esterházy Péter ilyen esetekben rendre fölemelte harcos és szellemes szavát – de ő már nincs közöttünk.

Az egyik televízió vitaműsorában, ahová hívtak, mégis én lettem a nap híre. Négyen beszélték meg, helyes-e, amit tettem, két férfi, két nő. A műsorvezető (hím) többször elismételte, hogy kijelentettem, ez itt az én hazám, takarodjanak ők, és nem túl erős-e. Igen, de én azt írtam: Ez itt az én hazám *is*. Írtam neki. Azt felelte, bocsánatot kér, igazam van, ő nagyra becsüli bátor kiállásomat. Sajátságos, hogy ez a műsorból nem derült ki, ő inkább ellenem kérdezett. Nem haragszom, nyilván ő is fél kiállni a napfényre ilyen ügyben.

Jó. Nem kell tovább habosítani. Lezárásképpen megköszöntem a Facebook-profilomon az együttérzést, a reakciókat és a *like*-okat. Jeleztem, a célom az volt, hogy fölhívjam a figyelmet az elszabadult indulatokra, s minthogy a poszt több emberhez jutott el, mint ahányan a legsikeresebb tévéműsorokat nézik, itt megállok. Több az én eszközeimmel nem tehető. Nem haknizom ezzel, tévés meghívásokat nem fogadok el, interjút sem adok. Műveljük (tovább) kertjeinket.

Ám ez csak olaj volt a tűzre.

„Nem kéne szégyelnie a származását!" – írta valaki, egy l-lel. A helyesírási hibákat nem javítom, stilárisan jellemzőek. Érdekes, hogy aki fröcsög, sőt gyűlölködik, az ritkán törődik gyönyörű nyelvünk szabályaival.

„Nem kellett volna reszt venni ennyire aktivan onoknek kettojuknek peldaul a Nemzet kette osztasaban, akkor valoszinu nem lenne ennyi ellenszenv onokkel szemben! De onok mindig a nemzetellenes balliberalis tarsasag mellett tettek le a garast ! es meg most sem hajlando bekejobbot nyujtani on peldaul, sot azon all az esze, hogy hergelheti meg jobban a masik oldalt!"

Mi van?

„Ha valaki részben-, egészben- vagy egyáltalán nem zsidó, miért érzi mindenképpen sértésnek, ha zsidónak nevezik? Miért kell rögtön átkot szórni?"

MI VAN?

Rögtön átkot szórni? Hányadik zsidózás ez, amikor elfogyott a türelmem? Kedves értetlennek mutatkozó ellenlábasaim, képzeljétek el, amint egyenruhába bújtatott németek sorozatban tépik le anyák melléről a csecsemőiket, s dobják elevenen a kemence tüzébe, amelyet a halottak elégetésére létesítettek. Akinek ezek után is van kedve zsidózni – lelke rajta.

„Az antiszemita megnyílvánulások a baloldali kormányok idején volt jellemző. Orbán Viktor volt az aki sokat tett az ilyen megnyílvánulások

ellen" – állítja valaki. Komolyan? Ilyesmit honnét vesz? A valóság itt már egyáltalán nem számít?

„Sikerült a keverés igaz, ez volt a celod? Az uszitas?!" – kérdezi másvalaki. Hát nem. NEM. Azt szeretném, ha 2019-ben ilyesmi egyszerűen nem történhetne, mert az értelmes többség nem engedné. Ennél világosabban nem tudok beszélni.

„Igazad van takarodjon az összes MAGYAR, magyarországrol a zsidoké 1000eve, Mo akinek nem tetszik el lehet menni megy mondta gyurcsány rabbi is. Simon Perez is mar 'Mannhatthaan utan Mo ot is fel vasaroltuk.'" Ezt érti valaki?

„Aljas marketinges bullshit!!!! Miért nem csak a pofitokat tetted ki? Miért kellett a könyevdről is fotó? Gusztustalan ember vagy! Felkorbácsolod az indulatokat mégjobban csak hogy még több aljas könyvet tudj eladni!!" Mint említettem, ugye, nem én tettem ki. Nem értem, mi baj azzal, ha egy kiadó és egy terjesztő könyveket reklámoz. Mi ebben az aljas, és mi a bullshit (= bikaszar, de köztudottan mellébeszélést is jelent *in English*).

Másik változat: „A célját elérte, telekiabálta a képzelt náci veszedelemmel a komplett magyar internetes médiát és csapott egy hatalmas ingyenreklámot a két könyvnek, amelyekről a botránykeltés nélkül a kutya sem tudott volna. Erre mondaná Kohn bácsi: Ügyes!" Na igen. Mindkét könyv az eladási listák élén állt, jóval azelőtt, hogy az arcunkra rajzolták a Dávid-csillagot.

„Azt írja, kiirtották az egész atyai családot, akkor ön hogy születhetett meg?" Na… ez már tényleg. Bármily hihetetlen, úgy, hogy az apámnak sikerült hazaveszkelődnie a munkaszolgálatból. Szibériából Pécsre. Gyalog. Élő halottként.

Sovány vigasz, hogy azok, akik szeretnek, sokkalta többen vannak, s ezt a beszólót is leugatták. Hiába, csak kötötte az ebet a karóhoz, hogy ő azt idézi, amit én írtam, tehát hogyan születhettem meg, ha…

Nem folytatom. Már csak azért sem, mert fölállok, hánynom kell. Megyek, beadom a boámat a ruhatárba. Olvasóimtól elnézést kérek, hogy mindezen túl kellett jutniuk velem. És itt némán fejet hajtok a sokszoros többség előtt,

akik értették az üzenetemet. Biztosítottak róla, hogy elítélik a történteket. Végkicsengésként az ő ismétlődő kérdésük visszhangzik bennem: „Mivé lett ez az ország?"

CSATTANÓ 1.

Régi tapasztalásom, hogy a történetek igazi csattanóját soha nem az írók találják ki, hanem az Élet nevű mesterszakács. Leánykori nevén: a Véletlen. Most is. Miközben próbáltam szöveggé alakítani a fentieket, olvasom ám több hírportálon: George Birnbaum, a kormány vagy a Fidesz valamiféle PR-tanácsadója kitálalt. Az interjú megjelent különböző svájci napilapok közös mellékletében, s nagy visszhangot kapott. Birnbaum azt adja elő, némileg büszkén, hogy ő találta ki a sorosozást. Olyan főellenség kell, akit könnyű beállítani gyűlöletesnek, márpedig Soros a nemzetközi finánctőkét személyesíti meg. Arra ugye könnyű haragudni, főleg egy szegényebb országban. Birnbaum szerint az is előnyös, hogy politizál. Ha védekezni kezdene, csak rontana a helyzeten, az emberek még inkább azonosítanák Magyarország esküdt ellenségével.

Na ugye.

Birnbaum, aki holokauszttúlélő gyermeke, azt állítja, eszébe se jutott, hogy Soros zsidó. Ezt én nem hiszem el. A zsidó származás még alkalmasabbá teszi bűnbaknak, mert a zsidókat a történelem során ismétlődően annak jelölték ki. Egy holokauszttúlélő fiának ez benne van a fejében, akármelyik hazában él. Én azonban irreálisnak tartom, hogy ez a vádaskodósdi egy nép – faj, vallás vagy mi – ellen 2019-ben is létezik, működik. Ennek jele a Dávid-csillag elhelyezése az arcomon, és sajnos képtelenség másnak tekinteni. Boldog volnék, ha lehetne.

CSATTANÓ (VÉLETLEN) 2.

Gerlóczy Márton ifjú kolléga jelenleg éppen a saját családja múltjával foglalkozik. Archívum, anyakönyv, miegyéb. Volt ilyen időszakom nekem is, az *Apák könyve* előtt, amit a felmenőimről tudok, akkor szedtem össze. Ehhez jöttek anyám szórványos meséi, ő akkor már régen meghalt. Mindenesetre anyám szerint az ő családja nem zsidó, hanem szláv. Arra

nem volt válasza, hogy lengyel, orosz, szerb vagy…? Mindegy, Ribárszky Erzsébetnek hívták, elfogadtam, amit mondott.

Marci olvasta a posztot, érdeklődött, ha talál valamit az enyéimről, elküldje-e. Naná.

Kevés vártatva anyakönyvi kivonatok érkeztek e-mailje mellékletében. Tárgy: „ezek a te szlávjaid?“ Az okmányokból fehéren-feketén kiderült, hogy anyai nagyapám, Ribárszky Viktor Győző – én a Viktorról nem tudtam! – műbútorasztalos születési helye Csököly – ez is új, anyám Nagyváradot mondta –, általános rákosodásban halt meg 1956. április elsején. (Szép kis áprilisi tréfa.) Felesége Wetsz Gizella – más iratok szerint Weisz. Elsőszülött fiuk (nagybátyám) születési anyakönyvi kivonatában az „Utólagos bejegyzések, Kiigazítások” rovatban ez áll: „A budapesti Deák téri ig. h. ev. keresztyén egyház 11191/1939 sz. kivonata szerint a gyermek 1939 máj. 2-án az ig. h. ev. vallásra tért át." E jegyzetet 1939. május 10-én körmölte oda a hivatalos személy.

Tehát a Ribárszkyak is zsidók voltak egészen. 1939-ben áttérni ezzel kapcsolatos tudásom szerint már késő volt. Az anyai ág valamennyi tagja mégis megúszta a holokausztot. Talán emiatt hittem el olyan buzgón Ribárszky Erzsébet állítását szlávikus mivoltukról.

Egyrészt kösz, Marci, a fájdalmas tudás is jobb a tudatlanságnál. Másrészt hiába hajtogattam idáig, hogy antiszemita helyzetben százszázalékos zsidónak vallom magam, erre immár semmi szükség. Igaz, mindig hozzáfűztem, hogy ha cigányoznak, cigány vagyok, ha magyaroznak, magyar, satöbbi. Ezt értelemszerűen fenntartom.

CSATTANÓ 3.

Komoly égszakadást-földindulást okozott bennem az elrondított plakát. Torkig lettem. Úgy döntöttem, többé rá se nézek a posztra és a kommentekre. De nem bírtam ki. A számok persze tovább emelkedtek. A Facebook viszont megragadta az alkalmat, hogy piacira fordítsa kapcsolatunkat (v. ö. fináncтőke). Az üzenetemet nyilván el sem olvasták, ők csak a számokkal foglalkoznak, nyugodtan, tárgyilagosan.

Fölszólítottak, érjek el újabb mérföldkövet, bizonyos összegért emeljem ki a bejegyzésem, hogy még több emberhez jusson el.

Nem. Nem kell újabb mérföldkő.

Ennyi több mint elég.

KÉSŐBBI MERENGÉS

Függetlenül attól, hogy a fönti szöveg voltaképpen micsoda és mennyit ér, kérdezem magamtól:

1. jobb lett-e tőle a közérzetem, javult-e a kedvem, a hangulatom, 2. segít-e valamicskét rajtam, vagy másokon, 3. észhez téríti-e azokat, akiket ordas eszmék fűtenek, netán épp ellenkezőleg, fokozza a dühüket, ellenszenvüket, haragjukat, 4. megy-e előrébb a világ, ha megfogalmazzuk, kimondjuk, leírjuk, közzétesszük az igazságot, illetve amit annak vélünk, 5. érdemes-e ilyesféleképpen szomorítani, fölháborítani, gondolkodásra ösztönözni a nagyközönséget, 6. számít-e, ha higgadtak maradunk a tisztátalan indulatokkal szemben, 7. van-e a személyes sérelmek napvilágra hozatalának értelme, haszna, értéke?

A válaszok hosszabb merengésem igénylik. Ki-ki feleljen, ahogyan tud. Fontoljátok meg. A közlésre szánt írások egyik – ha nem a legalapvetőbb – dilemmájába ütköztünk.

Ráadásként még próbáljuk megfejteni s értelmezni ezt is:

„Jaj nektek, írástudók és farizeusok, ti képmutatók! Bezárjátok a mennyek országát az emberek előtt. Magatok nem mentek be, s akik be szeretnének jutni, azokat meg nem engeditek be. Jaj nektek, írástudók és képmutató farizeusok, mert felemésztitek az özvegyek és árvák vagyonát. Közben nagyokat imádkoztok, ezért nagyobb ítélet vár rátok." (Máté 23:13–14.)

A sértődésről

Hatvanéves születésnapomat ünneplendő, komoly összejövetelt szervezett az Európa (akkori kiadóm). Majdnem kétszázan sereglettek össze a néhai Divatcsarnok helyén nyílt könyváruház legfelső szintjén, a Lotz-freskókkal díszített pazar kávéházban. Beszédre kényszerültem. Zavarban voltam. Azt találtam mondani: Bocsánatot kérek mindenkitől, akit ebben a hatvan évben megsértettem vagy megbántottam. Az egybegyűltek poénnak vették. Pedig én egészen komolyan gondoltam.

Hetvenéves koromra immár az Athenaeum gondozza a munkáimat. A Rózsavölgyi Szalonban rendeztek zsúrt nekem. Ismét beszédre kényszerültem. Zavarban voltam. Azt találtam mondani: Na, ezúttal én bocsátok meg mindenkinek, aki valaha megbántott vagy megsértett. A jelenlévők ezt is poénnak vették. Pedig… *pedig*.

Ha valakitől érdeklődünk, mi a legeslegrosszabb tulajdonsága, figyeljünk a válaszra. Mert amennyiben őszintén felel, megtudtuk a legeslegjobb tulajdonságát is. Furcsa, de igaz.

Esetemben: a legrosszabb, hogy sértődékeny vagyok. Ha úgy érzem, valaki a szívembe-lelkembe gázolt, szót sem szólok, noha több lelki sebből vérzem. Magamat emésztem. Sajnos a sérelmet nehezen tudom földolgozni, elengedni. Évtizedekre visszamenően számontartom, kik sebeztek meg. Néha bosszút is állok, nagyon sajnos. Lehetőleg olyan furmányosan, hogy még az érintett se jöjjön rá: én voltam. Ez azért méltatlan hozzám, tudom.

Sokszor nekirugaszkodtam, hogy divatos kifejezéssel „dolgozzam magamon". Ekkora érzékenységgel (kissé nagyképű), ekkora intelligenciával (közepesen nagyképű) biztosan képes volnék búcsút inteni a sértődékenységnek, vagy legalább csökkenteni azt. Hivatásos lélekgyógyászokhoz is járkáltam. Egyikük azt ajánlotta, bántás esetén, mielőtt bezárulnék, vegyem elő a híres humorérzékem. Visszakérdeztem: híres humorérzékem? Bólogatott, az egész országnak ez a véleménye. Hát, nem tudom.

Kérem, én megpróbáltam. Bizonyos fájdalomküszöb fölött a humorom se működik. Máshogyan kellene közelítenem a problémához. Egy szociálpszichológus barátom, Elliot Aronson azt mondta, eszembe se jusson

a sértődékenység ellen küzdeni, mert az tulajdonképpen az érzékenységem sötét oldala. Ugye nem akarok érzéketlenebbé válni?

Persze hogy nem, az érzékenység a legfőbb munkaeszközöm. Ennek folytán a kör bezárult. Mozgásterem annyi, hogy ha megbántanak, tűrjem, fájjak, ám semmiképp ne álljak bosszút. Ezt erőltetem hosszabb ideje.

A tárgyilagosság kedvéért említem: a sors különös szeszélye folytán az átlagosnál több bántás jutott nekem életem szinte minden harcmezején, megeshet, hogy ez is szerepet játszik abban, amilyen lettem és voltam. Talán hasonlatos vagyok az üldözési mániásra, akit egyébként üldöznek? Komolyan kérdezem, ámbár önmagamtól. Mindegy, már túljutottam azon az időszakon, amikor még izgatott mások véleménye. Ezzel csak az a gond, hogy a sajátomét se tartom fontosnak, úgyis minden olyan, amilyen, függetlenül attól, hogy mit gondolnak róla, vagyis akár abbahagyható az osztályzás, a minősítés, a plusz- és mínuszjelek kitétele.

Ezt persze ambiciózus fiatal szerzőknek kár ajánlani, nekik még nagyon fontos a visszajelzés. Ha szerencséjük van, nem szívják annyira mellre, mint ahogyan én tettem első évtizedeimben a pályán. Íme, van azért előnye (is) az időskornak.

Pályakezdő írót csőstül ér a sérelem, a visszautasítás, a lesajnálás, olykor becsmérlés. Fentiek értelmében ne tőlem várjatok tanácsot. Annyit azért bizton állíthatok, hogy csak akkor érdemes megsértődni, ha érdeketekben áll. Amikor esetleg megkönnyítheti a szakítást főnökkel, beosztottal, kiadóval, lappal, baráttal, házastárssal, szeretővel. De vigyázzatok, a sértettség nem kegyelmi állapot, és hervasztja a tehetséget. Ehhez kellett volna tartanom magam egy életen át, most már tudom.

A siker és a kúdvarc

Mindannyiunk életében vannak lélektani helyzetek, amelyekre lehetetlen fölkészülni. Ilyen a halál és a születés (nem elsősorban a saját, de az is). Amikor megtörténik, váratlan lesz, és másmilyen.

Ehhez hasonlóak az írói mesterség válsághelyzetei. Főként az írógörcs, régiesebben: papírfrász. Érdemes nagy levegőt venni, hátradőlni, és csak azért is írni a papírra valamit. AKÁRMIT. Később, ha beindul a masina, ezeket a vakbekezdéseket egyszerűen kihúzhatjuk. Az is jó, ha belátjuk, hogy választott témánk vagy formánk most nem jó nekünk, pillanatnyilag képtelenek vagyunk magunk felé hajlítani, tegyük félre. Majd eljön az ideje.

Személyes példa: a *Dunapest* című regény alapötlete 1979-ben jutott eszembe, akkor voltam huszonkilenc éves. 2018-ban sikerült nekiülnöm, és 2020-ban jelenhetett meg. Ez a pálya türelemjáték.

A következő kínosság nem írás közben, hanem akkor érhet, amikor a munkánk napvilágra hozásával próbálkozunk. A visszautasítás eleinte alapélmény. Beviszi az ember (manapság beküldi e-mailben) a kis gépiratát a szerkesztőségbe, szorongva és reménykedve. Sokáig nincs válasz. Érdeklődni se telefonon, sem elektronikus levélben nem érdemes. Higgyétek el, ha egy rovatvezető elfogadja a szöveget, jelentkezni fog. A magyar mondással ellentétben a mi szakmánkban a hallgatás nem beleegyezés. Az írógépes korszakban a visszautasító levél után az ember még bekullogott a példányáért, hogy benyújthassa egy másik lapnak. Sajnos a nem empatikus (vagy gonosz) szerkesztők ráírták – olykor pecsételték – az első oldalra: *Érkezett, dátum, olvasta X. Y.,* szignó. Azt a lapot újra kellett gépelni.

A *Snoopy világhírű író lesz!* című karikatúrakötet egyik rajzsorában a főszereplő kutyus üldögél a házán, előtte írógép, kezében boríték. A szöveg ilyesmi: *Tisztelt kiadó, önök félreértettek. Nem azért postáztam a regényem, hogy visszaküldjék, hanem hogy megjelentessék, és elnyerjem az irodalmi Nobel-díjat! Mi nem világos ebből?* Hát na.

Fontos azonban, hogy nincs olyan szerkesztői vagy kiadói vélemény, ami többet jelentene annál a rövid magyar szónál, hogy NEM. Ez 1 darab nem. Amellyel szemben állhat azután pontosan annyi igen, ahányan viszont szeretik ugyanazt az írást.

Mindenekelőtt az e szempontból kiemelten fontos személy maga a szerző. Ha neked tetszik, nyert ügyed van. Lesz. Előbb-utóbb.

Tudom, sokan állítják, nem képesek megítélni a saját szövegük belbecsét. Ez csak időlegesen fogadható el. Nincs olyan bizonytalan ember, aki ne tudná eldönteni – vagy legalább megérezni –, hogy amit írt, az hányas, egytől tízig terjedő skálán. Adódnak tiszta pillanatai a legbolondabb írónak is. Várj, míg kihűl a szöveg, s akkor olvasd el. Nem baj, ha szart írtál, csak tudjál róla. Amiben kételkedsz, azt tartsd meg magadnak. Meglehet, hogy nem te, hanem az idő az okos, ám ez tök mindegy.

Érdemes fölkészülni a kudarcra. Nevezzük kúdvarcnak, a lúdvérc mintájára, picit lesajnálva stilisztikailag. Mi van, ha megbuksz. Rossz kritikákat kapsz. Nem veszik a könyved. Hamar lekerül a darabod a színház műsoráról, mert nem tetszik a nézőknek. A filmed nem játsszák a mozik. Ilyenkor kezdd azzal, hogy ne mutogass másra, ne hibáztasd a kiadót, a rendezőt, a színészeket, a mozihálózatokat. Idősebb korodra már tudomásul veszed, hogy alapvetően mindig az írói teljesítmény arat sikert vagy mond csődöt. A többi közreműködő csak kicsit javíthat vagy ronthat rajta. Jelszó: Kúdvarc esetén a hibát magadban keresd. Tekintheted persze sorscsapásnak is, ha úgy könnyebb. Egyszer hopp, máskor kopp. Eszedbe juthat Vincent van Gogh, aki életében egyetlenegy képét sem tudta eladni.

Mindezek után legyünk fölfegyverkezve arra a rendkívüli esetre is, ha beüt a siker. Tapasztalatlanok azt hihetik, hogy arra fölösleges készülni, mert egyértelműen pozitív. Pedig nem.

Tisztázandó, miféle sikerre vágysz. Sok pénzre? Kritikusok és bölcsészek hozsannájára? Olvasók dicséretére? Hírnévre? Plecsnire, díjra, oklevélre? Fordításokra világszerte?

Á, értem, mindezekre együtt. Kis telhetetlen. Amennyiben egy élet megfeszített munkájával elérsz a soroltakból kettőt, az már szép aratás. Három: szinte olimpiai aranyérem.

Szólok előre. A siker bajjal jár. Attól fogva nem lehetsz magad. Rengetegen fordulnak hozzád, segítséget kérnek. Időd emésztik, sok kicsi sokra megy. Ha fölismernek az utcán, nem tömegközlekedhetsz szabadon. Bármit teszel, megszólnak.

Fejedbe száll. Elbizonytalanít. Nagy siker után nehéz visszahúzódni a fényből a szorgos munka homályába.

A sikernek persze sok előnye van, ám azokra nem kell készülni. Tiszta szívből kívánom nektek. Ha úgy alakul, élvezzétek.

Amíg az ember fiatal, meg akarja mutatni az egész világnak. Később főleg a szeretteinek. Végül leginkább csak saját magának. Ez a legjobb lélekállapot, amikor a teremtés csöndjében egyedül maradtok a bekezdéseitekkel. Olyasféle érzés, mintha Istennel cserélnétek eszmét. Amennyiben sikerül, kérlek, szorítsátok meg a két dolgos kezét a nevemben is.

I Can't Magnó

Gyerek- és kamaszkorom átmenetében kezdtem hallgatni a Szabad Európát a Pacsirta rádión. A *Teenager Party* miatt. Ekkoriban (hatvanas évek) már nem volt túl veszélyes erre a Münchenből sugárzó adóra kapcsolni. Apám állítása szerint korábban ezért el is vihettek embereket. A mondott műsor azonban a rock (akkori szóval: beat) zenére épült. Így hallottam először a Beatles és a Rolling Stones fontos számait. Angolul nem tudtam, tehát: Siláfszjú. Hárgéznájt. Ájkent getnó. Ugyanazt a Pacsirta rádiót használtam erősítőként és hangfalként – átkopogtak sorban az összes szomszédok (ez az LGT, jóval későbbről). Erős szégyenkezéssel említem, hogy 1966 tájt a Gerilla együttessel szerepeltem a *Teenager Party* című egész estés propagandafilmben. Mentségem: nem tudtuk, mit forgatnak, két házibuli-jelenetben kellett idétlenkednünk, s más helyszínen – például a híres hordóban, az Omega klubjában, jelenleg Centrál Kávéház alagsora – eljátszottuk néhány számunkat. Hagyjuk.

Vissza a Szabad Európához. Anyám mindig rám pisszegett, élt benne a régi reflex. Nem árt az óvatosság. A magyar rádiót apám hallgatta, elsősorban a meccsközvetítéseket, ritkábban klasszikus zenét. De csak fél füllel, közben rejtvényeket fejtett, irigylendő sebességgel.

Az első „megszólalásomra" a Kossuthon, tizenkét éves koromban került sor, amikor az úgynevezett Regős Énekkar mezzo szólamának tagja voltam. Felvétel készült velünk, a legendás hatos stúdióban. Két számot rögzítettek, amelyeket azután többször leadtak. Az egyiknek az első soraira emlékszem:

Játékpolcom alján kis nyulacska ül,

Szomorú az arca, búsul egyedül.

A további versszakokban a kis nyulacska persze fölvidul, hiszen a béketáborban aligha lehet komoly ok a búsulásra.

Én már ekkor is író akartam lenni, zsenge történetkéim kivétel nélkül mély búbánatot árasztottak, így nem jósoltam rózsás jövőt magamnak. Fölfigyeltem arra, hogy a rádióban időnként ismert újságírók és írók (még nem tudtam különbséget tenni) olvassák föl a szövegeiket. Előtte a bemondó vészjósló hangon jelentette, hogy: Dezséry László olvassa föl írását. Vagy Boldizsár Iván. Dezséryről csak annyit tudtam, hogy írt egy könyvet Indiáról, láttam kirakatban. Most olvasom a neten, hogy evangélikus lelkész, később püspök volt, aztán ötvenhatot követően országgyűlési képviselő, majd az Országos Béketanács (az mi a szösz?) főtitkára, a Béke Világtanács (hát az?) tagja. Boldizsárról semmit. Reszelős hangon beszélt, főként külföldi élményeiről, sokat utazhatott, olyan helyekre, ahová mi nem.

Irigyeltem a fölolvasókat, sejtettem, a fél ország hallgatja őket. Elhatároztam, ha valaha esélyt kapok, én másképp fogom csinálni, nem ilyen gépies, monoton tónusban, s ami a stílust illeti, semmiképp sem ennyire szürkén.

A Gerilla együttessel sokszor szerepeltünk a rádióban, interjúkat adtunk és énekeltünk, ezt a fejezetet ügyesen átugrom. Vegyes emlék. Témám szempontjából csak annyi a jelentősége, hogy általában én voltam a szószóló. Önálló estjeinken is nekem jutott a konferanszié szerepe, kellett valamit mondani a számok között. Ennek folytán némi gyakorlatot szereztem a rögtönzött élőbeszéd terén.

Köszönhettem ezt-azt a Gerilla együttesnek, el kell ismernem. Például mind a két magnót, amelyekre szert tehettem. Az elsőt a Pol-beat fesztivál megnyerésekor rám jutó díjból vettem valamelyik budapesti Keravillban, egy szalagos Teslát. Sokat használtam, mikrofonnal rögzítettem számokat a *Teenager Party* adásaiból. (Mellesleg az első saját írógépemre, a Consulra is abból a pénzből jutott.) A másodikat Helsinkiben, amikor a Gerilla együttes föllépegetett Finnországban. Ezt a miniatűr, tégla formájú szerkezetet a kirakatban pillantottuk meg. Még sose láttunk kazettás magnót. Idehaza komoly rádiósok is csodájára jártak, ők a súlyos (talán Uher) készülékeiket cipelték.

Fiatal íróként az első komoly és hosszabb beszélgetést a *Táskarádió* számára készítette velem valaki, úgy rémlik, Kő Andrásnak hívták. Honvéd voltam Kalocsán, ritka eltávozásaim egyikén jutottam el a Bródy Sándor utcába. Már megjelent néhány novellám az *Új Írás*ban, s az akkori időket jellemzi, hogy ennyi alapján fölfigyeltek rám a műsor készítői. (Kevéssel ezután tévéműsorokba is hívtak, csak úgy mondom. Tizenkilenc voltam.) Húsz perc alatt rögzítették az interjút, remegett a hangom, annyira izgultam.

Visszatértem a néphadsereg laktanyájába, amelyen a K. u. K. idők minden stílusjegyét láthattam. Egy bágyadtbarna szombat délutánon Lukácsi Béla kontakthibás táskarádióján egészen véletlenül meghallgathattuk az összevágott beszélgetést. (Lukácsi később a Magyar Rádió tudományos szerkesztőségében helyezkedett el.) Lement az interjú. Fölkeltem az emeletes ágy alsó szintjéről, ahol Lukácsi és még két sorstársam kuporgott. Ekkor – legnagyobb meglepetésemre – a műsorvezető kérdezett még egyet, amire a stúdióban nem került sor: Miklós, szereted a dzsesszt?

Pánikba estem. Hogyan tudnék válaszolni, innen, Kalocsáról? Pillanatnyi csönd után a riporter: Hallgatás beleegyezés, következik a *Take Five,* előadja a Dave Brubeck Quartet.

Ah… tehát ez így megy, gondoltam. A médiával jó lesz vigyázni. Eme intelmem azonban a továbbiakban nem vettem elég komolyan.

Írtam azután sok-sok hangjátékot, a rendszerváltozásig tartó két évtizedben, szám szerint huszonhatot. Mindig a dramaturgia fölkérésére, beleértve a meghívásos pályázatokat, amelyeken sok díjat nyertem. E gyümölcsöző

munkakapcsolat a fapados kapitalizmus kezdetén megszakadt. Eleinte azért, mert a rádiónak nem volt pénze új hangjátékok gyártására, később meg azért, mert a jobboldali kormányok idején nem tartoztam a nekik kedves – vagy hasznos? – szerzők körébe.

Amennyire vonakodom színműveket és filmforgatókönyveket írni, annyira szerettem a hangjáték műfaját. A „miért?" kérdésre olcsó válasz volna, hogy azért, mert szerintem jól tudok – tudtam. Azaz megtanultam, belejöttem. Tulajdonképp elsőre is ment, úgy éreztem, kitűnő gyakorlat, ha az ember szeretné elsajátítani a dialógusírás csínját-bínját.

Gyorsan szögezzük le, hogy mind a dialógus, mind a párbeszéd félrevezető szakszó, mert igen gyakran hárman, négyen vagy még többen beszélnek, erre a hangjáték kiváltképp tág lehetőségeket nyújt. További óriási előnye, hogy a realitásérzék valamennyi bilincse lehull, jelenetünk játszódhat a Holdon, egy női alsónemű ráncaiban, a Föld magmájában, vagy emezeknél is hihetetlenebb helyszíneken, s ugrálhatunk ide-oda, szét-összevissza a térben meg az időben, anélkül hogy hitelünket vesztenénk. Megszólalhatnak az emberek mellett állatok, növények, ásványok, tárgyak, ételek, befőttek… nem sorolom tovább.

Van még egy örvendetes gyakorlati szempont. Ha az ország legjobb színházában mutatnák be a darabodat, adja Isten, akkor is csak az oda szerződött vagy csatlakozott színészekből állhat össze a szereposztás, azzal a megszorítással, hogy akik épp az előző bemutatóban dolgoznak, kiesnek. Ezzel szemben a hangjátékokat délután veszik föl, így szinte az összes Budapesten élő művészből válogathat a rendező. Vidéki színházak tagjai ritkán juthatnak szóhoz. Kár.

Úgy vettem észre, a színészek is szeretik a hangjátékokat, másféle feladat, kevesebb próba, több rögtönzés, szabad rontani, legföljebb kivágják. Sokkal gyorsabban elkészül, mint az előadás vagy a film.

Ismétlem, lassan harminc éve lezárult az én rádiójáték-írói korszakom. Az intézményt a Bródy Sándor utcából hosszabb ideje ki is költöztették, jelenleg az állami tévé Kunigunda utcai telepén albérlő. Több évtizede ott sincs teendőm.

Ameddig volt elég dolgom a Bródy Sándor utcában, néha akkor is betértem, ha éppen csak arrafelé jártam. A recepcióról föltelefonáltam valakinek az irodalmi osztályra vagy a dramaturgiára, s máris beengedtek. A nyolcvanas évek elején azzal tiszteltek meg, hogy állandó belépőt kaptam, egy műanyag lapot fotómmal és nevemmel, attól fogva még nagyobb kedvvel üldögéltem a Pagodának nevezett értelmiségi klubban. Mindig találtam beszélgetőtársat. Néha ott ebédeltem a büfében, vagy a sokadik emeleti menza jellegű étteremben. Akkori igényszintemhez képest jól főztek, viszonylag olcsón.

Nyolcvankettő tájt ismét a *Táskarádió*ba kerültem, ezúttal ismétlődőn, állandó rovatként. Nyakas Szilárd kért tőlem jegyzeteket kulturális eseményekről és könyvekről. Föntebb említett averzióm az előre megírt szövegek felolvasásával kapcsolatban nem változott, így inkább elhívtam őt a Dunapark Kávéházba. Hozott magnót, s neki mondtam el a véleményemet színielőadásról, filmről, regényekről. Egyszerre nyolc-tíz ilyet vett föl. Én távoztam, akkor jött a rendező, a színész, a szerző, meghallgatta a dumámat, s ő is elmondhatta a magáét. Tehát ez egyszer visszalőhetett a céltábla. Én arra már nem reagáltam. Szerették a hallgatók, sokáig ment.

Körülbelül tíz évvel később egyszer csak Bolgár Györgyöt nevezték ki a *Krónika* című reggeli műsor élére. Kilencven körül. Ő azt kérte, beszéljek új könyvekről. Felolvasás helyett ezúttal is az élőbeszédet választottam. Sok fontos külföldi mű jelent meg akkor, gyors egymásutánban, ezeket mind véleményeztem. Kértem, hogy valaki próbáljon telefoninterjúkat készíteni az érintett szerzőkkel. Bolgár a néhai Albert Györgyit bízta meg, aki remekül csinálta. Máig emlékszem, milyen parázs beszélgetést folytatott Joseph Hellerrel például. Istenem, Györgyi is milyen régen meghalt már. Minthogy duettünket a leghallgatottabb adás kiemelt időpontjában sugározták, sok-sok elismerő levelet kaptunk, ezekre képtelen voltam válaszolni. Utólag és ezúton kérek elnézést.

Aztán savanyú, sárpöttyös szelek kezdtek fújdogálni. A rádióból több menetben kirúgták néhány barátomat és sok rokonszenves embert, akiket tiszteltem vagy interjúvolóként ismertem (például Bölcs Istvánt, Mester Ákost, Kepes Andrást). Belépőm azonban még egy darabig érvényes maradt. Egyre ritkábban használtam. Senki nem szólt, de a forgóajtó egy rút

napon váratlanul zárva maradt előttem. Úgy látszik, lejárt a kártyája, mondta az ismerős portás, tessék fölmenni az üzemeltetésre, beengedem!

Intettem, hogy nem szükséges. Szúrós esőpermetezésbe léptem ki a Bródy Sándor utcára. Mindig ellenséges az időjárás, ha valami véget ér. *I Can't Get No*.

A jó és a rossz

(OLVASÁSI GYAKORLAT)

Végy egy rossz könyvet. Olyasféleképpen, ahogyan a konyhai receptekben: végy hatvan deka sertéskarajt. A könyvet ugye már megfőzte neked a szerzője. Rágd át magad rajta, ha nehezen megy, fald két pofára, ha könnyen. Nem baj, ha kevéssé ízlik. Tekintsd olybá, mint a gyerekkorunkban belénk diktált orvosságot, mondjuk, a csukamájolajat. Gyerünk, keserű, de szükség van rá.

Eztán pedig végy egy jó – kitűnő, remek – könyvet, lehetőleg olyat, amit már olvastál. Tedd magadévá, lassan, tűnődve. Hasznos, ha mindkét szöveg azonos műfajú, legcélszerűbb regényeket választania annak, aki a prózaírás illékony és szabályokba aligha gyömöszölhető titkaira kíváncsi.

Most vedd górcső alá a vizsgálati anyagokat. Ehhez egy második (harmadik) átböngészés szükséges. Sajnálom.

1. Válaszd ki a két történetből az általad legfontosabbnak érzett elemet vagy jelenetet. Próbálj rájönni, miért éppen azt formálta a szerző valamiféle csúcsponttá. Ha van türelmed hozzá, érveid sommáját írd le. Esetleg úgy, hogy egy A/4-es lapot fekve használsz, középen függőleges vonallal félbeválasztva, a bal kezedhez a rossz, a jobbhoz a jó könyv címe kerüljön, s alájuk a jegyzetek.

2. Tűnődj el, ki a legfontosabb alak, lehet kettő vagy három is. Írd le. Vajon miért éppen őt – őket – tolta előtérbe a szerző?

3. Következzék a szerkezet. Hány cselekményszál van? Melyik a fő? Keress okot, indokot.

4. Időkezelés. Lineárisan haladunk, vagy ugrálunk? Használna-e a könyvnek, ha utóbbi esetben szépen sorrendbe raknánk a fejezeteket, előbbi esetben pedig szétdobálnánk, valamiféle gondolatritmust követve?

Nyilvánvaló, hogy ez (amiként a többi „feladat" is) csak érzésre, tehát tippelve oldható meg. Kivéve, ha az ember rendelkezik a szöveg számítógépes változatával, mert akkor a részek kevés munkával átcsoportosíthatók, tetszés szerint, ahányszor csak akarjuk. Elolvasás után mérlegelhető, melyik a kedvezőbb. Megjegyzem, ezt minden valamirevaló regényíró kipróbálja néha a saját írásával, kalandvágyból, ellenőrzésként, kísérletképpen.

5. Tér. Az arisztotelészi javaslat – tér és idő egysége, azonossága, folyamatossága – hasznos lehet annak, aki az első könyveit igyekszik létrehozni. Az egyszálas cselekménybe nehezebb belebonyolódni, a folyamatos időtartam (mely ne lépje túl az egy napot) úgyszintén megkönnyíti a dolgokat. Értelemszerűen helyszínből se legyen több, vagy semmiképp se sok. Arisztotelész ezt elsősorban drámaíróknak ajánlotta, de a prózában se rossz elv. Megvizsgálható, hogy a jó és rossz könyv milyen módszerekkel él e szempontból.

6. Irály. E szép régi szó, amely Arany János idején vált közkeletűvé, ma már ritkábban használatos, immár régiesnek tűnik. Nagyjából azokat a jellemzőket összegzi, amelyeket a XX. század második felétől írói hangnak nevezünk. Formanyelvnek is hívhatjuk. Komoly dicséretnek számít, ha egy fiatal vagy pályakezdő szerzőről azt állapítja meg a kritikus vagy a szakember, hogy megtalálta a saját hangját. Ezzel azonban én vigyáznék. Szerintem minden egyes könyvnek megvan a formanyelve – irálya –, és szerencsés, ha adott szerző nem ragaszkodik a „sajátjához", akármiről ír éppen. Vannak persze olyan kollégák, akik mindig ugyanazon a hangszeren igyekeznek játszani, mások – ők a kisebbség – könyvenként választanak egyet. Azt, hogy az összehasonlításra használt jó és rossz mű írója melyik csoportba tartozik, csak akkor állapíthatnánk meg, ha más munkáit is elemeznénk, ami már túl sok fáradság volna e játékban. Elégedjünk meg azzal, hogy néhány melléknévvel jellemezzük a könyvek formanyelvét.

*

Föltételezem, a hat szempont alapján végzett megfigyelésekkel betelt az A/4-es lap. Gondolom, olvasóim egy része már kitalálta, hová próbálok kilyukadni. Az általam lényegesnek tartott hat vonatkozásból ötnél

kísérteties azonosságokra bukkanhatunk egy remek és egy csapnivaló könyv esetén. Sajnálatos, de ez az igazság. Engem elbizonytalanít.

Valamennyire kilóg a sorból a hatodik, az irály. Jelentős szerző megszólalása olyasféle hatást kelt, mint a szimfonikus zenekar *tutti*ja, amikor valamennyi hangszer megszólal egyszerre. Ez még akkor is igaz, ha adott remekmű csöndeskén indul, mert nem a decibelek tényleges fokozata számít, hanem az érzet, amit a zseniális író összhangzata kelt bennünk. Azonban itt sincs abszolút mérce, tehát csak a ránk gyakorolt hatásról beszélhetünk, ez pedig bizonyos mértékig tőlünk függ, rajtunk múlik. További sajnálkozásra adhat okot, hogy néha a fércmű, az ipari termékként gyártott műszöveg is lehet ütős, jó hír, hogy rendszerint csak átmenetileg. Aztán fenn az ernyő, nincsen kas. Jelentős olvasó ezt érzékeli előbb-utóbb.

Ki mondhatja el magáról, hogy jelentős olvasó? Fogas kérdés. Az olvasókról nem írnak kritikát vagy tanulmányt, díjakat sem osztanak nekik. Noha talán kéne. Ám ez már túl messzire vezet. Az biztos, hogy nagy formátumú műről ezt a kevésbé „jó" olvasó is érezheti. Ha nem okoz élvezetet egy ilyen regény, bátran hagyja abba. Nekifuthat még egyszer, akár évekkel – évtizedekkel – később. Hátha addigra megérik valamelyikük. A kinyomtatott könyvek is fejlődhetnek, nem csak az egyelőre kevésbé jelentős olvasók. Ez igazán örvendetes hír, írónak s olvasónak ugyanúgy.

A kísérletet most – már nem először – elvégeztem, veletek együtt. Az én jó könyvem Tolsztoj: *Anna Karenina*. (Amikor e sorokat gépelem a füzetemből, azt hallom, hogy valaki újrafordítja a regényt. Ráfér. Németh Lászlóé a legelterjedtebb magyarítás, kissé száraznak és darabosnak érzem.) Rossz könyvemet a hatvanas években adták ki, honi szerzőtől, s akkor gigapéldányszámban kelt el. Inkább nem írom le a nevet és a címet, kegyeletből, az illető már régen meghalt. A téma némi hasonlóságot mutat Tolsztoj remekművével, azért is választottam.

Összevetésem eredményei csüggesztők. Nem találtam megragadható jeleit sem a zsenialitásnak, sem a tucatáruságnak. Ha ti is erre jutottatok, szomorkodhatunk együtt. Ám ehelyett inkább listázzunk még egy kicsit, mind a két munkadarabunkban. Hogyan öltözködnek a szereplők? Mit esznek, isznak? Hogyan tisztálkodnak? Mosnak-e fogat? Mennek-e vécére?

Miféle otthonokban laknak? Egészségesek-e, ha nem, mi a betegségük, és testi vagy lelki? Mi a foglalkozásuk? Mi derül ki anyagi helyzetükről? Életben maradnak-e a könyv végéig? Születik-e gyerekük, unokájuk? Mennyi derül ki a családjukról, a barátaikról, a szerelmi életükről?

Iskolázottak-e, ha igen, mennyire? Olvasnak-e? Írnak-e bármit? Káromkodnak-e?

Körülbelül ezeket érdemes megvizsgálni. Sokszor az derülhet ki, hogy a silány szövegből több ilyesfajta információt kapunk, mint a remekműből. Számít persze, hogy a könyv mikor íródott, régebbi időkben a regény volt kénytelen betölteni az újság és a híradó szerepét is. Azok az idők a rádió és a tévé általánossá válásával múltak el. A szépirodalom (a *fiction*) bizonyos értelemben visszavonulót fújt, terepe egy részét átengedte a médiumoknak, s ma már főként arra szorítkozik, hogy a gondolatok, az érzések, a tudat alatti és melletti tartományok kifejezésével jeleskedjék. Elsősorban azoknak, akiknek az élet eme alapörvényei fontosabbak, mint a sekély víz felületes csobbanásai.

Köszönöm, hogy velem tartottatok e kísérletben vagy gyakorlatban, most pedig olvassatok valami becseset, szívbe markolót, a szabadság felelőtlen mámorával. Eszetekbe ne jusson elemezni, amíg élvezitek.

Kérdések

Honnan lehet tudni, hogy amit írtam, az kész?

Honnan lehet tudni, hogy amit írtam, az jó?

Honnan lehet tudni, hogy amit írtam, az rossz?

Soha, sehonnan. Az, hogy valami jó, még akkor se derül ki, amikor megjelenik. Felhívnám a figyelmüket arra, hogy a két világháború között, mikor a *Nyugat* nagy nemzedéke élt, nálunk nagyon elismert író volt Herczeg Ferenc – és most hol van? A korszak legsikeresebb íróját úgy hívták, hogy Bús-Fekete László – ma már teljesen ismeretlen. Ahhoz, hogy

kiderüljön, mi igazán jó, azaz értékálló, kell minimum ötven év. Inkább száz. Engem elkényeztet a közönség, de ezt értékén kezelem. Úgy érzem, csak azt vehetem biztosra, hogy néha jó pillanatban írtam olyat, ami betalált. Gyakran gondolok Csontváry Kosztka Tivadarra, aki életében egyetlen festményét sem adta el. (Ő állítólag nem is akarta, ámbár aligha lett volna vevő az akkori ízlés szerint furcsa képeire.) Az írásban az embernek nincs felettese, főnöke, beosztottja, senki nem dicséri meg, senki sem szidja le. Ha valaki azt mondja vagy írja a munkánkról, hogy isteni, vagy hogy szar, ne higgyük el vakon. Elég, ha kicsit töprengünk a bíráló indokain, ha vannak neki. Még egy fontos tanács: ne akarjunk olyan regényeket írni, mint a kedvenc íróink, mert azokat már megírták. Örkényt idézem ismét, aki beadta első regényét egy kiadóba. A szerkesztő véleménye figyelemre méltó: *Nézze, Örkény úr, ez egy olyan közepes Márai-regény, akár ki is adhatnánk. De tudja mit, hozzon egy rossz Örkény-regényt, azt majd kiadjuk*.

Inkvizíció

Nincs olyan hivatásos író (talán újságíró sincs), akinek ne volnának szilárd becsípődései a helyes nyelvhasználattal kapcsolatban. Begyöpösödöttebbek, mint némelyik makacs tanár elvei. Továbbmegyek. Minden középiskolát végzett ember hajlamos kijavítani mások vélt vagy valós hibáit élőszóban és írásban. Pedig ezt a feladatot nyugodtan meghagyhatnánk az olvasószerkesztőknek.

Miért olyan kéjes érzés lecsapni valaki másra, aki elrontja a ragozást, vagy tévedésből nem a megfelelő szót használja? Talán mert ilyenkor úgy érezhetjük, mi különbek – jobbak, okosabbak – vagyunk másoknál. Számomra ötven körül jött a megvilágosodás: a nyelv olyan, amilyen, és ahogyan az ország bármelyik szegletében bármelyik népréteg használja, arra nem mondhatjuk, hogy hibás. Nádasdy Ádám nyelvvel kapcsolatos írásai rengeteget segítettek rajtam, föllazították azt a szigort, amellyel javítgattam a saját mondataimat, időnként – hálisten, többnyire magamban – másokéit is.

Úgy kezdődött, hogy amikor legelőször megjelentem az *Új Írás*ban, egy *Kisfiúk és Nagyfiúk* című novellafüzérrel, még túl éretlen voltam ahhoz, hogy saját stilisztikai elveket vallhassak. Azt képzeltem, ha ép és egészséges mondatokkal előadom a magamét, minden rendben lesz. Ennek fényében a tőmondatot tartottam az önkifejezés legalkalmasabb eszközének. Kerültem minden bonyolultabbat és különlegesebbet. Az akkori írótársadalom kiemelkedő tagjainak ez tetszett, buzdítottak, befogadtak. Senki se szólt, hogy lépjek már túl ezen.

Illetve… Szikora János (később rendező lett) katona- és egyetemtársam volt, a jogra jártunk. Még a kalocsai laktanyában szóba került az íróságom. Ő azt mondta, nagyon tetszett neki az a bizonyos novellafüzérem, de talált benne egy bekezdést, amelyben háromszor szerepelt a 'volt', ami bántotta a szemét. Félbe is hagyta, csak később fejezte be.

Ez fájt. Soha eszembe se jutott, hogy baj, ha több 'volt' kerül egymás mellé. Arra végképp nem számítottam, hogy valaki emiatt félredobja a szövegem. Na jó, gondoltam. Keresztes hadjáratot indítottam a szóismétlések ellen. Alkut nem ismerően vérengző fővezérként. E bekezdésből például addig húzgáltam volna ki a 'szóismétlés'-t, míg a végén csupán egy marad. Ilyen irányú szigorommal egy életen át rengeteget ártottam a saját munkáimnak, pontos és jól szabott mondatokat szúrtam el, csak nehogy két 'egy' maradjon bennük például, mint ebben. Egyre tovább haladtam ezen a (tév)úton, már azt se tűrtem, hogy két szó induljon azonosan, nem fogadtam el olyasmit, hogy *be*ment a *be*teg. Vagy: *Ol*dalt állt az *ol*tár. Sejthető, mekkora energiát emésztett föl, hogy addig csűrjem-csavarjam, míg valamennyi esetet megoldottam.

Ritka szavakkal még szemellenzősebben bántam (el), oldalanként hagytam egyet. Pedig a nyelv, ez a selymes, illatos – olykor alkoholikus – folyadék, gyakran ellenállt. Bizonyos tartalmak közölhetetlenek a szavak ismétlése nélkül, kezdve az igekötőkön és a segédigéken. Ott van aztán a 'nem'. A kötőszavak, elsősorban a 'hogy' és a 'de'. A tulajdonnevek. Az 'ő', az 'én' s az általam kedvelt 'te'.

A durván kiirtott igekötők helyén jó esetben csak lyukak maradnak, rossz esetben kis értelmetlenség. Vagy döcögés. Vagy rossz hangzás. Észre se vettem. Rögeszmém fontosabb volt nekem. Hol hülyeség van, ott hülyeség

van. Véres tollal gyilkoltam az ismétlődő szavakat, szótagokat. E téren gúzsba kötődtem.

Más szempontból is nyelvi inkvizítorrá váltam. Például az ikes igék makacs zászlóvivőjeként. Használatukhoz ragaszkodtam. Néha fegyelmezetlenül kiigazítottam bárkit, a közértben éppúgy, mint a világhálón. Amint kicsusszant belőlem a javítás, idiótának éreztem magam. Hányszor, de hányszor megkaptam válaszul, hogy az ikes igék már nem használandóak, Lőrincze Lajos is megmondta! Pedig Lőrincze csak annyit állított – hallottam – a rádióműsorában, hogy az ikes ragozás használatának elbliccelése ma (hatvanas évek legvége) már nem okvetlenül hiba, emiatt senkinek se volna szabad rossz osztályzatot adni az iskolában. Ezt el tudtam fogadni. Különösen, mert olyan szelíden siklott a hangja az éterből.

Eszem, iszom, alszom. Igen. De mi van az ikesek feltételes módú alakjaival? Amazok tényleg ódonul, szinte idétlenül csöngenek. Ki mondja ma még innék helyett, hogy innám? Ki akarná, hogy a felesége a húst elmesse? Ki terítené úgy az asztalt, hogy a barátainak tessék?

Külön bekezdést érdemel a ’könyörög’. A *Valahol Európában* című filmet kevéssel a második világháború után forgatták. Hatalmas sikerrel vetítették, aki élt és mozgott, megnézte. A gyerek Harkányi Endre sokszor kiáltotta benne:

„Könyörgöm, akasszuk fel!" Szállóigévé vált. A rendező, Radványi Géza (Márai Sándor öccse) vélhetőleg pontosan tudta, hogy helyesen: Könyörgök. Elvégre nem ikes ige. A ’könyörgöm’-mel azt akarhatta jelezni, hogy a kisfiú tanulatlan. Úgy hathatott a ’könyörgöm’, mint most a nákozás vagy a suk-süközés (még?), hiszen az akkori nézők zöme használta az ikes alakokat (szintén: még). Immár ott tartunk, hogy tért nyert a ’könyörgöm’, s szinte a ’könyörgök’ hangzik hibásnak. Mit tehet az ember? Kerüli ezt az igét.

Vesszőparipáim közé tartozik a ’szabadna’, ’szabadjon’ térnyerése, meg a ’felmerül’-é is. A ’szabad’ nem ige, ’szabadni’ alak nem létezik, ergo nem ragozható. Merülni pedig csak le(felé) lehet, igaz? Sajnos, a ’szabadna’ és a ’szabadjon’ már a *Nyugat* csillagainak műveiben elszaporodott, a ’felmerül’-t pedig a ma élő legnagyobb kollégák használják gond nélkül.

Lassan magamra maradok purista akadékoskodásommal. Már csak ezért is abba kéne hagynom.

Van még a ’se’ és a ’sem’. Az emberélet útjának felénél vagy inkább a kétharmadánál hirtelen föltettem a kérdést: mivégre van nekünk ez a két alak ugyanarra? Hátha úgy kéne működniök, mint az ’a’- és ’az’-nak, tehát magánhangzó kezdetű szó előtt álljék a ’sem’, a mássalhangzó elejűeknél pedig a ’se’. Ennek azonban nem találtam nyomát kortársaim műveiben. Sebaj. Én ráálltam. Az se zavart, hogy néhol e Vámos-szabály következetes alkalmazása elrontotta a hangzást. Régebbi könyveim új kiadásakor is törekedtem rá, hogy alkalmazzam, azaz átírtam az érintett sorokat. Jaj. Ezennel ünnepélyes fogadalmat teszek, és igyekszem ezt az ostobaságot (is) abbahagyni. Bár talán már késő, életmunkásságom nagyjából kész.

Figyeljetek rám. Soha ne legyetek aggályosan következetesek. Semmiben. Főleg írásban ne. Tartsátok meg az alkotás elviselhetetlen könnyűségét, melynek éppen az a titka, hogy nincsenek szabályok.

Fiam, fakó minden teória,

s a lét aranyló fája zöld.

(Jékely Zoltán fordítása.)

Ezek ugye Johann Wolfgang von Goethe híres sorai. Márton László magyarítását kedvesebbnek érzem:

Pajtás, minden elmélet szürke,

És zöld az élet aranyfája.

Íme az eredeti:

Grau, teuer Freund, ist alle Theorie,

Und grün des Lebens goldner Baum.

A költőfejedelem nem izgatta magát azon, hogy miképp lesz az arany zöld, és ha megtörténik, az miért jó. Az én agyamban penészes ékszerek jelennek

meg. Sebaj, az elméletek színe talán kevésbé fontos, mint az igazságtartalmuk. Ne nyugtalankodjunk, haladjunk előre nyílt szívvel és teljes bátorsággal bekezdéseink kanyargó útján. Minden kialakul, előbb-utóbb.

Vonatkozik e javaslat a stilisztikai megoldásokon túl a helyesírásra is. Van egy akadémiai részleg vagy testület, amely nyelvünket figyeli árgus szemmel, nagyítóval, mikroszkóppal, távcsővel, s döntéseket hoz, megalkotja az aktuálisan érvényes szabályokat. Aki olyan hosszan használja szerszámként a magyart, mint én, annak időről időre újra kéne tanulnia. Ha a XIX. századtól kezdem: utcza, ucca, utca. Nekem például az ucca sokkal kedvesebb, de hiába. Csak az *Apák könyve* címűben használhattam, igaz, ott mind a hármat, mert a regényidő bő háromszáz év.

Általános iskolás koromban a vajaskenyér egy szó volt, a zsíros kenyér kettő. Ugyanígy a vörös és fehér bor egyikét külön kellett írni, vagy a tantónéni pirossal belefirkált a dolgozatomba. Később (a hetvenes években) tudakozódtam nyelvészprofesszoroknál. Elmagyarázták, hogy az akadémia megfelelő bizottsága az irodalmi szövegekből indul ki, idővel az lesz a szabály, ami a becses magyar szerzők munkáiban többségi használattá válik. Az írók zöme városban él, akkor is, ha falun született, márpedig a XX. század első felében a polgárok társasági élete zsúrokban játszódott, ahol divat lett a vajaskenyér. Zsírosat falun is ritkábban ettek, novellákban és regényekben főleg nem. A parasztember szelet szalonnát kanyarított a kenyerére, ha volt neki. Ha nem, akkor van vereshagyma a tarisznyába’, satöbbi. Hasonlóképpen, a szépirodalomban a vörösbor volt a tipikus, nem a fehér. Talán a színe miatt?

Ezen az alapon ha kollégáimmal egyetemben úgy döntenénk, hogy *ucca, ucca, ucca,* talán az eljövendő nemzedékek megkapnák. Aligha tudnám rávenni őket, sem erre, se másra. Ööö, *sem* másra.

Az ábécé a legfontosabb betűsor. Mire az általános iskola első osztályát megkezdtem, már tudtam kívülről. Képtelen vagyok fölidézni, ki tanította meg. Talán egy idősebb kislány a Délibáb utcában, esetleg a Balaton partján. Valószínűleg ezért lett az első novelláskötetem címe: *Előszó az ábécéhez* (1972, Magvető). Engem annyira lenyűgöztek a magyar ékezetes betűk, hogy már a legelső írógépemre (Consul, 1967) is szereltettem *í*-t, *ú*-t,

ű-t, persze csak a kicsik fértek oda, föl kellett áldozni értük a *§*-t, a *%*-ot és az =-et. A nagyok vesszőit golyóstollal húzkodtam be, azokból viszonylag kevés van. Meggyőződésem, hogy a franciáknak nem lehetne eladni olyan írógépet, amelyen nincsen *ô, è* vagy *ê,* hogy csak a legfontosabbakat említsem.

Sajátságos, hogy amióta mobiltelefonon üzengetünk egymásnak, a többi ékezettől is eltekint az emberiség hazai részlege. Ezt a békát immár le kell nyelnem. De én nem tágítok, sms-ben és e-mailben is ragaszkodom mindenhez, ami az ábécénkben szerepel. Annyi mindent elvesztett ez a kis nép, az ékezeteinket egyszerűen nem adom. Eb ura internet.

Volt már hasonló válsághelyzet, amikor megjelentek a látókörömben a kezdetleges számítógépek. Pontosabban gyerekeknek tervezett játékszerek, például a Commodore 64. Ez jutott minekünk errefelé, ahol a COCOM-lista miatt nem volt mód rendes komputerek értékesítésére vagy gyártására. Kérdezitek, mi a szösz az a COCOM? Jó estét, fiatalok, remélem, ágyban vagytok már. Fejlett technikai-technológiai eszközök lajstroma, amelyeket a Szovjetuniónak és csatlósainak (v. ö. kelet-európai szocialista országok, béketábor) nem adott el a „Nyugat", nehogy tökéletesebb rakétát, tankot, harci repülőt fabrikáljunk, amit majd ellenük használhatunk föl.

Amikor egy programozó barátom megmutatta a Commodore 64-et, sejtettem, ezzel írni is lehet… lehetne. Ha volnának a kezdetleges szoftverben magyar ékezetek. Idő múltán szólt, hogy tessék, valaki megoldotta, minden betű használható. Na jó, de csak a képernyőn! – vetettem ellene.

Mit kéne tenni, hogy ki is nyomtathassuk? Bonyolult magyarázat következett. Lényege: a printer függőleges tűsorral működik, ezek állítják össze a betűket, hétszer hét (vagy talán kilencszer kilenc? – feledésembe merült) négyzetecskéből álló alakzatban. Ha megtervezem, hogyan fér bele az összes írásjel, a többi már csak programozás, azt ő vállalja.

Megterveztem. A feladat bonyolult, mert kevés a pici négyzet. Vagy a lelógók *(j, g, y)* ugrottak föl, vagy a nagy ékezetesek (*Á, É, Í* stb.) nyomódtak össze. Hetekig gyötrődtem, fölnagyított alaprajzokon próbálgattam a lehetséges megoldásokat. Végül megszületett az elfogadható

kompromisszum. Azután a programozó elvégezte a dolgát. Hardverben járatos barátunk betöltötte az EPROM (pici soklábú alkatrész) prototípusába, amit egy bizonyos Seikosha printerbe illesztett. Nyomtatódtak szépen a magyar szövegek. Halleluja.

Sajnos az akkori szerkesztőségek egy darabig sem lemezen, sem ilyesféle printben nem fogadták el az írásaimat. Arra hivatkoztak, hogy a nyomdában fogadótechnika nincs, a gépiratom pedig túl furcsa, a kéziszedők nehezen tudják elolvasni. Ez fájt a legjobban, hajdanán magam is kéziszedő ipari tanuló voltam egy éven át. Emlékeztem arra, hogy a nyomdászok – a munkásosztály arisztokráciája – mindenre azt mondják, hogy nem, ha nincs kedvük dolgozni. Egy ízben például közölték valamelyik hetilap olvasószerkesztőjével, hogy adott betűtípusból nem létezik *kurzív*. Az az ember is tudta, hogy hazugság – minden betűtípusból van –, de legyintett, szedővel és inkvizítorral fölösleges vitatkozni.

Nemsokára a nyomdák megtörtek, ugyanakkor a hírem elterjedt, írók és újságírók fordultak hozzám, tanítanám-e meg őket számítógépezni. Persze. Szinte naponta jött valaki, s hallgatta magyarázataimat, gyakorlati útmutatást is adtam, hol vehetők meg az eszközök, mennyiért, s miként kell összekapcsolni őket. Kérésre házhoz mentem. Hamarosan leírtam a tudnivalókat, hogy ne kelljen annyit beszélni. Sajnos, elveszett, pedig kordokumentum. Kábé így kezdődött: *Eddig még mindenkit sikerült megtanítanom a számítógép használatára, te sem leszel kivétel. Olvasd végig útmutatómat. Ha elakadsz, hívj föl. Ne feledd, hogy: 1. a computert nem tudod elrontani, de azért ne csapkodd, 2. ne is vágd földhöz, mert mindig neki van igaza*.

Megesett, hogy az éjszaka közepén hívtak telefonon az elkeseredett „komondorozók", szinte mindig így indítva szózatukat: Bocs, de elromlott (lerohadt, bedöglött). Néha tudtam segíteni, máskor a következő napon ki kellett szállnom a helyszínükre.

A leglelkesebbnek a kedves Konrád Gyuri bizonyult, ugyanakkor ő a többieknél nehezebben sajátította el azt, amit ma már az ötévesek is tudnak. Amidőn már haladónak számított, egy kis fennforgás miatt még egyszer ellátogattam pasaréti otthonába. Hosszú ebédlőasztalnál dolgozott. A székét mindig odahúzta, ahol éppen ügyködött. Volt helye a kézírásra, füzetekkel,

papírokkal. Odébb állt a Commodore 64 billentyűzete, mögötte a monitor, Gyuri azt is beszerezte. Mi, többiek szovjet hordozható tévével (Junoszty) helyettesítettük, szemrontóbb, de olcsóbb volt. Aztán a komondor lemezegysége és a Seikosha printer. Végül a méregdrága IBM gömbfejes elektromos írógépe, amit sokáig irigyeltünk.

Látom ám, hogy az IBM-ben ott a félig telegépelt oldal. Gyuri, te ezt még használod? – kérdeztem, biztos voltam a tagadó válaszban. Ő azonban bólogatott: Tudod, amikor valami teljesen kész, kinyomtatom a Seikoshával, átolvasom, javítgatom, ha kész, akkor legépelem. Visszafelé szedtem a levegőt, elmagyaráztam, hogy egy kábel segítségével az IBM-et összekötheti a Commodore 64-gyel, attól fogva az IBM lesz a printer. Gyuri rázta a fejét: Kösz, de nem kell, szeretek gépelni.

Vele ellentétben én utálok, vonzódom viszont a tipográfiához, a különleges betűtípusokhoz és az igényes tördeléshez. Gondolom, részben a nyomdász múltam miatt. Tapasztalataim szerint a szép tükör (nyomdászati elrendezés), a kellő sötétségű festék és az igényes papír javít valamennyit a gyöngébb szövegeken is, mindennek az ellentéte pedig rontja az olvasás élményét. Aki kezében tartja a könyvet, hacsak nem szakember, valószínűleg nem tud erről – de érzi.

Habent sua fata libelli. (A könyveknek megvan a maguk sorsa.) Nem csupán a beléjük nyomtatott szöveg belbecsén múlik.

A legrosszabb, ami egy nyomdatermékkel történhet, nem az, hogy raktárban porosodik. Hanem ha tűzre vetik, vagy más módon semmisítik meg. Például bezúzzák. Ezek az irodalmi inkvizíció kirívó példái. Most, amikor ezeket a sorokat írom, egy tébolyult magyar politikus éppen ledarál és darabokra tép könyveket, mert szerinte ártalmas vagy kártékony a tartalmuk. Rémület, hogy valaki más az édes Lázár Ervin varázslatos meséit is célba vette. Valamennyi haj- és szőrszálam égnek áll, hogy már megint könyveket nyilvánítanak bűnbaknak.

Egyszer átéltem, milyen az, ha az ember dédelgetett szellemi gyermekét porrá zúzzák. Valamikor az özönvíz idején, a hetvenes évek kezdetén regénypályázatot hirdetett a Kozmosz, a Móra Kiadó ifjú felnőtteknek létrehozott szerkesztősége. A *Borgisz* cíművel pályáztam, és babért arattam.

Megjelent. Tudni kell, hogy ez a könyv egy nyomdász ipari tanuló nehézségeiről szól, s minden a kilences szám köré szerveződik. A srác neve Najn Iván, a cselekmény kilenc hónapig tart, kilenc fejezetben. Ennyi év és ismételt kiadások után talán lelőhetek egy poént: a regény végére Ivánnak kilenc ujja marad. Bizakodva vártam az átütő sikert. Ehelyett a kartonált példányok az első fölütéskor röplapokra estek szét, a kötészet elszúrta. A tömeges reklamációk után a Kozmosz visszahívta az összes kötetet, igyekeztek megegyezni a nyomdával, hogy kössék újra őket. Valamilyen okból mégsem ezt tették, hanem bezúzták, s újra kinyomtatták a *Borgisz*t – két és fél év múlva. Bekerült a regény a sorban álló megrendelések közé, papírhiány, szocialista munkatempó, satöbbi. Remélem, a Kozmosznak nem kellett kétszer fizetnie, erről nem tájékoztattak.

Fizikailag voltam rosszul, átéltem, hogy az őrlő kerekek közé kerültem én is, a munkámmal együtt. Nem kívánom senkinek. Pedig ez a bezúzás nem cenzurális, hanem technológiai okból történt. Tartok tőle, hogy az érzés hasonló.

Most jön a meglepetés. A tiszteletpéldányokat az első kiadásból már szétosztottam a családtagjaimnak és a barátaimnak, többségük idősebb, akkortájt híres író volt. Ezeket nem kérhettem vissza. A „második" kiadásnál nem emlékeztem, ki kapott az elsőből, többeknek adtam megint. És, és, és: két barátom is jelezte, hogy újra elolvasta, most jobban tetszett nekik, mint elsőre.

Ekkor értettem meg, hogy a könyvek is olyasféleképpen hatnak, mint a színházi előadások, némelyik estén (héten) néha jobbak, mint máskor. Időnként nagyobb átéléssel játszanak a könyv főszereplői? Hát… esetleg az olvasó van átélősebb állapotban, netán a körülmények alakulnak kedvezőbben. Azt sem zárom ki, hogy szép csöndesen érik a szöveg, hiába nyomtatták véglegesnek szánva a papírra. Minden alakul. Megjegyzem, néha filmeken is másképp játszanak az elvileg állandóságba – öröklétbe – merevített művészek.

„Aki ezen elgondolkozik, s ügyel rá, hogy gondolatai ne kalandozzanak összevissza, hanem a helyes irányban haladjanak, nagy igazságoknak jöhet a nyomára." (Örkény István)

Kisvetítő

A prózaírók visszatérő téveszméje, hogy ha filmet írhatnak, az maga a hetedik paradicsom. Mert ugye általában fullasztó magányba zárkózva kalapáljuk szövegeinket, nincs munkatárs vagy kolléga, örökös a bizonytalanság, jót írtunk-e aznap vagy rosszat, sokat vagy keveset, az Isten se tudja. Vagy csak Ő. A filmesek bezzeg vígan élnek. Utazgatnak hegyen-völgyön, sofőr vezette gépkocsik szállítják őket, hotelekben éjszakáznak, esznek-isznak, jól mulatnak. Ezt hívják motívumkeresésnek. Gyönyörű színésznőket szerződtetnek, akikkel nemcsak megengedett, de szinte kötelező az erotika. Nézik aztán a rendezők csapatba verődve a nyersanyagot, melynek magyarul muszter a neve. Együtt örülnek, együtt sírnak. Amikor a filmet bemutatják, a premieren hajlonganak. A világ rangos fesztiváljaira meghívást nyernek. Hol díjazottként, hol zsűritagként. A vázolt tevékenységek során tisztes mértékben megtollasodnak, akkor is, ha nem kifejezetten sikeresek. A kifejezetten sikeresek tisztességtelen mértékben. Ebben a prózaírók szíves örömest részt vennének. Számukra minden vonzóbb saját szóló bozótharcuknál.

Addig-addig áhítozik erre a prózaíró, míg egy árnyas délutánon, amikor már le is mondott róla, csilingel a telefon. Filmgyári titkárnő kapcsolja főnökét. Esetleg a neves rendezőt. Vagy a névtelent. Pezsdül a prózaíró vére legott. Luxusszálloda presszójába invitálják. A rendező – akár a baj – ritkán jár egyedül. Hozza asszisztensét. Operatőrét. Dramaturgját, bármit fedjen is e foglalkozás. Megfigyelhető, hogy valamirevaló filmesek sosem rendelnek oly sallangmentesen, mint a többi (normális) ember. A világ minden kincséért se kérnének egy kávét, csak úgy. Őnekik hosszú kávé kell, tűzforrón, langyos tejjel, édeskével. Vagy koffeinmentes, habbal. Vagy mélanzs, szórat nélkül. Ha mégsem így kapják, dühöngenek. Visszaküldik. Mindeközben a prózaírót nyalogatják. Utolsó regénye fenomenális. A filmesek a jelzőválasztékból csupán a szuperlatívuszokat használják. Zseniális. Fantasztikus. Elképesztő. Prózaíró emlegetett könyvéből világsikerű film készülhetne, mondják mindahányan. Prózaíró mája hízik, lelke nyúlik.

Igen. Jelenleg azonban nem erről van szó. A rendező egy réges-régi tervét szeretné forgatókönyvvé alakíttatni. Az ötlet konzseniális! Onnan tudható ez, hogy maga a rendező jelenti ki. Háromszor. Négyszer. Ötször. Prózaíró elismeri, az ötlet tényleg zseniális – csak nehéz kihámozni rendező szárnyaló előadásából. (A konzseniális mellesleg mást jelent: szellemileg vagy művészileg egyenrangú. Ráadásul kongeniálisnak ejtendő, g-vel. Mindegy, prózaíró nem tart nyelvleckét olyasvalakinek, akitől pénzt remél.)

Tehát. Többperces helikopterfahrt kerül majd a főcímlista – föcinek becézik – alá, mely rögtön exponálja a hős törpeségét és kiszolgáltatottságát. A helikopter magát a Sorsot szimbolizálja. Mindezt talán a Margitszigeten fogják fölvenni, ha kapnak rá engedélyt.

Prózaíróra átragad a rendező láza. Együtt tervezgetik a második, harmadik jelenetet. Szó esik nagylátószögű optikáról. Dramaturgiai tétről. Forgatási időszakról. Pályázati anyagokról. Szponzorokról. Mire fölállnak a forróra ült vendéglátóipari székekről, mindketten tudják, emberfeletti vállalkozás részesei lesznek. A rendező dolga, hogy a szükséges papírmunkát elvégezze a stúdió és a szponzorok felé. Prózaíró – sőt, előléptetés: forgatókönyvíró – feladata, hogy közössé vált víziójukat nyomtatott sorokká alakítsa. Immár határidőt is kapott, ma kedd van, tehát péntek délelőttre kéne az anyag, nem összetévesztendő a nyersanyaggal.

Néhai próza-, jelenlegi forgatókönyvíró boldogan ábrándozik, most végre ő is indulhat fölfelé ama lépcsősoron, mely nem a guillotine-hoz vezet, hanem a filmes eldorádóba. Előbb azonban otthon találja magát, szerzetesi cellájában, írómasinája előtt, azzal a biztos tudattal, hogy dolgoznia kell. Imént úgy érezte, pontosan megbeszélték, mit vár tőle a rendező péntek délelőttre. Itt, a baljós csöndben képtelen fölidézni a zseniális ötlet lényegét. Így persze nehéz kiszakítania magából azt a bizonyos legelső mondatot, mely megtörné a jeget. Rádöbben, ugyanabba a helyzetbe került, amelyből ki akart szakadni, el akart menekülni, csatlakozva a filmesek boldog famíliájához. Az is agyába ötlik, hogy határidőt kapott ugyan, de szerződést nem, javadalmazásáról egyetlen szó vagy betű sem esett, csak a film finanszírozásáról, melynek terhe szerencsére nem az ő gyönge vállain nyugszik. Hanem a rendezőén. Kié jóval izmosabb, hála alkatának és a konditeremnek.

Hogy, hogy nem, péntek délelőttre valóban elkészül valamiféle szöveg, melynek formája mindenesetre szabatos, az oldal függőlegesen osztott pályás, balra a képek, jobbra a párbeszédek, zörejek, neszek s a színművészeknek szóló tömör instrukciók. Prózaíró reménykedve nyújtja át. Rendező hálásan szorongatja tenyerét. Elolvassa, s nyomban jelentkezik. Erre azonban csak több nap (hét, hónap) késéssel kerül sor. Közben külföldi fesztiválokra utazgat, előző filmjeivel. Ha a szédült forgatókönyvíró gondolkozna, rájöhetne, az előző filmeket is írták valakik, akik azonban nem nyertek meghívást a fesztiválokra. Ha ügyelne a részletekre, megtudhatná, kik voltak ők, kérhetne tőlük fölvilágosítást a rendezőtől. Ez azonban még a bizalom időszaka.

A második megbeszélésen a rendező-dramaturg-operatőr hármasból már inkább csak ketten ülnek az asztal túlfelén. Az anyag egyiküknek sem tetszik. Leszögezik, nyilván az ő hibájuk, forgatókönyvíró mindenesetre félreértette őket. Tizennégyszer elhangzik a két jellegzetes, de őrjítő filmgyári fordulat: Az én olvasatomban… Nekem ez arról szól…

Forgatókönyvíró idiótának érzi magát, őneki nincs olvasata, azt hitte, amit írt, pontosan arról szól, amire megrendelést kapott. De nem. Amazok egymás szavába vágva újra körvonalazzák a zseniális ötletet. Most azonban föltűnik, hogy a dramaturg már nem lelkendezik annyira, mint a rendező. Forgatókönyvíró picit szégyenkezik, amiért az elvárásoknak nem felelt meg, tettre készen vállalkozik az anyag javítására-folytatására.

A további munkamegbeszélések négyszemközt zajlanak, eleinte gyakrabban mutatkozik a rendező, mint a dramaturg, később fordítva. Ekkor forgatókönyvírót valaki fölvilágosítja, a rendező nem kizárólag ezen az „ügyön" – az anyag szinonimája filmes körökben – dolgozik. Illetve dolgoztat. Más írókkal párhuzamosan még két zseniális ötletének kibontása zajlik. Forgatókönyvíró kérdőre vonja, tulajdonképpen melyiket akarja celluloidra álmodni? Mind a hármat. Mely sorrendben? Ahogyan elkészülnek.

Mi, forgatókönyvírók, versenylovak vagyunk tehát, darázscsípés e fölismerés. A rendező és sameszai ostorral, vesszővel csapkodják vékonyunkat, sarkantyújuk oldalunkba hasít: Csipkedd magad, különben ugrik a honorárium! – melyről időközben szerződés született. Sok

részösszeggel és százalékkal, bonyolult paragrafusokkal. A jogi bikkfanyelven fogalmazott körmondatokból egyvalami tetszik ki metsző tisztasággal: komolyabb pénzösszeg forgatókönyvíró markát csak akkor ütheti, ha eljutnak a nyolcadik forgatási napig. Ez még beláthatatlanul távoli. Kedv és tehetség a zseniális témával kapcsolatban elpárolog. Író visszatér prózai terveihez, s a megélhetéshez szükséges értelmiségi segédmunkákhoz.

Dramaturg olykor telefonál: Mi lesz már, letelt a határidő! Ilyenkor valahány munkaóra ismét az anyagra költődik. Elkészül nagy nehezen. Forgatókönyvíró sejti, bizonyára lemaradt a versenyben, így ímmel-ámmal viszi be a stúdióba a példányt. Gyakran nem téved. Az ügy csöndesen elhal, mint egy zsibbadó láb. A felek egyike sem kíván több szót ejteni róla. Forgatókönyvíró az előleg megtartása miatt lapít, mely ugyan a szerződés szerint övé, erkölcsileg azonban határeset. Rendező nem lapít, de mással foglalkozik. Például rendez. Tévésorozatot. Operát. Reklámfilmet. Esetleg további konzseniális ügyeket oszt ki más bedolgozóknak.

Kivételképp megeshet, hogy a forgatókönyv – filmgyári szóhasználat: könyv – elfogadódik. A szerző megpróbál kicsit a vízen járni. Nem sikerül. Rendező az utolsó percekig dolgoztatja, apró módosításokat, új jelenetrészeket kérve. A munkálatoknak soha nem lesz végük. Néha egy-egy forgatási nap után bukkan föl a rendező, hajnalra akarja valamelyik rész átírását. Forgatókönyvíró már gyanítja, helyesebb elnevezés volna a rendelő, a lóhalálában teljesítendő kérések az utószinkron időszakában sem szűnnek.

Addig azonban sok víz lefolyik a Dunán. A stáb diszpozíciókat küld a forgatókönyv szerzőjének, melyekből kiderül, mit vesznek föl másnap. A sorok közül kihallik, elvárják, járjon ki a helyszínekre. Ha bedől s megteszi, átélheti, milyen az, amikor valaki örökké útban van. Bárhová áll, udvariasan (vagy -atlanul), de határozottan arrébb küldik. Sebesen világossá lesz, senki nem tart igényt sem a jelenlétére, sem a véleményére. A szép moziszínésznők, kik komoly szerepet játszottak a filmvilág elképzelt varázsában, nappali fényben nem elég szépek, és nagyon hisztérikusak. Mindegy, a forgatókönyvíróra ügyet sem vetnek. Akad ugyan egy-egy férfi színész, aki a szünetekben csatlakozik hozzá, ám emezeket sem ő érdekli,

hanem az ingyenközönség, az új hús, akinek még nem mesélték el bevált adomáikat, nem sütötték el közepes vicceiket.

A film elkészülte után forgatókönyvírónak már csak egyetlen teendője marad. Meg kell hajolnia a díszbemutatón. A siker nem az övé. Igaz, a kudarc sem.

A kritikákban jó, ha egy epés mondatot kap. Még jobb, ha egy epétlent. A fesztiválokon nincs jelen, ezt már tisztáztuk. Írt valamit, amihez jóformán semmi köze. Gyakran a plakátra se kerül a neve, vagy csupán mikroszkopikus méretben. Ilyenkor azért lehet a benyert pénzekre gondolni, önvigasztalásként.

Eegen. Tizenhét évig voltam filmdramaturg, s írtam fél tucat filmet. A pénzkereseten túl kevés öröm volt bennük. Az első, amelyet határozottan én írtam (*BUÉK,* rendezte Szörény Rezső) elég jól sikerült, de a stáblistán csak dramaturgként szerepeltem. Volt egy alapanyag, egy irodalmi novella, melynek egyetlen mondata se került a forgatókönyvbe, de a rendező, amikor rákérdeztem, azt felelte: Hát bocs, de úgy maradt… a dohányt megkaptad, igaz?

Az, amelyik egy kisregényemből készült, s talán emiatt közelebb állt a szívemhez, kevésbé lett jó (*Hanyatt-homlok,* rendezte Révész György). Úgy megbukott, hogy a premier után a mozit hamarosan bezárták, és tatarozni kezdték. Nem vicc, a Puskinról van szó.

Amelyik jól sikerült (*Csók, Anyu,* rendezte Rózsa János), sok díjat nyert világszerte. Itthon is, az akkoriban szokásos évi magyar filmszemlén például fődíjat. Az alkotókat tapsvihar fogadta a Kongresszusi Központ széles színpadán. Engem utolsónak szólítottak. Mámoros pillanat volt. Egészen addig, amíg sziszegést nem hallottam. Hátranéztem. A film első asszisztense állt a takarásban, ingerült karmozdulattal intett, jöjjek ki. Engedelmeskedtem. Odabenn dörgött a taps. Miért hívtál? – kérdeztem. Tétován vállat volt, azt mondták, siessünk, kezdődik a következő vetítés… szerintem visszamehetsz, ha akarsz.

Arra gondoltam, ő hová mehetne, viharos sebességgel, de hallgattam. A forgatókönyvírók általában hallgatnak, amikor kiközösítés vagy

megaláztatás az osztályrészük. Ami a legmeglepőbb: sem a rendező, sem a színészek, sem az operatőr, sem a stábtagok nem vették észre eltűnésemet. Feketeleves: a tomboló közönség sem, legalábbis azok az ismerőseim, akikkel beszélgettem azután. Ez van.

Ürítsük fenékig a bürökpoharat, elmesélem, milyen további furcsasággal fűszereződött e tevékenység a kárpátszocializmusban. A cenzurális nehézségeket fölösleges körvonalaznom. Ám mai ésszel aligha található ki az alábbi jelenetet. Ül a végtelen hatalmú kultúrdiktátor a Mafilm Lumumba utcai telepén (pillanatnyilag: gigatévé székháza) a kisvetítőben, azzal az egész estét betöltő bajszával, nézi az új magyar filmet. Hirtelen elbődül a gépzümmögéses homályban: De látom a mellét! látom a mellét neki! – s akkor a szerelmi jelenetet át kellett vágni, mert a szocializmusban nincs mell, nincs ágyék, csak tüllfátyol és proletár romantika.

Továbbá. Ha olyan szerencse érte az akkori forgatókönyvírót, hogy filmje kikerült a konvertibilis valuták övezetébe, megvette egy elszánt moziforgalmazó vagy tévétársaság, nyájas levelet kapott a szerző Hungarofilm elvtárstól. Kedves Forgatókönyvíró elvtárs, így Hungarofilm elvtárs a csehszlovák elektromos írógépen, örömmel tájékoztatjuk, hogy *Hümm, hümm* című filmjét megvásárolta – példának okáért – a nyugatnémet ZDF televízió. Ha most kapitalizmus volna, ez húszezer nyugatnémet márkát jelentene. Azonban nincs kapitalizmus, így rajtad röhög vállalatunk pártalapszerve és valamennyi dolgozója. Egy fabatkát sem kapsz, se márkában, se forintban. Ellenben ha van elég magyar pénzed, más munkával keresve (írói jövedelemből, atyai örökségből, kölcsönből stb.), befáradhatsz az Országos Takarékpénztár központi fiókjába, ottan félnapos sorállás, kismillió blanketta kitöltése és más formaságok elintézése után megvásárolhatod az említett márkahonoráriumod egy bizonyos százalékát, mely azután a devizaszámládra kerülhet. Azaz: megvehettük a nekünk járó jogdíj töredékét. Tudom, képtelenül hangzik.

Bármilyen hihetetlen, mindent elkövettünk, hogy meg is vegyük. Mert a devizaszámlán veszteglő összeget igazolva évente kaphattunk útlevelet (s nem háromévente), kiutazhattunk, hogy láthassuk a hozzánk be nem kerülő filmeket és színdarabokat, beszerezhessük a le nem fordított könyveket, vásárolhassunk táskarádiót vagy orkánköpenyt, jó minőségű javítófestéket

vagy gépszalagot, egyáltalán, érezhessük, hogy azért mi is emberek vagyunk.

Szerencsére a mostani fapados kapitalizmusban legalább ez megszűnt, a honorárium euróban (dollárban, satöbbi) érkezik a szerző számlájára, az adót leszámítva teljes egészében. Igen – ha mázlid van, és jön. Ellenben a film alapanyagául írt munkád változatlanul csak akkor juttathat figyelemre méltó pénzösszegekhez, ha leforgatják. Állítólag ötből egy jut el a megfilmesítésig.

Ünnepélyesen bocsánatot kérek, ha valakinek elvettem a kedvét a forgatókönyvírástól. Ezek a tapasztalataim. Melegen ajánlom a fiatalabbaknak, hogy ne szédüljenek meg a (nagy) rendező szirénénekétől, igyekezzenek tisztázni, hogy az illető pontosan mit vár tőlük, mikorra, és mennyiért. E három kérdésre adott írásos válasz (mindközönségesen: szerződés) híján ne kezdjék el a munkát.

Lehet ám imádni a mozit akkor is, ha az ember távol tartja magát a stúdióktól, a kisvetítőtől és a rendezőktől. Sőt, aki sok forgatáson vett részt, kevésbé élvezheti a filmeket, mert mindig a jelenetek köré látja mindazt, amiről az ártatlan nézők nem tudnak. Irigylem őket.

Senki

Engedjétek hozzám a kis neveket! – attól tartok, közös (s)óhaja ez az idősebb nemzedéknek. Pedig nem arról van szó, hogy az agy az életút második felénél kezdi elereszteni, amit addig a tekervényekbe mentettünk, inkább csak tovább tart, amíg a *winchester* (ez volt a *hard drive* ősi neve) üzemi hőmérsékletbe kerül. Öregedő masina lassabban pörög fel. Addig nincs nagy baj, amíg csak a címeket és élőlények nevét kényszerülsz körülírni: Az a híres film, tudod, a két nagy francia színész és a… már itt van a nyelvemen… szóval… két férfi szeret egy nőt… ugyanaz rendezte, mint az izét… a *Négyszáz csapás*t.

Eljő az az idő, amikor már így fohászkodunk: Engedjétek hozzám a kis szavakat!

A (tulajdon)nevek fölidézésének gyötrelme vagy képtelensége kisebb baj, ez mindenkivel megesik. Akadnak, akikkel gyakrabban, s már ifjúkorukban. Saját magamra mutatok. Ha nem jegyzem föl valakinek a nevét azonnal, esélyem sincs, hogy később kapásból tudjam. Még rosszabb vagyok a számokkal. Amíg kézzel vezettem a telefonnoteszt, csak úgy hívhattam vissza bárkit, ha egyetlen másodpercre sem emeltem le a tekintetem a számsorról, különben biztosan melléütöttem. Ember nem kezdeményezett több téves hívást, mint én.

Lényeg az, hogy az én fejemben lévő rögzítőeszköz gyerek- és kamaszkoromban is csak bizonyos adatok tárolását végezte problémamentesen, mégpedig a történetekét. Adatokkal, nevekkel, matematikai levezetésekkel hadilábon állt. Utóbbi csak a matekérettségin kellett (volna), szerencsecsillagomba kapaszkodva ugrottam át a lécen.

Sok ideje figyelem, hogy miféle neveket nem sikerül fölidéznem, amikor szükségüket érzem. Például: szeretek hivatkozni a francia képzőművészre, több okból, aki… hm… tudjátok, ő állította ki a piszoárt, és úgy hívják, hogy… – teljes blokád az agyamban. Végül azért (öt-tíz perc múltán) csak összekaparom, hogy Duchamp. A keresztnév rendre később érkezik: Marcel. Próbáltam többféle mankót használni. Memorizáltam, hogy a jelentése kis hibával: Mezőkből. Vagy: úgy él, mint Marcel Hevesen, többek között abból, hogy kiállította a vécécsészét, azzal a címmel: *Szökőkút*. Mindez csak napokig tartja élesen a nevét.

Rajongásig imádom a Beatles *Let It Be* című nagylemezét. Ezen egy fekete billentyűs is játszott vendégzenészként, többnyire Hammond-orgonán. Név szerint… ööö. Mostanában soha nem jut eszembe, pedig tudom én. Billy Preston. Preston = akinek sürgős, konyhaetimológia, megjegyzés céljára. Hiába.

Még egy. Jon Voight a kedvenc színészeim egyike, de a lánya nála is híresebb lett, főleg egy filmmel… meg egy házassággal. A film a… a színésznő pedig… Ilyen esetekben azért a neten ki lehet bogarászni, ha ügyes vagyok. Mondjuk, Jon Voightnál. Az már jó, ha ő eszembe jut.

Hölgyeim és uraim, a három említett nevet fölírtam a naptárom belső borítójára. Onnan puskázhatom, ha a kezem ügyében van. Társaságban és

színpadon (előadóestemen) ez nem segít.

Gondolkoztam eleget, hogy miért éppen ezekkel a nevekkel gyűlik meg a bajom újra és újra, noha igazán híres emberek. A válasz az lehet talán, hogy nincs szükségem rájuk. Olyan nagyon. Ritkán kerülnek szóba. Illetve a számra. Marcel Duchamp néha mégis, úgy évente egyszer. Amit nem használunk, azt belepi a por.

Aminek viszont nevet adunk, az kivirágzik. Fölöttébb érdekes. Ha egy anyagnak vagy jelenségnek saját szava lesz, arcot, (kül)alakot és bizonyos mértékű fontosságot is kap. Például: ki tudta régebben, hogy mi az a részecskegyorsító? Az utóbbi években fölépült, s legalább egy fizikus Nobel-díjra érdemesült, mert a mondott létesítmény igazolta a föltételezését. Ugyanez még izgalmasabb emberekkel kapcsolatban. Amikor egy csecsemő e világra jön, s a szülei úgy döntenek, legyen a neve – mondjuk – Jenő, bizonyos mértékig meghatározták a sorsát. Különleges nevekkel még hatványozottabban. Egy Oszkár másképpen bonyolítja majd az életét, mint egy Béla. Nem állítom, hogy a kereszt- vagy a családi név predesztinál valamilyen sorsot, de azt igen, hogy erősen befolyásolja.

Saját példámra is hivatkozhatom. Tizennyolc éves koromig Vámos Tiborként léteztem. Akkor változtam Miklóssá, szerkesztői kérésre (Vámos Tibor akadémikus az idő tájt rendszeresen publikált az *Új Írás* című lapban). A Miklóst sokáig csupán szakmai álorcának tekintettem, nem ízesült. Ugyanakkor a Tibor fokozatosan vedlett rólam lefelé. Emlékszem, milyen más érzés volt, amikor irodalmi körökben habozás nélkül Miklósnak hívtak. Egy Tibor picit földhözragadtabb, gyakorlatiasabb személyiség, gondolom én, egy Miklós ünnepélyesebb, szárnyalóbb, elvontabb.

Biztosan akadnak Tiborok és Miklósok, akiknek az egyénisége vagy életútja cáfolja ezt. Én éreztem, tapasztaltam, méghozzá határozottan.

Ha szociálpszichológus volnék, próbálkozhatnék ennek kísérleti igazolására. Önként jelentkező évfolyamtársak viselkedését rögzíteném kamerákkal zárt térben néhány napig, olyanokét, akik valamennyire jóban vannak. Aztán új nevet adnék nekik, s megint fölvenném őket, ugyanannyi ideig. Mi változik? Azt hiszem, értékes megfigyelésekre tennék szert. Érdemes volna kikérdezni olyan asszonyokat, akik fölvették a férjük nevét,

észleltek-e változást. Persze nehéz különválasztani a házasság és a névcsere hatását.

További kérdés, hogy miként befolyásolja az életünket az örökölt családi nevünk. Továbbá a bece- és ragadványneveink. Ebből akár disszertációt is írhatnék, ha szociálpszichológus volnék. Elliot Aronson büszke lenne rám. Őhozzá történetesen baráti szálak fűznek, a tetemes korkülönbség dacára. Szokásom nekem jóval idősebbekkel barátkozni, hogy azután sírhassak. Elliot: szelíd név. Aronson, sárkányidomár-név. Vagy nem?

Képzeljük el, mekkora hatalommal rendelkezik a prózaíró, nemcsak teremt és pusztít élőlényeket a munkáiban, de nevet is ad nékik. Óvatosan kell dönteni, mert ezáltal valóban eldől, kik lesznek. Nem csupán arra célzok, hogy egy Ödön, egy Elemér, egy Lujza vagy egy Eulália valamennyire humoros karaktert sejtet, ezt mindannyian tudjuk. Bármely név mást jelent a különféle olvasóknak. Ha a figuránk, teszem azt, Linda, akkor az olvasó fejében pusztán a hangzás után képződik egy nőalak, amit azonban nyomban árnyal az összes Linda, akit személyesen ismer, meg akiről hallott, olvasott, plusz az ilyen nevű híresek, színésznők, politikusok, sportolók stb. A szerzőnek fogalma se lehet arról, kiben miféle képzeteket kelt az adott név. Nem marad más fogódzója, mint hogy aszerint keresztelje el a műve szereplőit, hogy a név őbenne milyen lényt rajzol az agya képernyőjére. Ingoványos a terep.

Ifjú íróként a szereplőim végleges családi nevét a magánelőfizetők vastag telefonkönyvében kerestem, találtam. Kezdetben barátok vagy színészek nevével dolgoztam, s csak utólag, a javításkor rögzítettem, kit hogyan hívjanak. A módszer azzal a veszéllyel járt, hogy ha valakit megírtam Rozinak, hiába lett később Juli, olyan rozis maradt. Emiatt tértem át arra, hogy mindenekelőtt legyenek nevek, és persze cím is, mert az a szöveg neve.

Lépkedve előre ezen a titokzatos ösvényen a félhomályban, fölértékelődnek az önként választott nevek (a Miklós számomra véletlenül, megfontolatlanul adódott). Nem folytatható a közönséges életvitel ugyanúgy, ha Weisz Mór Szomory Dezsőként, Herzl Eugen Heltai Jenőként, Schön Ezékiel pedig Szép Ernőként folytatja írói és magánemberi tevékenységeit. Tudom, ők hárman zsidók voltak, de ez tárgyunk

szempontjából mellékes adat. Hozzáfűzöm, hogy atyai dédapámat Weiszberger Mendelnek hívták, ő magyarosított Vámosra. Miket és hogyan írnék, ha Weiszberger Tibor volnék? Erre csak azt felelhetem: ojvé. Biztosan nem azokat s úgy, ahogyan csináltam.

Költők sokkal többet tudhatnak a tulajdon- és a köznevek mágiájáról, nekik a ritmus és a hangrend is számít. Prózaírónak se közömbös, de a mi mesterségünkben ajánlatos, hogy a mondataink ne kezdjenek ritmizálni vagy rímelni. Persze van prózavers és verspróza is a világon – egyáltalán, az irodalomban (művészetben) mindenre és mindennek az ellenkezőjére találhatunk példát, az a fő szabály, hogy nincsenek szabályok, csak tapasztalatok, méghozzá erősen személyre szabottak.

Okosabb, ha nem ártom magam a poéták dolgába, a költők tényleg másik majomtól származnak, mint az írók. Ellenem vethető, hogy a *Nyugat* nagyjai közül többen alkottak maradandót mindkét műfajban, Kosztolányi, Karinthy, Füst jut eszembe álmomból keltve is. Csakhogy van úgy, hogy egy testben több lélek s több különböző tehetség lakozik, ismerünk zenész színészt, festő írót, satöbbi.

Fejem a nyakamba húzva említhetem, hogy hetvenedik szülinapomra összeállítottam egy csini kis kötetet, a húsz év alatt önmagam mulattatására írt limerickek szigorú válogatását *(Hetvenkedő),* de azért inkább poénnak szántuk, az Athenaeum – jelentése: Athéné istennőnek szentelt hely – nevű kiadó és én.

Tulajdonképpen soha nem írtam verset, többek között az tartott vissza, hogy az általánosban megismertem Vida Jánost – utóbb a Kölcsey Gimnáziumban osztálytársam lett –, ő olyan jó verseket írt, hogy nekem a próza maradt. Biztosra vettem, hogy híres költővé növi ki magát. Ehelyett sinológus (Kína-szakértő) lett, és már meg is halt. Én ragaszkodtam eredeti döntésemhez.

Dalszöveget viszont gyártottam sokat, már a középiskolás években a Gerilla együttesnek. Idősebb koromban saját magamnak, zenélni kezdtem Bornai Tiborral és Karácsony Jánossal. Öt év után abbahagytam. Akkortájt a kiadó (Európa) felkérésére összeállítottam az általam legjobban szeretett rock és pop zenészek számaiból a sikerültebb magyarításaimat. *Beatles és én* lett a

címe, mert túlnyomórészt Lennon, McCartney és Harrison szerzeményei kerültek bele.

Pályakezdő költőknek jó gyakorlat, ha megpróbálnak énekelhetőre fordítani dalokat. Magyarra ez igen nehéz, nemcsak azért, mert szavaink orrhangsúlyosak, hanem azért is, mert a rövid magánhangzóink nyújtott – hajlított – éneklése csúnya. Senkit ne vezessen félre, hogy gyönyörű népdalaink tele vannak efféle prozódiai hibával: Szegénylegény vaaagyok én! Vagy: Tava sziszél víze-et áraszt! – ugye, nem az igazi. Könnyűzenészek (főleg a legfiatalabbak) azt hiszik, bocsánatos bűn. Pedig nem. Követendő példa Bródy János és Sztevanovity Dusán. Az angol másféle nyelv, ott bármely magánhangzó intonálható hosszan vagy röviden. Ez van. A magyarnak más előnyeit sorolhatnám.

Dalfordításnál az a legfontosabb, hogy szépen ráfeküdjenek a zenére a szavak. Ezért olyan jó játék. Az eredeti tartalomtól bátran elrugaszkodhatunk, ha kell. A szambát dicsőítő Tom Jobim-dal *(Só danço samba, / Só danço samba, vai, vai, vai, vai, vai)* szövege kábé annyi, hogy így járják a szambát, gyerünk, gyerünk. Lelkifurdalás nélkül ferdítettem így:

Megárt a szamba, megárt a szamba,

nem nekünk való,

ki szambáztatna, azt

rúgja meg a ló!

A további strófákban részletezem, hogy a szamba nekünk fölösleges, helyette együnk inkább, amennyit bírunk, mi, fotelmagyarok. Azért Jobimnak, ha élne, nem játszanám el, más okokból sem. Persze úgysem értené.

Kár, hogy a magyar nyelvet

rajtunk kívül nem érti senki,

nem érti senki, nem érti senki,

s nem is akarja megtanulni!

(Szörényi–Bródy)

Aki hallgat rám, először lassú számokat válasszon. Szívből ajánlom Leonard Cohen emelkedetten poétikus szövegeit, mellesleg ő neves költő és regényíró is, bár a könyvei inkább a szülőhazájában (Kanada) és az Egyesült Államokban népszerűek, díjazottak. Vegyük például az *Anthem* (Himnusz) című kevésbé közismertet. Érdemes legalább háromszor meghallgatni, mielőtt nekilátunk. Én tíznél tartok. Kezdetnek foglalkozzunk csak a megható refrénnel.

Ring the bells that still can ring

Forget your perfect offering

There is a crack, a crack in everything

That's how the light gets in

Nyugodtan törődjünk bele, hogy változataink aligha lesznek olyan ütősek, mint az eredeti, mert az úgy jó, ahogy van. Közbevetem, hogy még próza fordítására is sokszor igaz lehet ez. Aki nem tud belekóstolni, hogy milyen a *Száz év magány* úgy, ahogyan Gabriel García Márquez megírta, *costanero* (columbiai partvidéki spanyol) nyelven, az erről-arról azért lemarad. Itt van mindjárt a cím lüktetése: *Cien años de soledad*. Magyarul nem tudnám imitálni.

Cohen himnuszával idáig jutottam:

Harang bongjon, ha bong még

Engedd el, mit a sors ád

Mindenen van hasadék

Rád a nap azon süt át

Aki jobbat csinál, kérem, küldje el, kíváncsi vagyok.

Talán fölösleges mondanom: ajánlatos kerülni a ragrímeket, valamint az agyonhasználtakat, vár-már, ég-még. A rím nem minden. Jusson eszünkbe, hogy Nádasdy Ádám lefordította Dante *Isteni színjáték*át prózaversben, hagyva az eredeti *terziná*kat a francba, az eredmény az, hogy akik nem olvasnak olaszul, életükben először elmélyedhetnek a csodálatos szöveg titkaiban. Megszabadulva a bonyolult rímképlet jármából, Ádám a tartalomra összpontosíthatott.

Cohenről tudható, hogy élete kései szakaszában buddhista rendházba települt, beöltözött szerzetes lett, fejét kopaszra nyírta, és szerzetesi nevet választott vagy adtak neki. Ezt: *Jikan*. Jelentése: a két gondolat közötti csend. Ó. Azok a legalkalmasabb időszakok az írásra. Az olyan jellegű írás, amilyennel én foglalkozom, voltaképp társalgás Istennel. Még akkor is, ha valaki ateista, és kis *i*-vel írná. Számára a Sors, a Világmindenség, esetleg a Szerencse a neve annak az ismeretlen Úrnak, aki eszmecserepartnerként segít létrehozni valamit a papíron. Esetleg csupán fejcsóválással avagy bólintással.

Maimonidész szerint a csend is ima. Ezt sokszor érzem. Az istenekkel folytatott párbeszéd szanszkrit neve *darsan*. A mesterrel való találkozás ez, fizikai kontaktus nélkül. Ennek napi gyakorlata írói alaptevékenység, nincs köze valláshoz vagy egyházhoz. Legrövidebben: valamiféle meditáció. Süppedés önmagunkba, idegrendszerünkbe, agyunkba, szívünkbe. Nem körvonalaznám, hogyan kell csinálni, kinek-kinek személyesen kialakítandó praxisa. Annyi bizonyos, hogy amikor gyakorlom, valakiből senkivé oldódom érzéseim és gondolataim forró tengerében.

A senkiről Odüsszeusz jut eszembe. Az eposz kilencedik énekében hősünk kiszúrja a Polüphémosz nevű küklopsz (gonosz óriás) szemét – sajnálatosan annak csak egy van. Polüphémosz tombol, kérdi, mi a neve annak, aki így csúffá tette. Odüsszeusz azt feleli: *Utisz*. Ami azt jelenti ógörögül: Senkise. A világtalan behemót ordítva kér segítséget a többi óriástól, azok érdeklődnek, ki bántott? Mire ő: Senkise. Ha senkise bántott, kussoljál.

Nagy ötlet lett volna írói álnévnek. Utisz. Senki. Senki Tibor. Senki Péter. Amíg föl nem bukkan a fedélzeten Senki Alfonz, Rejtő Jenő pompás

regényhőse.

A világ valamennyi államából örök időkre kiutasították, és így már régóta csak a legnagyobb titokban tartózkodhatott a Földön. Főként éjszaka. Tuskó Hopkins szerint dán volt, egy guatemalai méregkeverő esküdött rá, hogy spanyol, ő maga büszkén vallotta, hogy „szülőföld nélküli", mert egy bennszülött kenuban jött a világra Colombo közelében, és szüleitől valamennyi környező állam megtagadta a gyermek anyakönyvezését.

Részletek

Katolikus vallásos nevelést kaptam egy takarítónőtől, aki a rendek és zárdák föloszlatásáig apáca volt. Okításom a legnagyobb titokban zajlott, minthogy 1956-ban jártunk. Már betöltöttem a hatodikat. Közvetlenül a forradalmat, valamint első gyónásomat és áldozásomat követően abbahagytam az imádkozás napi gyakorlatát (okok és részletek a *Zenga zének* című regényben). Később a Karikás Frigyes Általános Iskolában a mindenható, ám enyhén púpos igazgató úgynevezett ateista szakkört indított, ahová személyesen válogatta ki az általa rátermettnek vélt nebulókat. Nem tudom, szégyen vagy dicsőség, de bekerültem a tucatnyi gyerek közé, akiknek a fele hamar lemorzsolódott, én maradtam. Valamiféle vulgáris materializmusra alapozott ismeretterjesztést kaptunk, például arról, hogyan zajlik a teherbe esés és a szülés (nix gólya), avagy miképpen jött létre a világegyetem az ősrobbanással (nix isten teremtette).

Az igazgató úr – elvtárs? – kis növésű volt. Amikor beszélt, a púpja enyhén ugrált, a szája lepedékessé vált. Kedvenc szavai: a már említett „nix“, az „el lehet képzelni”, és az „Európa", melyet következetesen úgy ejtett: *Ejrópa*. Kezdetben taszított, de aztán megkedveltem. Sok olyasmit tanultam tőle, amit a szüleimtől kellett volna, ők azonban nem foglalkoztak velem.

Volt egy számára fontos története, többször előadta. Izzó rajongással ecsetelte, milyen fantasztikus a moszkvai metró, ahol ő egyetlenegyszer járt. Minden állomás elképesztően díszes, leginkább templomra emlékeztet. Nincs jegypénztár, automata kapukon át lehet megközelíteni a csillogó

mozgólépcsőket, miután bedobtad a viteldíjat, mely egységesen öt kopejka. El lehet képzelni, milyen olajozottan működik az egész rendszer.

Ő is bedobta az érmét, de a rézsútosan lejtő krómozott fémlábak nem fordultak el, hogy útjára eresszék. Azonnal tumultus támadt mögötte, többen egyszerre kiabáltak: kopek! a résbe! gyerünk! – ő hiába próbálta magyarázni, hogy már megtette, nekinyomták a pénznyelőnek. Akkor egy jóindulatú asszonyság tolakodott elé: trikopek, trikopek! – mutatta a gépezet alsó részén a tányérszerű kiképzést. Oda hullott az ő érméje, a háromkopejkás, amit tévedésből dobott be.

E históriát a szovjet ipar és tudomány legmagasabb hőfokú dicséreteként adta elő nekünk. Amikor az ateista szakkörrel is végeztem, már röhejesnek tartottam. Inkább az ő ostobaságáról szól.

Sok-sok évvel a szocializmus megsemmisülése után, hatvan fölött, az angol fővárosban volt dolgom. Rutinos Londonerként az Oyster kártyámat akartam feltölteni a Bayswater metrómegállónál, mely inkább vegyesboltra hasonlít, mint templomra. Az oldalfalra erősítették az automatákat, hitelkártyával varázsolható pénz az Oysterekre. Hogy miért éppen az osztrigáról nevezték el ezt a bérletfélét (2003-ban), nem tudom. Higgyék el, az angol nyelvet fölsőfokon bírom, követtem pontosan az utasításokat addig, hogy érintsem oda a hitelkártyám, s üssem be a kért adatokat. Elégedetten távoztam.

Hamarosan kiderült, a húsz font nem került az Oysteremre. Viszont ez Nagy-Britannia, pillanatok alatt elérhettem a közlekedési vállalat illetékesét telefonon. Aki megtalálta a rendszerben a vásárlást, de nem segíthetett, mivel én nem regisztráltam a kártyát, csak használtam. Ennél a trikopek problémája sikeresebben oldódott meg.

Egy következő utazáson újra nekiláttam. Rájöttem: azt a hibát követtem el, hogy a fizetés után még egyszer oda kell érinteni az Oystert a monitorhoz, akkor kerül rá a megvásárolt összeg. Ebből a történetből sem a fejlett kapitalizmus indusztriális felsőbbrendűsége világlik ki, hanem az én ostobaságom. Jól teszem, ha nem mesélem senkinek.

Ugyanakkor bennem semmiféle rajongást nem keltett, hogy milyen fejlett a közlekedés rendszere Londonban (s persze a G. B. egész területén), míg a púpos iskolaigazgatót úgy föllelkesítette a moszkvai, hogy a története egy pontján szinte páros lábbal ugrándozott, recsegtek alatta a katedra feketére olajozott deszkái. Én, függetlenül attól, hogy a vonatok, metrók és buszok milyen pontosak, inkább aggódom, mert a brexit ötlete és kivitelezési bonyodalma világosan jelzi, hogy a higgadtnak, bölcsnek és demokratikusnak tartott nép lényegében megőrült, elszántan vágja a fát saját maga alatt.

Anélkül, hogy áttérnék a britek kiválási szándékainak elemzésére, rémes gyanú támadt bennem. Lehetséges, hogy a világ összes története arról (is) szól, hogy a mesélő valamilyen szempontból ugyanolyan marha, mint esetleg a főszereplő.

Különösen, ha a kettő megegyezik, ami gyakori.

Tanulságok.

No. 1. Legyünk önkritikusabbak.

No. 2. Meséljünk kevesebbet.

No. 3. Figyeljünk oda a részletekre, mert bennük lakik mind az ördög, mind a jóisten.

Hogyan írjunk szerelmes levelet

Megszoktam, hogy tanácsot kérnek tőlem kezdő írók (vagy íróvá válni akarók), de ilyen esetekben mindig zavarba jövök. Nehéz segíteni, még akkor is, ha az ember nem teszi magáévá Pablo Picasso és mások könyörtelennek tetsző álláspontját: Nem kell támogatni a fiatalokat, vívják meg a küzdelmeiket egyedül, az is a művésszé alakulási folyamat szerves része. Én inkább azt vallom: nincs igazi mód a támogatásra. Valamennyien csak olyan szerzővé tudnánk kiképezni őket – csekély mértékben –, amilyenek mi vagyunk. De nincs szükség másik Vámos Miklósra például,

abból egy is elég. (Néha sok.) Mint már többször leszögeztem, emiatt az írótanfolyamokban sem hiszek és bízom. Legkevésbé akkor, ha kivételképpen én tartok ilyet.

Csakhogy most egy ifjú ember (történetesen leány) az iránt tudakozódik nálam, segítenék-e szerelmes levelet fogalmazni. Élet-halál kérdés, hogy telibe találjon vele, mert ha ezáltal (se?) nyeri el választottja kezét, nem marad neki más, csak az öngyilkosság.

Mit tehetsz, ha egy embertársad az ifjúi életének minden súlyát gyönge válladra helyezi? Először is, vedd komolyan, ne tekintsd gyerekes túlzásnak a fenyegetést, láttál már sok mindent. Másodszor, ne próbáld megmagyarázni neki, hogy a te szokásrendedben a szerelmes levél a férfiúi szakmunkák közé tartozik. Jusson eszedbe Puskin Tatjánája az *Anyegin*ből:

Én írok levelet magának –

Kell több? Nem mond ez eleget?

Méltán tarthatja hát jogának

Hogy most megvessen engemet.

(Áprily Lajos fordítása)

Jegyezzük meg, hogy nem ez az egyetlen szerelmes levél a színdarabban vagy verses regényben. Ugyanakkor azt, hogy a nő kezdi, Tatjána is szégyellni valónak érzi. Persze az ezernyolcszázas évek első harmadában ez sokkal jogosabb aggály volt, mint amilyen manapság.

Kérdés, írjunk-e szerelmes levelet egyáltalán a mostani időkben, amikor telefonálhatunk, viberezhetünk, messengerezhetünk etc. Én keveset írtam, inkább szerelmes beszédeket mondtam, persze az is megfogalmazandó. De azt mondom, írjunk bátran. Szép papírra, s különleges borítékban adjuk postára (amíg ez a szolgáltatás egyáltalán létezik még). Biztosan hatásosabb, mint egy e-mail vagy sms. Jó, de mi legyen a szöveg?

Egyszer, réges-régen próbát nézni szöktem be a Vígszínházba. Ljubimov, az akkor leghíresebb orosz (szovjet) rendezőt láthattam munka közben. A *Bűn és bűnhődés* színpadi változatán dolgozott a társulattal. Egy színésznő megkérdezte: Mester, én mit játsszam itt? (Ő nem használta az ikes ragozást, ám ez mindegy nekünk most.) Ljubimov lélegzetvétel nélkül vágta rá: Amit érzel!

Ez a legokosabb javaslat a szerelmes levél fogalmazójának, s voltaképp minden írónak. Általános recept e műfajban sincs. Nem mindegy, ki ír kinek, mikor, hol, pontosan milyen céllal (első vagy hátsó), szándékkal. Így nem ajánlhatom, hogy keress mintákat az utóbbi években megjelent gyűjteményekből, amelyekben híres emberek szerelmes levelei olvashatók. Fontos a helyszín, az idő, s még inkább a címzett. Ami szintúgy arra int, hogy ne merészeljek tanácsot adni, hiszen nem ismerem a meghódítandó szív tulajdonosát.

Ennyi szabadkozás után azért mégsem akarok úgy tenni, mintha fogalmam se volna témánkról. A legfontosabb előfeltétel egy mindent elsöprő szerelem, s aki ilyet él át, annak talán nem is kellenek tanácsok. Közepes vagy kis szerelmekhez ajánlom az alábbi alapelvek megfontolását.

1. Légy kedves, de sose mézes-mázos. Ne a szöveg csöpögjön, hanem a célszemély könnye.

2. Minden cirkalom nélküli megszólítással kezdjed, vagy ugord át a megszólítást, és térj a tárgyra.

3. Hagyd a köntörfalazást másra.

4. Minél egyszerűbben fejezed ki magad, annál jobb. Gondolj a népdalokra. Ha jelzőt használsz, mindig csak egyet. (Kettő esetén talán nem találtad meg az igazit.)

5. Óvakodj attól, hogy a piszkozatot kiadd a kezedből. A javított és átírt végleges szöveget tisztázd le, ne maradjon benne áthúzás vagy törlés. Mert ha ennyi energiát se fektetsz az üzenetedbe, nem várhatod, hogy érzelmeidet mélynek találja a szerelmed. Zsinórírás jobb a gépelésnél.

6. Ha teheted, kézbesítsd, házi postaládák vannak még, egyelőre. A zárt kapun könnyű bejutni, várj, míg jön egy lakó. Vagy nyomd meg bármelyik gombot, s mondjad, hogy pizzafutár vagy. Esetleg: a pénzes postás.

7. Amennyiben a címzett nő, mellékelj egy szál pici fejű rózsát a borítékra ragasztva – kivéve, ha választottad allergiás erre a növényre, netán utálja bármely okból.

Többet, jobbat nem tudok.

Ha a levél (ne adja Isten) mégse váltaná be a hozzá fűzött reményeket, az pech, és nagyon fájdalmas. De – utóbb lehet írni a történtekből egy jó verset, novellát, dalt stb. Közben vigasztaljon a remény: Legközelebb majd sikerül.

Műregény

Gyakran kérdezik tőlem, mi a teendő, ha a gyerekek s a kamaszok nem olvasnak. „Soha nem vesz könyvet a kezébe az a büdös kölök!" Tanácsot vagy legalább ötletet várnak a csüggedt szülők. Kemény dió. Óvatos feltörési javaslataim ritkán aratnak sikert.

Paul Auster mesélte önéletrajzi esszéjében (legalább húsz éve), hogy kisfiúként azért szalasztott el egy autogramot (véletlenül szembejött az általa bálványozott sportoló), mert nem volt nála se papír, se írószer. A papírt helyettesíthette volna a trikója, de nem volt mivel ráfirkantani a világhírű nevet. Attól fogva Auster mindig hordott magánál ceruzát. Később vonta le a tanulságot: akinél pedig van cerka, annak előbb-utóbb eszébe jut, hogy ÍRJON.

E gondolatmenetet görgethetjük tovább: aki néha-néha ír, idővel az olvasásra is rákap.

Ami a mostani tizen- s huszonéveseket illeti, őnekik nincsen szükségük se papírra, se tollra vagy ceruzára. A zsebükben hordanak egy olyan eszközt, mely írásra és olvasásra tökéletesen alkalmas. A legbutább okostelefon is

jóval többet tud, mint az a Commodore 64 márkájú játékszer, amit a nyolcvanas évek közepe táján számítógépnek használtunk, jobb híján.

A drága szülő manapság csak azt látja (nehezményezi), hogy serdületlen családtagja a telefonján lóg egész álló nap. A tabletről meg a számítógépről nem is beszélve. Higgyétek el, én is jobban örülnék, ha a nagykorúság felé közelítő ikerfiaim a gondosan összeválogatott könyvtáramat kezdenék lelegelni, esetleg az általam javasolt sorrendben. Ők azonban, amiképp a kortársak zöme, boldogan kütyüznek. Saját fölmérésem szerint ez hatvan százalékban videónézést és zenés klipek fogyasztását jelenti. A számítógépes játékoktól már elmenőben a kedvük (tíz százalék). A fönnmaradó harminc viszont írással és olvasással telik. A hagyományos telefonálás kiment a divatjukból, ezt könnyen megállapíthatom, én fizetem a számlákat. Videóhívást is csak ritkán indítanak, szociális kapcsolataikat cseteléssel bonyolítják. Bel- és külföldi barátaikkal (négy évig Angliában jártak iskolába) rengeteg üzenetet váltanak.

Ha összeszámlálnánk, hány karaktert ütnek le napi ébrenlétük időszakában, szerintem kiderülne: többet, mint én, noha hivatásszerűen csinálom, ebből élek. Közrejátszhat, hogy nagyon lassan gépelek, sosem tanultam meg rendesen. Ők sem, de villámgyorsak, mindkét kezük hüvelykujja pattog az érintőképernyőn, ami remek mozgáskoordinációra vall. Olvasnak is valamennyi eszközükön. Szépirodalmat a legritkábban. Jelenleg az online tanulás miatt többet, mint békeidőben. Attól tartok, a naponta elolvasott betűmennyiségük csak azért nem múlja fölül az enyémet, mert én kivételes sebességgel falom a könyveket. Ha nem kéne lapoznom, még gyorsabb lehetnék. Az e-bookra nem sikerült átszoknom, csak nyaraláskor használom.

Következésképp nekünk, akik még a XX. századi elveink szerint nyilatkozunk a humán műveltségről, főleg az olvasásról és az írásról, kissé át kéne értékelnünk e témakörrel kapcsolatos ítéleteinket. Bonyolítja a helyzetet, hogy Kazuo Ishiguro japán–angol szerző állítja: a mesterséges intelligencia máris képes arra, hogy megfelelő témák, stílusok és szerkezetek betáplálása után írjon egy regényt. Gombnyomásra. Percek alatt.

Milyen lesz majd az a műregény, amelynek egy túlcizellált számítógép a szerzője? El se bírom képzelni. Nem is akarom. De okvetlenül elolvasom.

Innen már csak egy ugrás a Sugár, azaz a reménysugár, hiszen aki (ami) képes írni, az olvasni is tud. Előbb-utóbb megtanul. Ám ha robotok fognak könyveket írni, s ugyanők fogják elolvasni, mi marad nekünk, embereknek?

Talán ennél is fájdalmasabb kérdés, hogy mi, emberek, maradunk-e ezen a bolygón, e földrészen, ebben az országban. Túléljük-e mindazt, amit fajunk létrejötte óta tettünk, kitaláltunk, építettünk, romboltunk?

A borúlátás idegen tőlem, tehát reménykedem. Abban biztos vagyok, hogy a túlélés írás és olvasás nélkül kevésbé valószínű. Ennél biztatóbbal nem szolgálhatok.

Tisztelt cím

Ez most nem a név nélkül érkező levelek szabvány indítása. Hanem a művek címének járó tisztelet. Meggyőződésem, hogy a cím harminc-negyven százalékban determinálja a munkadarab sorsát. Már a létrejöttét is, ha előre kitaláltuk. Szerintem Nabokovnak igaza van, egy regény címe ne a tartalmára utaljon, hanem a hangulatára.

E tekintetben a Vámos Miklós néven publikáló szerzőnek talán csak egyet sikerült kifundálnia, melyre Nabokov rábólintana: *Zenga zének*. A többi inkább az alapgondolattal kapcsolatos. Emez is csak azok számára hangulatfestő, akik 1. olvasnak magyarul, 2. még emlékeznek a bárgyú úttörődalocskára, *ej, haj, száll az ének,* satöbbi. Én csupán a gyermeki betűösszevonást tettem hozzá. Mely nehezen visszaadható, amikor idegen nyelvekre fordítják. Kivétel a francia, abban viszont szinte mondatonként akad egy-egy *liaison,* a szózáró néma mássalhangzó kiejtése, ha a következő szó magánhangzóval indul. Tehát a címem csöppet sem meglepő, és semmiképp nem utal kiskorú beszélőre. A fordító a *Marseillaise* elejét választotta: *Allon senfants*. Hazafias buzdulat.

Bármennyire tisztelem a címeket, többször voltam velük peches, mint szerencsés. Nem panaszként említem, hanem tényszerűen. Most csak a legutóbbiról mesélek. Sok éve már, hogy regényt terveztem egy botcsinálta párkapcsolati tanácsadóról, Ivánról. Időközben annyira elszaporodtak a profi (vagy magukat annak kiadó) efféle szakemberek, hogy fontosnak éreztem a témát. Súlyos becsípődésem, hogy amíg nincs egy véglegesnek tisztelhető címem, csak jegyzetelek, de nem ülök oda írni. Ezúttal logikusan adódott: VÁLÁSI TANÁCSADÓ. Aztán a legelső fejezetben egy főhősből kettő lett, voltaképp akaratom ellenére. No sebaj: VÁLÁSI TANÁCSADÓK.

Ekkoriban azonban csapatostul jelentek meg a profi szakemberek úgynevezett segítő könyvei. Hogyan váljunk háború nélkül, Lépj tovább, Kelj fel és válj stb. (nem konkrét címek). Tartottam tőle, hogy az eladók – helyett a képzetlen miniszoknyás munkaerők – ezek közé teszik majd a regényemet. Láttam én már az APÁK KÖNYVE címűt a férfiaknak írt ismeretterjesztő szakmunkák között a boltban, az Így gondozd csecsemődet és a Pelenkázás titkai mellett (ezek sem valódi címek).

Tekintettel arra, hogy kilenc év történetét akartam megírni kilenc fejezetben, amelyekben Beethoven kilenc szimfóniájának szerkezetét, ritmusát és világát próbáltam utánozni, arra jutottam, miért ne lehetne a cím egyszerűen: KILENC. Örültem. Rövid, velős, dallamos – bár Nabokov hümmögne. Ha élne, megtudná, s netán értené. Девять.

Az első változattal már elkészültem, amikor látom ám a neten, hogy montenegrói kolléga könyve jelent meg a közelmúltban magyarul (is), pontosan ezzel a címmel. Nem örültem. A kiadó igazgatója vigasztalt, hiszen alig van, aki arról a regényről hallott, például ő sem. De én az ilyet nem szeretem. Használták címeimet mások, rosszulesett. Na jó. A mottóból csináltam címet: LEGKÖZELEBB MAJD SIKERÜL. Beethoven mondogatta ezt, ha a zenekar hamisan játszott.

Midőn elküldték a korrektúrázott szöveget és a kész borítótervet a nyomdába, tehát már semmiféle módosításra nem volt lehetőség, tudomásomra jutott, hogy bemutatnak egy új magyar filmet, éppen most: *Remélem legközelebb sikerül meghalnod :)*. Jajjajjajjaj. Hát, nem teljesen azonos, de azért… Nagyon nem örültem.

Tisztelt Cím! Nyomatékosan fölhívom a figyelmét, hogy a velem kapcsolatos szórakozását azonnal hagyja abba, véglegesen és visszavonhatatlanul!

Amikor e kérést – sőt követelést – útjára bocsátom, a regény épp megjelent. Imádkozom, hogy egyetlen olvasónak se a cím legyen a véleménye róla.

P. S. Ismerősöm hívott föl, gratulált: Látom, új könyved jött ki, a HOLNAP JOBB LESZ! Hm. Még ez is.

Shakespeare & Co

Adódott módom megjelenni a világ legfontosabb könyves eseményén, az évi rendes Frankfurter Buchmesse rengetegében. Néhányszor az Ab Ovo Könyvkiadót képviseltem, a kilencvenes évek elején. Kétszer a Vámos Miklós nevű írót, a XXI. században. Ő a német kiadója meghívására jelent meg a szétfolyó vásárhelyszínen. Tucatnyi hatalmas csarnok áll körül egy négyzetes térséget, mindegyik akkora, mint a Nyugati pályaudvar, de sok emeletre tagolva. Bennük látható azokban a napokban a világ aktuális könyvtermése. A mennyiség látványa elnémítja az embert, legalábbis engem.

Szerintem nem árt, ha valamennyi betűszerető (olvasó, író, fordító, szerkesztő) átéli ezt. Tapasztalatom szerint két csoportra oszlunk. Van, akit lehangol a könyvtárgyak ilyen végeláthatatlan sokasága, s arra gondol: hülye, aki azzal foglalkozik, hogy írjon (olvasson el) még egyet, ebben a büdös életben. Másokat viszont lelkesít a szakma ilyetén seregszemléje: ha ennyi könyv készül világszerte, szinte mintha osztódással szaporodnának, akkor érdemes csinálni (olvasni) még.

Énrám sajnos mindkét változat igaz, hol így, hol úgy. Még a tágasabb boltokban is, főleg azokban, amelyeket könyváruháznak hívnak. Ami azt illeti, impozáns könyvtárakban sem úszom meg egyik vagy másik érzetet. Néha mindkettő átjárja a lelkem, például az Országgyűlésiben vagy a Széchényiben. Ha belátok a raktárba, legszívesebben visszafordulnék. Amikor viszont leülhetek a simára fényezett asztalhoz, különösen ha olyan

szerencsém van, hogy egyszemélyes kutatóhelyre, máris írhatnékom és olvashatnékom támad. Az Országgyűlésiben joghallgató koromban voltak Dunára néző, fülkeszerű beugrók, ilyen kis zug maga a földi paradicsom. Írásra egyébként a folyó látványa szintúgy inspirált, noha csupán a vastag, áttetsző üvegen át derengett. Úgy emlékszem, kör alakú volt – a hetvenes években.

Most, amikor ezt fölelevenítem, könyvtárak és könyvesboltok bezárták kapuikat, tekintettel a járványra. Bánkódom. Másfél hete jelent meg az *Apák könyve 20,* a jubileumi kiadás, azt ünneplendő, hogy húsz éve jött ki először magyarul. Most a példányokat szortírozták, s beszállították a zárva lévő boltokba, szerte az országban. Így hát túszul estek ezek a csodaszép kötetek, kushadnak lehúzott fémredőnyök mögött a félhomályban. Vagy az egészben. Együttérzek velük.

A világ legnagyobb részén ugyanígy állnak a dolgok, nincsenek nyitva azok a számomra szent helyek, ahol a szív és a lélek találhat magának eleséget, tudományos kiadványok esetén az ész is. Legkedvesebbek számomra a londoni Waterstones üzletek, főleg az, amelyik a Trafalgar téren farkasszemezik Nelson admirálissal. *Temporarily closed,* értelemszerűen. Gondolom, ott is bálákban állnak angol és világszerzők frissen megjelent művei. Mint a Világ Íróinak Szövetsége levelező tagja, szolidarítok.

Amennyiben választanom kéne egyet – egyetlenegyet – az összes könyvesbolt közül, ahol valaha megfordultam, hogy nyissák ki néhány órára a kedvemért, habozás nélkül a Shakespeare and Company kapná a szavazatom. Párisban – s-sel írom, mint Ady – található, kőhajításnyira a Notre-Dame-székesegyháztól, mely már a pandémia előtt bezárt a tűzeset miatt. A hatalmas templom a város szigetén várja a restaurálás végét, beállványozva. A hasonlóan híres könyvesbolt vele szemközt, a bal parton található, a Quartier Latin peremén, a keskenyebbik Szajna-ágnál.

1978-ban hosszabban időztem Párisban. Ifjú francia író vitt el a Shakespeare and Companyba. Hogy azt látnom kell. A kívülről csöppnyinek tűnő bolt előtt zöldre pingált kerti asztal állt, körötte négy hozzáillő szék. Siófoki stíl, gondoltam. Szemüveges, őszes-vörhenyes hajú férfi ült ott, feltűnő mintázatú zakóban. Előtte régimódi sakktábla. A figurákat fényesre simogatták különféle kezek. Az illető a parti közepén

tartott, közelebb a végéhez – önmaga ellen játszott. A barátom bemutatott neki. George Whitman, mondta a szemüveges. Miklosz Vamosz, így én. A barátom pedig: Ő egy magyar író.

George a két tenyere közé szorította a jobbomat, hosszan rázogatta: Na, ha író, akkor a legjobb helyre jött, vidd föl az emeletre, mutass meg neki mindent, és ne felejtsen el beírni az írók vendégkönyvébe! – biztatóan intett, majd visszaült a sakktáblához. Láttam, valamelyik énje nyerésre állt.

Odabenn a földszinten zegzugos szobák minden lehetséges helyét nyikorgó polcok foglalták el, dugig tele főleg használt, kisebbrészt új könyvekkel. A kereskedést a legendás Sylvia Beach nyitotta, még nem itt, de ugyancsak a Latin Negyedben, a 12 rue de l'Odéon-ban. A XX. század elején az amerikai irodalom színe-java Párisban éldegélt, a dollár olyan sokat ért az óvilágban, hogy megérte itt tanyázniok. Hemingway, Fitzgerald, Gertrude Stein, Henry Miller, Jack Kerouac törzsvendégnek számított a kölcsönkönyvtárban, amelyet Sylvia Beach kifejezetten nekik nyitott. Hemingway a *Vándorünnep*ben részletesen mesél róla. Sylvia árult észak-amerikai napi- és hetilapokat is. Nemcsak a bolt miatt híres, hanem mert ő vállalta James Joyce főművének *(Ulysses)* a kiadását – senki más. A modern irodalom e remekművét és első mérföldkövét Sylvia kevesebb mint kétezer példányban nyomtatta ki – az is túl soknak bizonyult.

1941-ben Sylvia boltját a Párist elözönlő németek bezáratták, őt magát internálták. A mostani helyére a bolt már George Whitman korszakában költözött, egy olyan házba, amelynek felső szintjeit kicsi szálloda foglalta el, mely a jóisten nevét viselte *(Hôtel du Bon Dieu)*. Talán mert 1600-tól kolostor működött az épületben. A cím: 37 Rue de la Bûcherie. Volt időm bemagolni, jártam ott vagy százszor. Alhattam volna az írók szobájában, George fölajánlotta, cserében csak napi két órát kellett volna dolgoznom az üzletben, és egy könyvet elolvasnom naponta. Ment volna, ám erre sosem került sor. Imádtam a George Whitmannek tulajdonított föliratokat és aranyköpéseket. Például: *Ne légy ellenséges az idegenekkel, hátha álruhás angyalok*. Vagy: *Az ebben a boltban található minden alak fiktív, hagyd tehát a hétköznapi énedet odakinn*. Az elsőt megfogadtam. A másodikhoz erőfeszítenem kellett.

Részt vettem több irodalmi rendezvényen az emeleti helyiségekben, abban az időszakban, amikor a disszidálást fontolgattam. Páris Nyitott műhelye volt a Shakespeare and Company, ugyanúgy egy ember – George – lelkesedése tartotta fönt, ahogyan a miénket Finta Lacié. Általam sosem hallott nevű sötétbőrű kanadai költő olvasta – sőt táncolta el – a verseit. Afrikai írónő énekelte el a kisregényét, gitárkíséretre. Francia fiatalok tartottak falfeliratestet, a hatvannyolcas diáklázadások jelszavaiból szerkesztve, nagyalakú fotókon mutogatva az eredetiket. Egyre máig emlékszem, a francia kispolgárság életmódját figurázta ki: *métro, boulot, dodo*. (Magyarul kábé: *metró, meló, szunyó*.)

Valahányszor arra jártam, betértem. George mindig örült nekem. Illetve úgy tett, mintha. Gyakran vetődtem ismeretlen társaságokba. Történt, hogy egy langaléta szőke amerikai srác (korombeli, tehát húszas évei végén) igen gyatra franciasággal magyarázott háromfős hallgatóságának, angol szavakkal fűszerezve. Két tizenéves francia fruska itta a szavait, széles mosollyal, ami kevésbé a mondandójának szólt, mint inkább a külalakjának. A szőke srác módszere az volt, hogy az angol szavakat franciásan ejtette ki. Azért értettük. A párisi metróhálózatot dicsérte, amely őszerinte sokkal jobb, mint a New York-i. Hát, jó.

Hirtelen arra figyeltem föl, hogy már az írói terveiről beszélt. Páris olyan jó hely *(great place),* hogy ő a maga részéről nem is tér haza soha többé, itt fog maradni, megírja a nagy regényét *(great novel),* azzal világhírű lesz, annyi pénzt keres, hogy vehet magának egy nagy házat *(great house)* a tizenhatodikban *(seizième).* Az tudvalévőleg a legdrágább kerület itt.

Jó ötlet, gondoltam én. Az egyik fruska ártatlanul rákérdezett: Angolul fog írni, ugye? A szőke srác hátrahőkölt, dehogy, miért írna az ember angolul *á Pári? an fransze, kom tulömond!* Vagyis hogy franciául, ahogyan mindenki.

Ó. Ha ennek az embernek, aki úgy töri kerékbe Balzac és Stendhal nyelvét, ahogyan sok afrikai az angolt, van bátorsága arra készülni, hogy francia nyelvű regénnyel lesz világhírű, és a benyert pénzből vehet házat a tizenhatodikban, akkor talán nem annyira istentől elrugaszkodott ötlet, hogy én meg írjak egyet az édes anyanyelvemen, és szert tehessek kisebb házra, valahol a Duna nevű folyó partján. Önbizalom, barátom, csak önbizalom, semmi más!

(És jó szerencse, súgná a történelmi múltból Zrínyi kolléga.)

Szerintem a vakszerencse tényleg sokat segíthet, de önbizalom híján nincs esélyünk.

Valahányszor sikerült visszatérnem a fény városába, mindig elzarándokoltam a Shakespeare and Companyba. Rendszerint vettem valamit, már csak azért is, mert annyira tetszik a méretes kerek pecsét, amit szertartásosan beleütnek minden eladott könyvbe. A Bárd arcmása körül a felirat: FÜGGETLEN KÖNYVESBOLT PÁRIS NULLA KILOMÉTERKÖVÉNÉL. Mivel az is ott van, a Notre-Dame előterén *(parvis),* a kövezetbe falazva.

Jaj, csak csődbe ne menjenek a kötelező zárvatartás alatt a kedves könyvkereskedéseim, Budapesten, Londonban, New Yorkban, Párizsban s egyebütt!

Érdekes. Legnagyobb meglepetésemre a Shakespeare and Company a honlapja szerint most is nyitva tart, korlátozott ideig. Munkanapokon kettőtől fél hétig, szombaton-vasárnap fél tizenkettőtől fél hatig. Telefonon vagy e-mailben lehet rendelni, kiszállítják, vagy átvehető a helyszínen az összekészített csomag. A szomszédos, azonos nevű kis kávéház csak hétvégén van nyitva, néhány óra hosszáig, beülni nem szabad, csak odakinn ácsorogni, csészével vagy pohárral, és a francia pékművészet valamelyik remekével. Isteni a *madelaine*-jük. *(Hommage à Proust.)*

Shakespeare & társai már bizonyára türelmetlenkednek, mikor engedi őket szabadon a világjárvány. Ugyanezt várom toporogva. *Vive la liberté!*

Igen

„Fekete, fehér, igen, nem,

mit vettél a pénzemen?"

Népi eredetű játék, fejleszti a rögtönzést és a nyelvi készségeket. Szabály: a címbeli négy szót nem szabad kimondani. A kérdéseket úgy tedd föl, hogy megnehezítsd a válaszadó dolgát. Nincs szükség eszközre, így szobában, udvaron, sőt utazás közben a buszon is szórakoztató időtöltés. Életkortól függetlenül kifejezetten ajánlott.

A helyeslés, a beleegyezés meg az elfogadás magyar szava kiváltképp tetszik nekem. Újságíró kérdezte, hogyan tudnám összegezni a legrövidebbben, hogy mi kell a prózaíráshoz. Azt válaszoltam: ÉLET. Mire ő: És kissé bővebben? Hát… egy-két IGEN. Tagadásra nem épülhet szilárd vár, főleg nem ércnél maradandóbb.

Ha nem sajtómunkás várja a frappáns választ, itt azért le kéne fékezni. Elvégre filozófiailag minden IGEN tartalmazza a NEM-et is. (Lásd e kötet címoldalát.) Ezt talán fölösleges magyaráznom. De egy anekdota kikívánkozik belőlem, már csak azért is, mert nekem a néhai drága Pernye András mesélte, az akkori Engels – mai Erzsébet – téren. Ő tolókocsiban ült, én padon. Nem árulta el, hogy a történet róla szól, vagy egy kollégájáról. Meghívják a neves zenetudóst egy gazdag házba, hogy adjon véleményt a házikisasszony zongorázásáról. Amire nem számított, gazdag vacsorát kap. Királyit. Akkoriban nem kapható csemegékkel, libamájjal, bélszínnel, ananásszal. Végigszorongja az evést, ezek után nem mondhat rosszat. Amikor a gesztenyepürét is bekanalazták, a kislány odaül a zongorához. A zeneszakértő balsejtelmei igazolódnak, szenvedve hallgatja a klimpírozást. Azután minden szem rászegeződik. Ő nagyokat nyel, a szája lassan formálja a szavakat: Hát… igen… igen… nade nem!

Kevésbé végletes helyzetekben is igaz: ha a döntésünk IGEN, akkor egyúttal valami(k)re NEM-et mondtunk, és fordítva. A gyakorlatban nehezen kivitelezhető, de vonzó megoldás, ha soha semmire nem mondunk NEM-et, következésképp IGEN-t sem. Címkézés – másként: előjelek – nélkül mélyebb és gazdagabb az élet. Kipróbáltam néhányszor, hogy egy napig e két szót se szóban, sem írásban, se gondolatban nem használtam. Fölemelő érzés. Nem vagyok én Isten, hogy véglegesen elvetendőnek vagy megtartandónak minősítsek tárgyat, élőlényt, eszmét, szöveget, műalkotást. Méltányolom, ha valaki szerint úgy nem lehet élni, hogy sose bólintsunk

vagy rázzuk a fejünket a világ részleteire, amelyekben létezünk. De mégis… és mégis – szóval, értitek.

Önellentmondásommal tisztában vagyok, azt állítottam föntebb, hogy az íráshoz kell néhány IGEN. Mert így választunk témát. Főhőst. Eszmét vagy alapgondolatot. Teret és időt. Cselekményt és csúcspontot. Ennek fényében szelídítem az elméletem: legalább azt kerüljük, hogy bármiről kijelentsük: ROSSZ. Amivel együtt jár, hogy azt se állítsuk túl határozottan: JÓ. Minden rosszban van valami jó, s vice versa. Ezt azért könnyebb lehet elfogadni.

Tárgyakról persze tapasztalati tény, hogy némelyik SZÜKSÉGES, akár a prózaíráshoz is, és ez a melléknév távoli rokona a JÓ-nak. Ismerek munkaeszközfüggő kollégákat. Egy már régen elhalt író példának okáért úgy vélte, száz töltőtoll kell neki, amelyeket piros vájdlingban tartott az asztalán, s mindegyikkel csak egy bekezdést vetett papírra. Esténként megtöltötte az összeset, körülbelül háromnegyed órát szánva erre. Másikuk esküvel állította, hogy csak olyan szobában lehet prózát írni, amelyikben nincs radiátor, a hideg kevésbé zavarta. Harmadikuk csak egy bizonyos füzettípust használt, csehszlovák gyártmányú HB-s ceruzákkal. Olyat is ismertem, aki kaprot tartott a dolgozóasztalán, pohár vízben, virágnak tekintve, az illata miatt. Schillerre hivatkozott, aki rohadt almát szagolgatott alkotás előtt. Sajnos, csak a Goethével kapcsolatos regényem *(Jánoska és a Farkas)* anyaggyűjtésekor tudtam meg, hogy ez nem igaz, Eckermann, Goethe kétes hírű titkára találta ki, a költőfejedelem elhunyta után. Azt is, hogy Goethe utolsó szavai ezek lettek volna: *Mehr Licht!* (Több fényt!)

Voltak aztán irodalmi szekták az írógép – IGEN, NEM –, majd annak elektromos változata, végül a komputerek használatával kapcsolatban, ezt átugorhatjuk. Nekem nincs efféle mániám, kis megszorításokkal szinte akárhol tudok írni, bármiféle eszközzel, de ha kézzel írok, szeretek nívós (hm, drága) töltőtollat használni, és zöld tintát, majmolva Kosztolányi Dezsőt.

Írói IGEN-eket én elsősorban történetekre mondok. Született mesélő vagyok.

Ennélfogva a szeretteimre és a barátaimra veszélyes, mert ha tőlem kérdezel valamit, nagy esély van rá, hogy nem választ kapsz, hanem egy históriát, olykor hosszabbat a kelleténél. Adjatok egy rézpénzt, és aranymesét kaptok cserébe! – így kiabáltak az utcai mesemondók az ókori Rómában. Tőlem rézpénz híján is.

Gyerekkoromban született hazudozó voltam. Ezzel anyám orvoshoz vitt. Ideg és elme jellegűhöz. Aki a vizsgálat – beszélgetés és rajzolás – után fölállította a diagnózist: Nincs itt semmi baj, a gyereknek túl élénk a fantáziája, ezt vagy kinövi, vagy esetleg író lesz, tessék megnyugodni, anyuka. Szülőanyám azonban ettől lett csak igazán ideges. Bármi, csak ne író! – hajtogatta. Eegen.

Írónak mindazokon kívül, amit eddig sorra vettem, szüksége van kitartásra, szorgalomra, türelemre – azaz seggre, ahogyan a szakmabeliek kifejezik. Szerintem mindezeknél fontosabb a szerencse. Mi a helyzet a tehetséggel? – kérdezhetitek. Az sem árt, de az kevésbé szükséges, mint ahogyan a többség képzeli. A prózaírás hosszútávfutás, márpedig pusztán a tehetséggel nem jutsz messzire.

Hazugságról jut eszembe, hogy nem elengedhetetlen, de jó, ha a professzionális szerzőnek van egy ügynöke. EGY. Egy JÓ. Nekem tíz volt. Lapzártáig.

Érdemes volna kutatást végezni, mikor jött szokásba, hogy az írókat képviseli egy jogi és gazdasági tudással rendelkező szakember. Nem találtam nyomát, hogy Hemingwaynek vagy Thomas Mann-nak lett volna a mai értelem szerinti ügynöke. Ügyvédet azért valószínűleg alkalmaztak, szerződéseik átnézésére. Mark Twain céloz rá az *Önéletrajz* című művében, hogy egy cimborájának ő maga ajánlkozott irodalmi ügynökül, amikor az illetőt arra kérte valamelyik lap, hogy írja meg Mark Twainnel kapcsolatos élményeit (aranyat ástak együtt). Neki tehát talán volt ügynöke. A XX. század közepétől divatba jött, elsősorban az USA-ban, hogy a színészek – később a rendezők és az írók is – képviselőik révén érintkezzenek a stúdiókkal, színházakkal, kiadókkal. Ennek az az előnye, hogy az ügynököt a művész fizeti, aki azután a megrendelők jogászával remekül szót ért, így utóbbival komoly eséllyel zárható ki a későbbi pereskedés.

1969-ben, amikor elkezdtem hivatásos írói pályámat, az ügynök szó csupán régi regényekből meg egy korabeli színdarabból (Arthur Miller: *Az ügynök halála*) volt ismerős, utazó vagy házaló kereskedőt jelentett. Harmincas éveim végén, amikor az USA nevű világbirodalom felségterületére kerültem, tapasztalnom kellett, hogy a színházak (darabjaimat játszották) és a kiadók (regényeimet szerettem volna megjelentetni) íróval szóba sem állnak, egyre azt kérdezik, ki az ügynököm. Pontosabban: *Who is representing you?* Nem értettem, megütközve pislogtam, ki képvisel? Engem a kutya sem. Zavartan hallgattam.

Na jó, szereznem kell. A néhai George G. Lorenzi segített. Az arisztokratikusan hangzó olasz nevet a csupaszív Lőrinci Gyuri használta, jól menő ügyvédi iroda egyik partnereként, ami annyit tesz, társtulajdonos. Ő irányított a *Sanford Greenburger Agency* egyik ügynökéhez. Ez a cég kezelte Franz Kafka jogait, Gyuri úgy vélte, ennek folytán lehet némi fogalmuk Kelet-Európáról.

Rokonszenves fiatalember, David Means kínált hellyel, elegáns irodában, az Ötödik sugárúton. Biztató jelnek véltem a családi nevét, hátha vannak eszközei révbe juttatásomra. David úgy festett, mint egy szorgalmas egyetemista. Egy jótanuló. Sötétkék öltöny, harmonikus, bár kissé jellegtelen arc, sötét keretes szemüveg. Nálam egy tízessel fiatalabbnak saccoltam, én harmincnyolc voltam éppen. Csupán egyetlen munkámat adhattam oda neki angolul (?), a *Jaj* című kisregényt, melyet véres verítékkel fordítottam angolra (noha a nyelvet éppen tanultam, de odakint ragadt rám, mint a bogáncs), színtelen szövegem egy professzortársam, Dan Ort javítgatta át.

David Means ceruzával írta föl az erre szolgáló kartontáblázatba, hogy mely kiadókat tervezi célba venni. Húszat. A legnagyobbakat. Forrósodott a szívem. Néhány hónapba telt, mire tizenöt nemet mondott. Egyenlevelekkel. Dicsérő mondat után: *sorry, but it's not for us.* Bocs, de nem nekünk való. Anyátok, gondoltam. Reménykedtünk tovább. Ügynököm rezzenéstelen arccal vigasztalt, sebaj, nekünk csak egy IGEN-re van szükségünk.

Igen. Hamarosan telefonált, hogy beszélnünk kell. Halovány bizakodással mentem az irodájába. Mosolygott, van egy jó híre, meg egy rossz híre,

melyikkel kezdje. A jóval, ajánlottam én. Nos, be kell vallania, hogy ő maga is ír, hosszabb novellákat, engem irigyelt, és most elnyert egy fiatal novellistáknak meghirdetett ösztöndíjat, fél évre. Gratulálok, dünnyögtem lelombozva, mi a rossz hír? Az, hogy felmondtam, befejezem ügynöki munkámat, író szeretnék lenni. Gratulálok, ismételtem, még kevesebb lelkesedéssel.

A poén, hogy fölajánljam, én meg majd leszek az ügynöke, már csak a lépcsőházban jutott eszembe. Lábjegyzet: tényleg sikerült neki befutnia, novellistaként, több rangos díjjal, legismertebb kötete: *Instructions for a Funeral* (Útmutató egy temetéshez). Ha én lettem volna az ügynöke, talán már elintéztem volna, hogy megjelenjék magyarul is. Ami a Means által célba vett kiadók maradék huszonöt százalékát illeti, sosem hallottam felőlük.

Tudom, nagyképűen hangzik, de mindeközben és párhuzamosan volt egy *másik* ügynököm is. Ezt csak némi kitérővel tehetem érthetővé. Az Amerikai Egyesült Államokba véletlenül, de azon belül a színdarabjaim révén kerültem, amelyeket én kevésre tartok. Úgy alakult, hogy egy franciának tekinthető magyar barátom összeismertetett egy Pierre-Frantz Chapou de Sablat nevű műkereskedővel. Hadd mutassam be (néhai) barátomat is: Antoine Flèche. Nyílvessző Antalnak fordítható. Közkeletű beceneve Toni, rövid o-val. Ugyanakkor Fleischl Antalként jött e világra, Kiskunhalason. 1917-ben, mint édesanyám. Én 1977-ben ismertem meg, nyomorgós ösztöndíjasként vegetáltam Párizsban. Egyike volt a két legrendesebb embernek, akikkel hosszú életem során összehozott a sors. (A másik Gallov Rezső.) Aki többet akar tudni Toniról, elolvashatja a *Reneszánsz* című kisregényt (in: *Tiszta tűz,* 2009, Európa).

Kacérkodtam a disszidálással Franciaországban, de családi okból hazatértem. Néhány év múltán Toni, aki odáig megtagadta szülőhazáját a holokausztban elvesztett fölmenői miatt, járkálni kezdett Budapestre, állandó lakást is bérelt. Tehette, egy holland gyógyszergyár francia leányvállalatának vezérigazgatója volt. Mindig csokornyakkendőt hordott.

Toni mutatta be Pierre-Frantz Chapou-t, itt, Budapesten. Tip-top úriembernek látszott, kis briliánssal a zakója röverjének díszgomblyukában. Szokatlanul nagy, sötét tűzben lángoló szemének pillantása szinte égetett.

American Foundation for the Protection of the Heritage of Mankind, ezt a Washington DC-ben működő alapítványt vezérigazgatta a névjegye szerint, mely ugyanolyan elegáns volt, mint ő maga. Toni arra kért, legyek Pierre-Frantz kalauza, esetenként tolmácsa Budapesten. Szíves örömest tettem, ritkán nyílt alkalmam, hogy francia emberrel társalogjak (nyolcvanas évek). Legfontosabb utunk a Szépművészeti Múzeumba vezetett. Ekkor tudtam meg, hogy az értékes gyűjteménynek csupán töredéke lóghat a falakon, helyhiány miatt, a zöm a raktárban zsúfolódik, rémes állapotok közt, tatarozására nincs pénz, még karbantartásra sem. Innen óhajtott vásárolni néhány festményt Möszjő Sápu, megrendelői számára, mivel ő főállásban műkereskedőként kereste a pénzt. A múzeum vezetői nyitottnak mutatkoztak a tárgyalásra, ám engedélyeket kell kérniük a minisztériumtól.

Én sejtettem, hogy akkor az üzletnek lőttek, Pierre-Frantz azonban Amerikából jött, s azt hitte, gyakorlatilag már megegyeztek, a többi csak bürokrácia. Fogalma se volt Magyarországról és a szocializmusról. Derűs hangulatban távozott, én vittem ki az akkor még nem *Liszt* Ferihegyre a Ladámmal. Útközben kérdezte, mi a helyzet a könyveimmel, ki képvisel külföldön. Azt feleltem, a vakszerencse. Az nem elég, mondta ő, akarom-e, hogy segítsen. IGEN! – ki válaszolná erre, hogy NEM?

A továbbiakat postai levelezésben bonyolítottuk. Úgy vélte, a legegyszerűbb, ha a színdarabjaimmal kezdjük. Írtam szinopszist *Frangroise* (magyaros francia) nyelven a három bemutatott egész estés darabomról, akkor annyi volt. Ő az elsőt választotta, az *Égszakadás, földindulás* címűt. Én úgy éreztem, az a leggyöngébb, de reméltem, tudja, mit csinál, rábíztam magam. Angolra fordíttatta a kinti magyar nagykövetség kultúrattaséjával. Itt most átugrom a további részleteket, kanyarokat és stációkat, *Skyfall* címen játszotta a Source Theatre, szép sikerrel. Akinek a későbbi film címeként ismerős ez a szó, jelzem, hogy az akkori angol szótárakban nem szerepelt, a darabom rendezője találta ki. Később meg a filmesek. Ha fölvetődne a plagizálás gyanúja, ők jöttek később.

Azt azonban elmesélem, most először – fáján viszketne, ha nem tenném –, hogy a színház vagy Pierre-Frantz küldött meghívókat a díszbemutatóra a nagykövetségnek. Az a legegyszerűbb és -rövidebb, ha egy újságcikkből

idézek. Írta Donnie Radcliffe, megjelent a *The Washington Post*ban, 1986. június 24-én. Kordokumentum.

A Source Theatre új produkciója a Skyfall, Vámos Miklós magyar író műve. A premierközönségben ott ült a szerző néhány honfitársa, például Radics Katalin, a Magyar Szocialista Munkáspárt egyik magas rangú vezetője. Radics Házi Vencel

nagykövet és a felesége, Judit kíséretében érkezett. Figyelmesen hallgatta a szöveget, amelyet Vámos több mint egy évtizede írt, és akkoriban a magyar állami televízióban is adásba került az abból készült tévéjáték. Radics a jelek szerint sosem látta a darabot, amiben Vámos a rá jellemző iróniát keveri a rendőrállambeli hétköznapok anyagi és egyéb nehézségeinek ábrázolásával. Ezt az amerikaiak legalább annyira gondolatébresztőnek találják, mint amennyire szórakoztatónak. Radics arca viszont jól láthatóan rezzenéstelen maradt.

Az előadás utáni banketten megkérdezte Pierre-Frantz Chapou-t, a washingtoni székhelyű American Foundation for the Protection of the Heritage of Mankind vezérigazgatóját, hogy pontosan mi volt a célja azzal, hogy ezt a darabot segítette át az óceánon. „Semmi“ – felelte Chapou, aki Budapesten találkozott Vámossal, és elhatározta, hogy támogatja a színre kerülését itt. Csupán a szándék vezérelte, hogy a magyar művészet utat találhasson az amerikaiakhoz. Radicsot aligha győzte meg. „Legközelebb majd inkább én választom ki a darabot” – mondta Chapou-nak.

Így jártam. Szerencsére, mire bekövetkezett a legközelebb, én már a Yale School of Drama kötelékében eveztem, eleinte mint *fellow,* majd mint óraadó tanár. A Source Theatre bemutatójának jó visszhangja és a nagynevű egyetem hírneve hozzásegített, hogy drámaíróként is legyen ügynököm. Méghozzá nem akárki. A Lantz Office névadója, tulajdonosa és vezetője, Robert Lantz Berlinben született, az utolsó pillanatban menekült ki New Yorkba a fasizmus karmaiból. Ügyfelei közé tartozott többek között Leonard Bernstein, Milos Forman, Peter Shaffer, Elizabeth Taylor, Richard Burton. Magam sem értem, engem miért vállalt el. Sajnos, a másfél év alatt, amíg föl nem mondtam, semmit nem intézett. Pedig én türelmetlen típus vagyok. Ez a nagy (azaz híres és befolyásos) ügynök hátránya, havonta tíz percét szánja csak a hírtelen ügyfelére. Ő egyébként kizárólag színházi és

filmes ügyekkel foglalkozott. Ígérte, hogy majd keres kiadói kapcsolatokat – de nem.

Robert Lantz után igyekeztem kis ügynököt keresni a regényeim képviseletére. Meg is találtam, Donald Gastwirth személyében. New Havenben élt és dolgozott, a Taft nevű apartment buildingben, a Yale Egyetemtől kőhajításnyira. Mindig nála beszélgettünk, bűnrossz teákkal és száraz süteményekkel traktált. Ennek ellenére, ha eszembe jut, mosolyognom kell. Ő ugyanis valamennyi találkozásunkat ezekkel a szavakkal zárta: „Miklos, én nagyon szeretek neked dolgozni, és meglátod, ez a te éved lesz!" Azon is nevettem, hogy a névjegyén ez állt: *Donald Gastwirth Esquire,* ami egy erősen divatjamúlt kifejezés a magas végzettség kifejezésére, jelentése olyasmi, mint a Lord, a Sir vagy a Master. Hát, ő a foltos házikabátjában inkább házmesternek látszott. Minthogy két egymást követő év se lett az én évem, neki is fölmondtam. Ő – Robert Lantzcal ellentétben – hosszan sopánkodott és sajnálkozott. Mindegy, akkor már készültem haza Budapestre, a szocializmus bukásának hírére.

Lassan megértettem, túl sokat várunk az ügynöktől. Magunknak kell kikaparnunk a gesztenyét, az ő munkájára akkor van szükség, ha már tárgyalni lehet érdeklődő színházzal, stúdióval, kiadóval. Sokkal jobb feltételeket harcol ki, és a szerződés is bombabiztos lesz. Úgy gondoltam, ügynökökkel kapcsolatos kalandjaimnak végük szakadt. Pedig!

Idehaza irodalmi ügynök akkoriban (1990) nem létezett. Ami azt illeti, szükségem se volt rá, fogason függő, rozsdamarta jogi végzettségem ahhoz elég, hogy a szerződéseimet számomra kedvezőnek alakítsam. Közbeszúrom: a diplomamunkám a kiadói szerződésről írtam, bebizonyítottam, hogy azok a szövegek, amelyeket itthon használnak, jogi értelemben nem is tekinthetőek szerződésnek, mert az egyik félnek (a kiadónak) voltaképp csak jogai vannak, a másiknak (a szerzőnek) pedig csak kötelességei. Ma már a szerződések betű szerint valamivel igazságosabbak. Azért tény, hogy még a kapitalizmusban is a valóság fontosabb mozgatórugója a kontraktusoknál a természet törvénye: mindig az erősebb kutya… tudjuk.

Szerencsére hazatelepülésemkor már erősebb kutyának számítottam. Tíz év telt el komoly könyvsikerekkel, végül az *Apák könyve* detonációja nyomán

harmadik külföldi kalandozásom kezdődött. Az elsőt a *Zenga zének* (1983) hozta, gyors egymásutánban megjelent öt-hat nyelven, ezek kisebb nyelvek voltak, köztük a svéd, amit a Nobel-díj miatt (haha) nagyra értékeltem. Kiadták a *Jaj*t is öt-hat országban. Amikor a csodálatos Jean-Luc Moreau franciára fordította a *Zenga zének*et, káprázatosan – ezt végre el tudtam olvasni –, úgy éreztem, na most… most, IGEN!

És mi történt? Fáj leírnom: csődbe ment a párizsi kiadó, amelyik szerződést kötött rá, komoly előleggel, óriási reményekkel. Soha nem jelent meg. E fejezet le is zárult, több munkámat nem kérték külföldi kiadók. Káromkodtam, sőt, sírtam. Azzal vigasztaltam magamat: föl a fejjel, néha IGEN, sokszor NEM. Gyerünk tovább.

Második kalandozásom már említettem, amerikai éveim alatt rengeteg pompás dolog történt, színi bemutatók, angol nyelvű szövegeim (humoreszkek és cikkek) publikációi, filmforgatókönyv – de a regényeimet nem sikerült eladnom, hogy úgy mondjam. Beletörődtem. Marad nekem a hazám. Jó az.

Az *Apák könyve* ügynök nélkül jutott Németországba. Pedig a közbeeső időszakban akadt egy nő Ausztriában, akihez ismerős ajánlott be. Egy kék hajú lány. Álmodtam, vagy igaz talán. Ő – David Meanshez hasonlóan – abbahagyta ügynöki tevékenyégét, egyéves hegymászásra indult, ha nem csalódom, Indiába. A partnere vitte egy darabig az ügyeimet, aztán ő is más foglalkozást választott. Rossz hatással vagyok az ügynökökre, gondoltam.

Kertész Imre Nobel-díja után nőtt a magyar irodalom ázsiója. A frankfurti könyvvásáron a mekeke (nem szeretik, ha így hívjuk őket, de így hívjuk a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülését) pultjához odalépett két német nő, egyikük bemutatkozott: ő Regina Kammerer, a BTB *(Bertelsmann Taschenbücher)* igazgatója, társa pedig a főszerkesztő. Arról van szó, hogy ők is szeretnének egy magyar szerzőt. Ajánlgatták nekik Z.-t, meg P.-t, meg D.-t és más kollégákat. A nő kivárt, majd rámutatott a polcon egy kötetre: Ez mi? Nem érdekes, Vámos Miklós, válassza inkább… – folytatták az általuk ajánlott szerzők dicséretét. Regina Kammerer azonban makacsnak bizonyult, kérdezte, megkaphatja-e VM regényének példányát. Azt mondták, NEM. Akkor megveheti-e? NEM, leltári tárgy.

Mi, akik jártunk ezen a könyvvásáron, pontosan tudjuk, a mekeke nem szokta hazahozni a magyar kiadóktól egyébként ajándékba kapott könyveket, szétosztogatják egymás közt vagy az arra tévedő magyaroknak a rendezvények végén. Aki kapja, marja.

Regina Kammerert nem olyan fából faragták, hogy e kis intermezzo eltérítette volna a szándékától, az NDK állampolgáraként növekedett, tudhatta, jobb, ha ő választ. (V. ö. Radics Katalin. Anélkül, hogy párhuzamot vonnánk.) Mindenesetre honlapomon keresztül fölvette velem a kapcsolatot, érdeklődött, vásárolhatna-e tőlem egy *Apák könyve* című regényt. Küldtem neki. Háromszor is kérdezte azután, hogy mennyivel tartozik. Mondtam, ajándék. Pedig akkor még nem tudtam, hogy hamarosan én tartozom neki, örök hálával. A *Buch der Väter* bestseller lett Németországban, a benyert pénzeken túl felolvasókörutak és más megtiszteltetések kerültek a bevétel rovatba. A legfontosabb nyereség azonban a Susanna Lea névre hallgató kis termetű asszony volt, akinek Regina ajánlott a figyelmébe.

Susanna levélben jelentkezett. Ő sajnos nem beszél németül, de a férje (újságíró) igen, elmesélte neki részletesen, milyen a könyvem, a beszámoló alapján óriási megtiszteltetés volna, ha képviselhetne. Hogy a fenébe ne! – gondoltam, de másképpen fejeztem ki. Íme a tanulság: a legjobb ügynökszerző a szerencse.

Kapcsolatom a Susanna Lea Associates-szel (Párizs, London, New York) valamivel tovább tartott, mint másfél évtized. Ezalatt huszonnégy országban jelent meg a *Book of Fathers, Le livre des pères, El libro de los padres, Knjiga očeva* etc. Olyan kedves kis népek hazájában is, amilyen az észt, meg olyan hatalmasoknál, mint a kínai. Azt, meg az izraelit ki se nyitottam, becsületszóra hiszem el, hogy olyasmit nyomtattak a papírra, aminek az eredetijét én írtam.

Megjelent néhány más munkám ezalatt, de azok Susannától függetlenül. Sokszor beszéltünk arról, hogy nem csupán az *Apák könyve* van a világon, azaz az én világomban, hiába, tudomásul kellett vennem, hogy ő olyasmit nem tud eladni, ami még nincs lefordítva az általánosabb nyelvek kvintettjének – angol, spanyol, francia, német, olasz – valamelyikére. Tyúk vagy a tojás, ugye. Él néhány tűzön-vízen-át hívem a nagyvilágban, főként

az USA nyugati szélén, készítettek fordításokat konyhai használatra, ám ezeket Susanna nem akarta, vagy nem volt képes használni. Ennek ellenére több jót tett velem, mint az anyám, másfél évtizedünk alatt úgy érezhettem, van esélyem némi világhírre. Csakhogy kis világhír nincs.

Ha nem is barátsággal, de kölcsönös főhajtásokkal vettünk búcsút egymástól. Gondoltam, ez ennyi volt. Vakszerencse kisasszony (mindig fiatal lánynak képzeltem, aki hasonlít Iustitiára, mérleg és szablya nélkül) majd elrendezi a dolgaimat újra, ha olyanja lesz. Több külföldi és kevesebb honfitárs barátom viszont ismétlődően nógatott, ne hagyjam annyiban, könyveim megérdemlik, hogy tegyek értük néhány lépést. Elláttak tanáccsal, nevekkel, ötletekkel.

Küldtem tapogatózó leveleket. Meglepett, hogy az ügynökök zöme válasz nélkül hagyta. Igaz, internetes felületeiken jelezték, amennyiben nem érkezik tőlük felelet hat hónapig, azt tekintsem NEM-nek. Hm. A magyar mondás szerint hallgatás beleegyezés. Ők tehát nem magyarok.

Azok, akikhez erős összeköttetés révén jutottam, idővel hosszabb levelezésre kényszerítettek. Hárman is azzal kezdték, önéletrajzomat átolvasván, hogy boldogan – ezer örömmel, szívesen – vállalják a képviseletemet. És nem történt semmi. Háromhavi csönd után én írtam nekik, hogy akkor hagyjuk inkább, ennyi időm nincs.

A legutóbbi fejleményről babonából nem rántom le a leplet. Csak azt kötném mindenki lelkére, hogy ha ügynökre vágyik, fordíttassa a legjobb munkáját németre vagy angolra, lehetőleg anyanyelvű profival. Ilyen anyaggal a kezében könnyebb lesz. Ellenkező esetben a legerősebb kapcsolat sem elég.

Egyetlen példa. Barátságfélébe keveredtem Jonathan Franzen amerikai íróval. Ő maga ajánlotta segítségét. Részlet egy hosszabb leveléből:

Kedves Miklós,

Sajnálom, hogy ügynököt kell keresned, de ilyesmi gyakran megesik. Nekem egyetlen ügynököm volt, mégpedig Susan XXXX *[még egy Zsuzsa!* VM*], 1987 óta. Azt hiszem, most már csak kivételképpen vállal új ügyfeleket, de*

próbáld meg, Susan kitűnő, és remek az amerikai listája, Rachel Kushner, William T. Vollmann, Nell Zink, Clancy Martin etc. Kérlek, nyugodtan mondd meg neki, hogy én küldtelek hozzá. Ajánlhatom még az egyik ügynöktársát, Michael XXXX*-et, aki a munkáim németországi és kelet-európai kiadásaival foglalkozik, vele csak az a gond, hogy már nyugdíjba készül. Akikről másoktól hallottam sok jót: Andrew* XXXX *és Amanda* XXXX. *Egyébként érdekes, hogy íróbarátaim milyen ritkán beszélnek az ügynökükről. Emiatt forrásaim elég szűkösek.*

A neveket a szigorú észak-amerikai személyiségi jogi szabályok miatt ikszeltem.

Én csak Susan (egy n-nel) XXXX-hez, az ő ügynökéhez fordultam, szűkszavú levéllel, angol nyelvű szakmai önéletrajzzal és egyik regényem szinopszisával.

Gondoltam, hátha hisz a legsikeresebb szerzőjének.

Sokáig ő se válaszolt. Mire fél év múltán mégis, én már lemondtam róla, másutt kerestem boldogulásom. Ezt írta:

Jon and Miklos számára.

Kedves Miklos, köszönöm, hogy betekintést engedtél a munkádba. Sajnos, le kell mondanom arról a lehetőségről, hogy képviseljelek. Annyi ajánlat érkezik hozzám nap nap után, személyre szóló visszajelzést igényelve, hogy nyomatékosan kérlek, NE VÁLASZOLJ ERRE A LEVÉLRE. *Ne feledd, ez az üzlet teljesen szubjektív, és egészen biztosan találsz majd olyan harcostársat egy másik ügynökben, amilyet megérdemelsz.*

Legjobbakat.

Érdekes, ugye? Ez aztán a NEM.

Ha nem tartottam volna egészen máshol, magamat ismerve, letörök, kiborulok.

Csak egyet kérdezek, a válaszra várva:

MI A FRANCNAK VÁLASZOLNA ERRE BÁRKI EMBER FIA VAGY LÁNYA?

Zsuzsa, Zsuzsák, tőlem ne tartsatok.

Én inkább hallgatok.

Figyelek.

Jegyzetelek.

Várok.

Írok.

Utóirat. Néha úgy érzem, minden ügynököt egy lakatlan szigetre kéne száműzni, ahonnan csak palackpostával üzengethetnek. De tehetünk kivételt. Most Julie XXXX képvisel. *Let's wait and see.*

Nem

A cím ugye nem csupán a tagadószó. Hímnem, nőnem. A magyar nyelvben néha előny, hogy nem kell eldönteni a nemi hovatartozást: „ő“. (Prózaírásban persze hátrány.) Hajlok rá, hogy a legszebb szavaink közé soroljam. Nálam a folyton változó versenyben jelenleg bronzérmes. A dobogó legfelső fokán a „csillag”. Második az „igen".

A „nem“, a tagadó, valójában az „igen” házastársa. Ikertestvére. Elválaszthatatlan szerelme. Író számára a döntések végzetesen meghatározzák, hogy miféle szöveg áll össze az érzésekből és gondolatokból. Megfontolandó, mi az, amire bólintunk, s mi az, amire rázzuk a fejünket. A legelső kérdés rendre az, hogy emlékeink tárházából melyiket érdemes előhúzni. Kell némi óvatosság, a múlt sok darabja úgy viselkedik, mint amikor a felszínre emelnek egy régen elsüllyedt hadihajót a tengerből. Például a Vasa nevűt, ez Stockholmban látható, immár épületet emeltek köréje, hogy megóvják. Ugyanis a fényben és a levegőn gyorsan pusztul, porlad, mállik. Néha az emlékképek is fakulnak, ha írásba helyeződnek.

Ettől függetlenül az írók legfőbb aranylelőhelye mindaz, amit föl tudnak idézni abból, amit valaha láttak, hallottak, éreztek. Szóval átéltek. Szerintem egyébként annak is ez a kincseskamrája, aki nem ír. Minden más elveszthető, elrabolható, elértéktelenedhető. A drága Szép Ernő ugyanígy gondolja. Azzal a bájos ötlettel ajándékozott meg minket, hogy rossz sorrend ez így, előbb meg kéne halni, s csak azután kezdeni írni. Addig viszont élhetnénk minden percben. Azaz dugig telíthetnénk az emlékraktárat. Isteni volna.

Mint mondtam, ha írni akarsz (hivatásosan), méghozzá valamennyire realistán, akkor elsősorban az összegyűlő élmények idegrendszeri tárházában keresd a nemesfémeket és a drágaköveket. Furcsa, de írás közben az ember néha olyasmire is emlékszik, amit amúgy emberként már elfelejtett. Példa. Többszörösen hátrányos gyerekkorom volt, igyekeztem

letuszkolni az egészet a tudat alá, vagy inkább mellé. Közeledvén a krisztusi korhoz, regényt terveztem az 1956-os évről. Akkor voltam hat. (Ebből lett a *Zenga zének*.) Amint jegyzetelni kezdtem, amire mégis emlékeztem, fokozatosan szakadtak föl az agyam iszapjából azok a jelenetek, amelyek régóta besüppedtek a feledés tavába. Egyik húzta elő a másikat, végül nem is mind kerülhetett a könyvbe. Fontos, hogy a szerző (ilyen értelemben is) bízzék önmagában, a biologikumában és a lelkében, amikor kell, fölbukkannak a használható emlékek, csak türelem és kitartás dolga. Furcsa, de amire alaphelyzetben nem emlékszel, utóbb az lesz a Koh-i-Noor gyémánt. Érdemes kibányászni.

Ha összegyűlt az a mennyiség, amely megtölt egy vastagabb dossziét, új feladatunk lesz: mire mondjunk IGEN-t, s mire NEM-et. Sajnos ha egyszer beleírtunk valamit az első változatba, később hiába húzzuk ki, valamiképpen megmarad a helye, akár egy lyuk. Nem elég törölni, planírozni szükséges, ez bonyolultabb, mint hinnők. Legalábbis nekem. Bizonyos húzásokat máig érzek, ha eszembe jutnak az érintett könyvek. Talán a leoperált végtagok módjára. Ez olyan rejtélyes irodalmi jelenség, hogy nem is bonyolódom bele, ki-ki szerezzen saját tapasztalatot.

Arról, hogy mi a teendő, ha nem *csak* író akarsz lenni, hanem kifejezetten nagy író, sajnos fogalmam sincs. Azt viszont, hogy mi a teendő, ha csak híres akarsz lenni, vagy sok pénzt keresni a könyvpiacon, van némi csekély tudásom, ám erről inkább kérjétek mások véleményét. Mert én, barátaim, mindig élvezni akartam az életet, magyarán, boldogság(om)ra vágytam, s akként írtam, hogy örömöt szerezzen. Nekem. Bizakodtam, ha magamat *örömöltetni* bírom, talán az olvasókat is.

Akad néhány NE és NEM, amelyekről érdemes hallanotok, mielőtt belevágtok.

A tartalmas élet szükséges a szépirodalomhoz, de NEM garancia a színvonalra. Még arra sem, hogy elkészül a jelentős mű.

NE törődjetek senki véleményével, még a sajátotokéra is fütyüljetek, amíg írtok. Az érzések és az érzékek fontosabbak, mint a tudás.

Sok kolléga írt mindenféle tankönyvet kezdők számára, némelyikük pedig kifejezetten íróiskolát tart azoknak, akik jelentkeznek (kifizetik). Aki akar, beiratkozhat. Ha rám hallgatsz, inkább a gyötrelmesebb utat választod, a sajátodat. NEM célszerű más szerző fogásaival és megoldásaival élni, azokat ő úgyis jobban csinálja. *Ha én nem küzdök magamért, ki fog küzdeni értem? És ha nem most, mikor? De ha csak magamért küzdök, mi vagyok én?* Hilél, a bölcs zsidó szavai ezek. Született Babilonban, 110 tájt Krisztus előtt, meghalt Jeruzsálemben, Krisztus után tízben. Nem fakul, nem avul. A harmadik mondat a szolidaritásra buzdít, melyet valamiképpen minden igazi műalkotás sugároz, szinte függetlenül a tartalmától.

Észrevettétek-e, hogy a nyugati vallások instrukcióinak jelentős hányada tagadás? A keletiekében jóval kevesebb. Ajánlható, hogy az ember IGENeljen, amennyit bír, és csökkentse a minimumra a NEMelést. Szinte minden kifejezhető állítva.

Remélem, senki vallásos meggyőződését nem sértem azzal, hogy házi használatra átalakítottam a Mózes ötödik könyvében olvasható Tízparancsolat közhasznú változatát IGENlőre.

1. Ne tisztelj más isteneket.

Csak Istenedet tiszteld.

2. Ne csinálj faragott képet (bálványt), és ne imádd.

Bálvány helyett imádd a te Istenedet.

3. Isten nevét hiába ne mondd.

Isten nevét csak okkal mondjad.

4. Szenteld meg a hetedik napot.

–

5. Tiszteld apádat és anyádat.

–

6. Ne ölj.

Élet kioltása fő bűn.

7. Ne törj házasságot (ne paráználkodj).

Házasságtöréstől (paráználkodástól) tartóztasd meg magad.

8. Ne lopj.

A lopás súlyos vétek.

9. Ne tégy hamis tanúságot.

A hamis tanúság szintúgy.

10. Ne kívánd, ami embertársadé.

Ami embertársadé, azt kívánni is bűn.

A leghasznosabb gyakorlati tanácsokat George Orwell vetette papírra azok számára, akik pontosan akartak fogalmazni. Mindössze hat lényegre törő szabály. Lefordítottam.

Kerüld azokat a hasonlatokat, metaforákat és beszédelemeket, amelyeket

gyakran látsz kinyomtatva.

Ha tudsz valamire egy rövidebb szót, fölösleges a hosszabbat bevetned.

Mindig töröld azokat a szavakat, amelyek kihúzhatóak.

Amennyiben használhatsz aktív szerkezetet, felejtsd el a passzívakat.

Fölösleges idegen, akár tudományos szakkifejezést vagy szlenget

leírni, ha tudsz rá azonos jelentésű hétköznapi szót.

Végül, de nem utolsósorban: szegd meg inkább a fönti szabályokat,

mintsem hogy valami ökörséget írj.

Igaza van. Minden tilalom vagy javaslat csak addig érvényes, ameddig segíti a munkát. Vagyis amíg IGEN.

Ha valamelyikőtök mégis szeretne sorvezetőt vagy kapaszkodót kapni az élethez, az olvasáshoz vagy akár az íráshoz, annak ajánlhatom a buddhizmus tizenkét legfontosabb tanítását az emberi kapcsolatokról. Nekem sokat adtak. Ha elfogadjátok őket, talán mind a három könnyebb lesz. Egyénfüggő, hogy mennyivel.

1. Miért éreznéd magad rosszul azért, mert némelyeknek csak akkor jutsz eszébe, mikor szükségük van rád? Érezd magad kiváltságosnak, hogy te vagy elméjükben a gyertya, ami akkor gyullad fel, amikor sötétben van elméjük.

2. Mindig lesz olyan ember az életedben, aki nem bánik veled jól. Köszönd meg neki, mert erősebbé tesz.

3. Ha valaki rosszul bánik veled, emlékezz: Vele van valami baj, nem Veled. Egészséges emberek nem pusztítják el egymást.

4. Amikor fáj, figyelj. Az élet próbál neked valamit tanítani.

5. Három megoldás lehet minden problémára: elfogadni, változtatni vagy elengedni. Ha nem tudod elfogadni, változtass. Ha nem tudsz rajta változtatni, akkor engedd el.

6. Hagyd, hogy az emberek megítéljenek. Hagyd, hogy félreértsenek. Hagyd, hogy pletykáljanak rólad. Az, amit rólad gondolnak, nem a te problémád. Véleményük nem fogja a számláidat kifizetni. Tehát maradj kedves, szeress kitartóan, és légy szabad egyéniség, bármit mondanak vagy tesznek, soha ne kételkedj értékességedben és az igazság szépségében. Ragyogj tovább, hagyd a

gyűlölködőket gyűlölködni.

7. Mindegy, mennyire tanultnak, tehetségesnek, menőnek vagy gazdagnak hiszed magad, az, ahogyan másokkal bánsz, mindent elmond rólad. A becsületesség a legfőbb.

8. Minél kevésbé érdekel, hogy mit gondolnak rólad az emberek, annál boldogabb leszel.

9. A csend a legjobb válasz annak, aki nem értékeli a szavaidat.

10. Ha azt hiszed, minden valaki másnak a hibája, akkor sokat fogsz szenvedni. Majd amikor megérted, hogy minden belőled indul ki, akkor fogsz békére és örömre lelni.

11. Ahol nincs tisztelet, ott szeretet sincs.

12. A kapcsolatok sohasem halnak természetes halált. Megöli őket az ego, az elutasítás és a hozzáállás.

Igen.

Élni, olvasni, írni

Esküszöm, hogy ez a helyes sorrend. Meggyőződésem, hogy amikor ezt elfelejted, már nem lehetsz Író, csak író. (V. ö.: tejtermék.)

Írás és olvasás = ikertestvérek. Olyasféleképpen, ahogyan az álom és a halál. Már csak az a kérdés, melyik a melyik. Nem tudom eldönteni. Szerintem mindkettő álom, és mindkettő halál. Az írás és az olvasás váratlan időközönként szerepet cserél, néha pedig összeolvad, volt időm ezt megfigyelni saját ikerfiaimnál. (Ők lassan nagykorúak. Én talán még nem, néha úgy érzem.)

Figyelmetekbe ajánlom az alábbi két kurta szöveget. Témámba – és húsomba – vágnak.

1.

Negyvenes éveim elején járhattam, amikor ezt írtam, és negyedikesek voltunk az általánosban, amikor átéltem. Akkoriban ismerkedtem meg Gidussal, az iskola tájékán, a Köröndön (még nem hívták Kodálynak, a nagy zeneszerző élt, virult, és sokat sétált ott).

Egy idősebb asszony vezette kézen fogva Gidust, ő sírt, az asszony szitkozódott.

Amint odaértem, az asszony megragadott a vállamnál fogva, s orrhangon rikácsolta: Mondd csak, mért nem hagyjátok békén a Giduskát, pusztán csak azért, mert őneki gyógytornára kell járnia? attól ő még ugyanolyan kisfiú, mint a többi! mért kell kicsúfolni? Nem tudom, makogtam. Az asszony mintha meg se hallotta volna: Arra felelj, hogy mért hívjátok kúpfejnek? micsoda dolog ez?

Megnéztem Giduskát, szó mi szó, jó nagy feje volt, kissé csúcsos, a gúnynév telitalálat. Azt mondtam: Én sose csúfoltam! Az asszony elcsodálkozott: Nem? Nem. Akkor legyetek barátok! Jó, feleltem erre én. Kiderült, hogy a kúpfejnek Gida a keresztneve, költőnek készül, verseket ír. Minden versében meghalt valaki.

Hamarosan úgy döntöttünk, könyvet írunk az életről AZ ÉLET címmel. El is osztottuk egymás közt a fejezeteket. Én írom az előszót. Ő a második fejezetet a születésről. Én a harmadikat a gyerekkorról. Ő a negyediket a pályaválasztásról. Én az ötödiket a házasságról… Satöbbi. A betegségek nekem jutottak. A halál neki.

Hazamentem, kinyitottam a füzetem.

AZ ÉLET

(előszó)

Vettem egy nagy lélegzetet, aztán: „Az élet olyan, mint a…"

Itt elakadtam. Órákig ültem e kezdőmondat mögött. Abban biztos voltam, hogy a legelső mondat a legfontosabb, az egész mű sorsát eldöntheti. Rágtam a ceruzám szárát.

Apám, aki nagyon ritkán kezdeményezett társalgást velem vagy a család többi tagjával, ezúttal megkérdezte: Mit csinálsz? Elmeséltem neki, hogy semmi különöset, könyvet írunk a Gidussal az életről. Türelmesen végighallgatott, s azt mondta: Figyelj ide, ez nagyon érdekes terv, de azért jobb volna, ha elsőnek valami egyszerűbbet választanátok. Az életről majd inkább a második könyveteket írjátok. Elsőként dolgozzatok föl egy kevésbé bonyolult témát. Például… megírhatnátok a hajó történetét. Szépen sorra vehetitek, hogyan alakult ki a tutaj, aztán a bárka, a gálya, satöbbi, egészen a szárnyashajóig. Igaz, hogy ez elég unalmas, de legalább kézzelfogható… és van rá esély, hogy be is fejezitek.

Halálosan megsértődtem. Ki a francot izgat a hajó története, ha egyszer foglalkozhatunk AZ ÉLET-tel? Gyötrődtem tovább a kezdőmondaton, az élet olyan, mint a… Másnap megtudtam, Gidus a halálról szóló fejezetnek ugrott neki. Ő addig jutott: „A halál olyan, mint a…" Nehéz kenyér az írás, dünnyögte.

Nekem mondod?!

Harmincöt évvel később, az Írók boltjában fölfigyeltem egy vastag és súlyos kötetre. A HAJÓ TÖRTÉNETE. Valaki megcsinálta. Belelapoztam. Hát igen. Éppen úgy, ahogyan az apám tanácsolta, szakszerűen, időrendi sorrendben, módszeresen, unalmasan, ábrákkal, apró betűs jegyzetekkel. Megvettem. Egyszer majd elolvasom.

Giduska nem költő lett, hanem halbiológus, így az ő mondata is rám vár. De még a magaméval sem végeztem, még mindig ott tartok, hogy az élet olyan, mint a…

Újra meg újra ezt próbálom folytatni.

Vagy befejezni.

2.

Ez is a múlt (a XX.) századból való, szintúgy a kilencvenes évek közepéről.

Mindig írónak készültem. Nem tudom, miért. Így születtem. Már akkor író akartam lenni, amikor még nem tudtam írni. Fejben fabrikáltam néhány soros verseket, rövidke történeteket.

Ugyanakkor olvasónak is készültem. Négyéves koromra megtanultam a betűket. Anyám esténként egy-egy oldalt fölolvasott a mesekönyvből, amit karácsonyra kaptam. Egy medvebocsról szólt, aki Mackóvárosban él, s időnként vonaton utazik. Nagyon irigyeltem ezért. Szerbusztok, gyerekek, mackószívem veletek! – üzente a kis bocs a kis olvasóknak. Örültem, hogy valakinek a szíve végre énvelem van. Újra meg újra követeltem a fölolvasást. Hamarosan kívülről fújtam a szöveget, el-elakadó anyámat én segítettem ki. Megsértődött: Minek olvassam, ha úgyis fejből tudod? Csak olvasd, olvasd, könyörögtem.

Sokszor nézegettem egymagamban a nyomtatott sorokat, izgalmas rajznak tűntek. Leggyakrabban az utolsó mondatot vizsgálgattam: Szerbusztok, gyerekek, mackószívem veletek! Tudtam, hogy ez van odaírva, már azonosíthattam a fejemben brummogó szavakat a papíron vonuló betűosztagokkal. És egyszer, egy különösen tiszta fényű délutánon – máig érzem a gerincemben a fölszabadító érzést – hirtelen összeállt. Fogalmam se volt, mi történik velem, de az előző percben még megfejthetetlen vonalrengeteg immár tartalomhordozóvá vált, el tudtam olvasni: S-z-e-r-b-u-s-z-t-o-k, g-y-e-r-e-k-e-k… Életem legfölemelőbb pillanatainak egyikét éltem át.

Kevéssel ezután történt, hogy megszegvén a szabályokat kiszöktem az udvarból, elkódorogtam. Egészen addig mentem, míg az utcasarokra nem értem. Mi lehet a sarkon túl? Eszembe ötlött az Óperencián túl, ahol a kurta farkú malac túr. Talán errefelé is találok kurta farkú malacot, vagy más holnemvolt csodát. Meghódítottam a következő sarkot, újabb tilalomfát ledöntve: átkeltem az úttesten. És még egyszer. Kétszer. Háromszor.

A hőségben megolvadt aszfalt minden lépésnél megragadta a szandálom, úgy éreztem, el akar kapni, be akar kebelezni, ez a büntetésem. Futásnak eredtem, rohantam, míg bírtam szusszal. Szakadt rólam a víz. Íves kaputorkolat előtt találtam magam, odabenn hívogatón hűvös félhomály. Beléptem. Hatalmas, boltozatos terem, középen sötétlő padsorokkal. Kétoldalt néhány gyertya pislákolt. A helyiség végében emelvény, cirádás

kőasztal, rajta hosszúkás, ütött-kopott fémedények, fonnyadt virágok vödörféleségben, és egy akkora könyv, amekkorát harmadmagammal se bírtam volna el. Megbabonázva közelítettem, félve és bizakodva. Ahol ilyen szép nagy könyv van, nem lehet baj.

Már ott ágaskodtam a kőasztal tövében, a fehér terítőbe csimpaszkodva, amikor észrevettem fönn a falon a keresztet, rajta a fájdalmas tekintetű emberalakot, a töviskoszorúval, a könnyező tekintettel, s a bordáira festett, igen élethűen vérző sebbel. Úristen… – egy pillanatra kihagyott a szívverésem. Mi történt vele? Orvost, gyorsan! – gondoltam. Amikor a papám Balatonszabadiban belelépett a rozsdás szögbe, és vérzett a talpa, a mamám állította, hogy orvost kell hívni, de gyorsan. Haragudott a papámra, aki nem hívott orvost, hanem bekötözte magát. Ez a férfi oda volt szegelve a kereszthez, sejthettem, hogy nem véletlen baleset érte.

Eladdig sosem jártam templomban, nem hallottam vallásról, Istenről, feszületről. A sarló és kalapács évei voltak azok. Ma már kiszámíthatom, 1954 nyarán történt.

Kiáltás készülődött bennem, de megbénított a félelem. Ekkor vettem észre az odaszögezett ember talpa alatt a négybetűs föliratot. Hófehéren fénylett.

IRNI

Az ékezethibán átsiklottam. Természetesnek véltem, hogy éppen ezt írták a vaskos könyv fölé. (Talán ha azt olvasom: SIRNI, alanyi költő lesz belőlem.) Világos: *irni* kell. És persze olvasni. Legyen meg az ő akarata.

Lélegzőművész

Hetvenéves múltam. Még akadálytalanul kapom a levegőt. Jó érzés. Ugyanakkor világos, ez már határozottan jutalomjáték. Sokat éltem át, s szünet nélkül tanultam. Elsősorban magamat. Ugyanakkor titeket is. Figyeltem minket. Ezt még nem hagytam abba, s nem is akarom, amíg élek. Mellesleg: Azért élek, hogy elmeséljem azt. Ez volna a pontos fordítása Gabriel García Márquez önéletírásának. *Vivir para contarla*. Nőnemű „azt",

spanyolosok tehát érzik, hogy az életről van szó *(la vida),* és a halálról *(la muerte).* Mi másról szólhatna az irodalom? Az, amelyik nem erről szól, inkább csak iroda-lom. E szóvicc változata az érettségi évében, 1968-ban került egyik korai szövegembe *(Előszó az ábécéhez).* Az talán még nem volt irodalom. Olyan kurta, hogy idemásolom.

Belökte az íróasztal fiókját, köhhentett. Szódabikarbóna után kutatott, de nem talált. Bágyadtan ejtette az asztalra a fejét.

– Forradalom! Szabadság! Éljen a párt! – motyogta. (Ez egyébként szavajárása volt.)

Mostanában fáradtságot érzett az r ejtésekor. Néha éppen ezért egyszerűen kihagyta, pedig ez gyakran előforduló hang.

Ha valaki belépett a szobájába, bánatosan nézett fel rá:

– Ha.cos hazafiság! Fo..adalom! Bu.zsoázia és p.oleta.iátus! – a feje lekókadt. – Inte.nacionalizmus! – tette hozzá lihegve. – Fo..adalom!

Érezte, hogy az ajka zsibbadni kezd. Akkor hát mégsem csak az r-ben volt a hiba!

Az f betű a bűnös. Mert olyankor összeér az ajak a foggal. Ki kell küszöbölni az f-et is.

Megpróbált olyan szavakkal beszélni, amelyekben egyetlen f sincs.

– I.ányelvek! – sóhajtotta. – Vég.ehajtóbizottsági hatá.ozat.

Nem megy ez így, ki kell hagyni.

Ha valaki bejött hozzá:

– .o..adalom! – mondta, majd csettintett. – Indi.ekt és di.ekt .ejlődés! Évi kalkuláció mutatószámai! Konszolidáció.

Ez jó szó! – gondolta magában. – És milyen prímán ki tudom mondani! Csupa könnyű hang.

Nemsokára azonban megfeszült a nyelve a szájában. Lekapta a szemüvegét, összeráncolta a homlokát.

Tervszerűen csökkenteni kell a betűk számát. Tovább, előre a megkezdett úton! Mindent el kell hagyni, amit nehéz kiejteni. Így kívánja a gazdaságosság elve! – tárta szét a karját. (Persze csak gondolatban.)

Telt az idő. Egyre kevesebb hangot használt, pedig igazán sokat beszélt. Értekezett, tárgyalt, felszólalt.

.o..uni..us .ísé.tete!" (Ma.x Ká.oly)

Elterpeszkedett kényelmes foteljában, végighúzta kezét a telefonokon, mappákon, dossziékon, majd az íróasztalra helyezte súlyos öklét, és éltette a forradalmat.

– …….lom!

Kifejezetten bátor tettnek éreztem. Húsz alatt azt képzeltem, az írók egyik fontos feladata, hogy szembeszegüljenek, lázadjanak, megmondják a hatalomnak a magukét. Az *Új Írás* szerkesztősége hetekig latolgatta, le merje-e közölni. Végül megtették, elrejtve több mininovellám közé. Büszke voltam – vagyok – rájuk. Ma már nem értem, miért találtam olyan fontosnak ezt a kis, kabaréba való szöveget, miért hittem, hogy ha nyomtatásba kerül, kap egy jobbhorgot az akkori rendszer. De amíg az ember fiatal, minden lehetséges lázadását nagyra értékeli, mérettől függetlenül. Amikor az első kötetem címe is az lett, hogy *Előszó az ábécéhez,* és hosszú várakozás után tényleg megjelent, tiszta levegő áradt a tüdőmbe. Feszesre húzott háttal, magasba emelt orral jöttem-mentem a városban, mintha éppenséggel lelőttem volna a vöröscsillagot a Parlament csúcsáról.

E szó átvezet oda, hogy most, túl a csúcson, már el kell rendezni bizonyos dolgokat magammal. Meg az engem körülölelő – vagy körülostorozó – világgal. Például azt, hogy tapasztalataim eléggé nagyra nőtt tárházából mit adjak – adhatok, érdemes átadni – az utánam jövőknek. Számítás kérdése, de öt-hat következő nemzedék lohol mögöttem, olykor tapos a sarkamra. Valaha régen, negyven-ötven tájt azzal áltattam magam, hogy hálásak, ha

segítek nekik. Én voltam az első, aki írói honlapot indított, pontosabban csinálta számomra egy akkor híres számítástechnikai vállalat, a DEC. Ma már a nevére sem emlékeznek, ugye. Digital Equipment Corporation, asszem. Később megvette a fő vetélytárs, a Compaq. Amit aztán megvett a Hewlett Packard. (V. ö. kapitalizmus farkastörvényei.) Nyitottam egy rovatot a honlapon, *Pályakezdő Írók Klubja* címmel. PÍK. Bárki föltehette bizonyos terjedelemhatárig a szövegét, s én véleményeztem. Őszintén. Szűkszavúan. De a lehető legkevésbé bántóan.

Gyorsan népszerűvé vált. Heteken belül óriási lemaradásba kerültem. A pályakezdő írók egymással is levelezni kezdtek a fórumon, szokásukká vált, hogy az írásokat ők is megbírálják. Nálam sokkal durvábban. Ugyanakkor engem se kíméltek. Panaszáradat érkezett. Mert elmondom ugyan, hogy mit tartok jónak vagy rossznak, de senkinek nem segítek. Érdeklődtem, mi volna a segítség? Kiderült, azt várják tőlem, hogy amelyik szöveg tetszik, azt juttassam el szerkesztőségbe, kiadóba, s egyengessem a megjelenése útját.

Azt is szememre hányták, hogy versről (abból volt a legtöbb), színdarabról, forgatókönyvről nem nyilatkozom. Hülyék ezek? Hiszen a PÍK lapján legfölül az állt, csak prózát véleményeznék, ahhoz értek. Kritizálták, hogy rövidek a visszajelzéseim, és sokszor ugyanazt ajánlom: olyasmiről írjanak, ami nagyon fáj nekik. Pedig ennél jobb tanács szerintem nincs.

Végül már kifejezetten sértegettek. Dühbe gurultam, s odaírtam: A PÍK BIZONYTALAN IDEIG SZÜNETEL. E szünet máig is tart. Csakhogy a Facebook világuralmának kezdete óta immár az ottani írói profilomra érkeznek az ilyesfajta levelek, hetenként több: Tisztelt író (művész) úr, novellákat (verseket, drámákat, forgatókönyveket) írok, és szeretném tudni, érdemes-e.

Nekem e kérdéstől fölálll a hátamon a szőr. Ugyan melyik hétköznapi tevékenységünkről tudható, hogy érdemes-e csinálni? (Kivéve persze, ha a benyert pénzek alapján rangsorolunk.) Eszembe jut a lányom. Gimnáziumi éveinek vége felé egyszer négyszemközt akart velem beszélgetni. Sétálni mentünk a parkba. Előadta, hogy van egy fiú, aki tetszik neki, jól érzi magát a társaságában. De a srác már nagyon szeretné, hogy megtegyék *azt,* ő viszont még úgy érzi, nincs rá készen, mit tegyen? Nehéz helyzet ez egy

apának, ugyebár. Azt feleltem: Amíg tőlem kérdezed, megtedd-e, addig ne. Ha majd igazán akarod, nem kérdezed senkitől, hanem csinálod.

Ilyesféle a helyzet az írással. Aki latolgatja, érdemes-e, az inkább használja energiáit másra. Csak annak érdemes írnia, akinek egyszerűen nincs más választása, ő akkor is írni fog, ha mindenki más kórusban mondja: Ne!

Következő problémakör a visszajelzés. Ebben Rainer Maria Rilke álláspontjára helyezkedem. Legegyszerűbb idéznem néhány briliáns bekezdését.

Igen tisztelt Uram, levele csak pár nappal ezelőtt érkezett hozzám. Mély és jóleső bizalmát köszönöm. Többet aligha tehetek. Nem tárgyalhatom behatóan verseit, mert tőlem minden bíráló szándék nagyon is távol áll. Műalkotást szinte meg sem közelíthetünk ítélő szavakkal: ebből mindig többé-kevésbé szerencsés félreértések származnak. Egyetlenegy dolog sem olyan kézzelfogható és megmagyarázható, mint ahogyan ezt többnyire el szeretnék hitetni velünk; a legtöbb esemény kimondhatatlan, és olyan térben játszódik le, ahol még soha szó nem járt, és mindennél kimondhatatlanabbak a műalkotások, ezek a rejtelmes tényezők, melyeknek léte múló életünknél maradandóbb… Ön azt kérdi, jók-e versei. Tőlem kérdezi. Előzőleg megkérdezte másoktól is. Folyóiratoknak küldözgeti verseit. Egyéb költeményekkel hasonlítja őket össze, és nyugtalan, ha a szerkesztőségek kísérleteit visszautasítják. Nos (mivel megengedte, hogy tanácsot adjak), én arra kérem: hagyja abba mindezt. Ön kifelé néz, és most mindenekelőtt éppen ezt nem szabad tennie. Senkitől sem kaphat tanácsot és segítséget, senkitől. Csak egyetlen eszköz segít: mélyedjen el önmagában. Kutassa ki azt az okot, ami írásra készteti, vizsgálja meg, vajon gyökerei szíve legmélyébe nyúlnak-e, vallja meg, hogy belehalna-e, ha nem írhatna. […] Ez a legfontosabb: éjszakája legcsöndesebb órájában kérdezze meg: kell, hogy írjak? Ásson le szívébe mélyről jövő feleletért. S ha ez igenlőleg hangoznék, ha úgy találkozhatna szembe ezzel a komoly kérdéssel, hogy erős és egyszerű „írnom kell" lenne a válasz, akkor alakítsa életét e szükségszerűség szerint; életének még legközömbösebb, legjelentéktelenebb órája is e kényszer jele és bizonysága legyen. Ekkor azután közeledjék a Természethez. Kísérelje meg úgy mondani el, amit lát, átél, szeret és elveszít, mintha Ön lenne a legelső ember.

(Levelek egy ifjú költőhöz, Párizs, 1903. február 7.*)*

Ehhez semmit nem szükséges hozzáfűzni. Aki nem érti, annak kétszeresen fölösleges irodalommal foglalkoznia.

Mi kell az íráshoz? Ahány professzionális szerző, annyi válasz. Íme, az enyém: 1. erő, 2. nyugalom, 3. türelem, 4. szorgalom, 5. némi anyagi háttér, 6. tehetség. Az eddigiek körülbelül 10-10 százalékban szükségesek. Maradt ugye negyven. Szerintem negyven százalék szerencse – sőt vakszerencse – kell még. Az arányokból világos, hogy ez az igazán döntő, gondolom én. Sejtem, illúzióromboló számítás ez. Ám attól még lehet igaz.

Van még néhány tényező, ezek nem csupán az íráshoz szükségesek, hanem az élethez is: 1. egészség, 2. erő, 3. szabadság, 4. levegő. Csak az utolsó kettőt fejteném ki.

Szabadság nélkül nincs művészet. Nem politikai szabadságra célzok, számos mű született börtönben vagy diktatórikus rezsim fennállása alatt, elég, ha a szocializmus évtizedeire gondolunk, és nem is szükséges Magyarországon maradnunk. Bulgakov *A Mester és Margaritá*t Sztálin uralkodása alatt írta, amiképpen García Márquez a *Száz év magány*t Kolumbia legzűrzavarosabb parancsuralmi időszakában.

Az egyéni szabadságról van szó, melynek az a lényege, hogy a szerző képes legyen valamennyire függetlenedni, először is az államhatalomtól, ne annak jótéteményein s kegyein múljon a létezése. Nehéz megvalósítani, de azért lehetséges, ha az ember kis igényű. Segít, ha van irodalmon kívüli szakmája, amelyet ideje felében gyakorolhat. Célszerű tevékenység a földművelés, az állattenyésztés – lehetőleg saját földterületen –, jó az asztalosság, a gyógyszerészség, vagy akármilyen munka, amelynél nem más osztja be az idődet.

Az is fontos, hogy a profi író függetlenedjék a családjától is, annyira, amennyire ez lehetséges, tehát ne a família igájának húzása legyen a fő feladata. Nem ajánlhatom senkinek, hogy ne házasodjék meg, és ne nemzzen-szüljön gyerekeket, én kétszer nősültem (hm, ugyanennyiszer váltam), s három utód keletkezett a megfelelő sejtjeim közreműködésével. De a szerencse lehetővé tette, hogy mégse teljék az időm java a

pénzkereséssel – hamar úgy alakult, hogy szépírással sikerült eltartanom magamat és őket.

Vagyis a szabadság, mely írónak, művésznek okvetlenül szükséges, inkább érzet, mint helyzet. Sokféle módon lehet megteremteni vagy megtalálni, ezen dolgozzon ki-ki a maga módján. Több híres magyar verssor utal erre. Kettőt idézek. „Szabadság, szerelem! / E kettő kell nekem.“ A másik is szép, bár kissé oximoron: „Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet.” A költő nagysága előtt fejet hajtva jegyzem meg, hogy midőn a szabadság rendet szül, felszámolja önmagát. Én azt vallom, elrontva a ritmust: Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendetlenséget.

A levegő voltaképp azt jelenti, hogy nincs semmi akadálya annak, hogy gondtalanul lélegezz, szükségleteid szerint. Elvi és gyakorlati értelemben egyaránt. Ha az ember beteg, s emiatt nem jut elegendő oxigén a szervezetébe, aligha lehet képes arra, hogy minden erejével irodalmi (művészeti) terveire összpontosítson. A lét elviselhetetlen könnyűségéhez kell eljutni, akármit is értett ezen Kundera. Abba az állapotba, amikor úgy zárkózol önmagadba, hogy ha valaki – akár legközelebbi családtag – beszél hozzád, te meg se hallod. Hiszen nem is vagy ott, benne élsz a versedben, regényedben, drámádban, festményedben, szobrodban, satöbbi.

Talán ez a legnehezebb, megértetni a külvilággal, hogy te, ha a munkádat végzed, másoknak nem létezel. Senki nem vehetné nagyobb hasznát Harry Potter láthatatlanná tévő köpenyének, mint egy elhivatott író. Az sem ártana, ha a varázsköpeny hangszigetelő volna. De belátom, hogy nem kaphatunk meg mindent.

Marcel Duchamp, a franciák sok műfajú tehetsége, ő az, aki piszoárt állított ki műtárgyként, aláírta: *Szökőkút*. Újságírói kérdésre – annyi mindennel foglalkozik, tulajdonképp mi a foglalkozása? – ezt felelte: *Je suis un respirateur*. Lélegzőművész vagyok. Azt hiszem, az alkotással foglalkozó ember tevékenységének legfrappánsabb definíciója ez.

A fentebb taglalt szabadság az, ha nem kényszerít rád senki semmit. Tehát ha nincsenek szabályok. Azonban szabályok mindig vannak, s minél dekadensebb a civilizáció, annál több lesz. A mai kor embere csak egy töredékét ismeri a létező előírásoknak, normáknak, rendeleteknek, erkölcsi

miheztartásoknak, esélye sincs, hogy mindet betartsa. Én az íratlan szabályokhoz igyekszem ragaszkodni, az írottak kevésbé érdekelnek. Lényegében a kibővített Tízparancsolathoz igazodom, a bővítmény: Ne hazudj. Írónak ez volna az első és legfőbb alapelv.

Ha az ember – a hivatásos író vagy a hivatásos olvasó – magáévá tesz egy könyvet, s lelkesedik érte, e nézete és érzése azokon a műveken alapul, amiket eddigi életében nagyon szeretett. Amennyiben a most olvasott szöveg emlékeztet valamelyikre, ismerőssé válik, és bizonyára tetszeni fog. Ám egy pálya elején lévő írónak arra kéne törekednie, hogy olyasmivel rukkoljon elő, ami éppen azért kiváló (mint e szó etimológiája is jelzi), mert semmire nem hasonlít. *Nonpareille* – nyomdai szakszó, jelentése: páratlan.

Tudom, szinte képtelen vállalásnak tetszik ez, de törekedni lehet rá. Hülyeség úgy nekiindulni, hogy na, most dobok egy kicsit. Vagy egy közepeset. A *nagyravágyás bűne meglakolt* – a shakespeare-i sor úgy ment át a köztudatba (s a jelen időbe), mintha általános érvényű volna. Holott művészekre csak felerészben áll. (Talán másokra is.) A nagyravágyás bűne sokszor meglakol, de néha diadalt arat. Tessen csak bátran nagyra vágyni, nagyra törni, nagy vadra indulni. Minél hatalmasabb a számszeríj, annál feszesebbre húzható – ha van elég erőnk, és persze levegőnk.

Újabb, számomra fontos gondolat Nietzsche tollából: „Ha valaha észreveszed, hogy arra mész, mint a többiek, fordulj vissza."

Költő az, aki szeret a szavakkal játszani. Író pedig, aki szeret a mondatokkal. Aki a szerkezetekkel is szeret, az a regényíró. A felső tagozat akkor kezdődik, amikor megtanulunk játszani a jellemekkel.

Aki tehát írással akar foglalkozni, valamennyire hivatásos módon, az kezdjen papírra vetni rossz novellát, regényt, satöbbit. Érezzen rá a saját hangjára, akkor is, ha még bizonytalan vagy gyönge. Előbb-utóbb megerősödik. Nem kell félni a kudarctól, a bukástól. Aki sose vall kudarcot, egyszer sem bukik meg, annak szerintem igazi sikere se lesz soha.

Talán emezeknél is fontosabb Henry James tanácsa kezdő prózaíróknak: „Próbáljanak olyanok lenni, akik mindent észrevesznek."

Egy másik gondolat, a mostanában kissé divatjamúltnak tekintett Ernest Hemingwaytől: „Minden jó könyv egyforma abból a szempontból, hogy igazabb, mintha valóban megtörtént volna, és miután elolvastuk, úgy érezzük, hogy velünk történt, és most már a miénk, a jó, a rossz, az öröm, a bűntudat és a bánat, az emberek, a helyszínek és az időjárások. Aki ezt az érzést adhatja az embereknek, az író."

Végezetül egy harmadik, Kosztolányitól. Ő azt javasolta, ha befejezted a novelládat, fogd az első lapot, gondolkodás nélkül tépd össze, attól csak jobb lesz, nem fog hiányozni.

Továbbfejlesztettem. Nem árt kidobni az utolsót is. Majd egyet-kettőt középről. Utána mély lélegzetet venni, elolvasni, ami maradt. Végül átírni az egészet.

Sose feledjük, hogy a szakmánk nem a mondat-, bekezdés-, fejezetgyártás. Igyekezzünk lélegzőművésszé válni, ez legyen a fő foglalatosságunk, mindközönségesen a világ magunkba szívása. Az írás – a szöveg – majd csak összejön valahogy, ha nem görcsölünk rá.

Happy ending

A tóparti fizetős strand a belépőjegy mellett pénzt kért az elegáns nyugszékek és napernyők használatáért is. Az étterem és a két kör alakú presszó-bodega sem adta olcsón a kínálatát, ezért általában lehetett találni szabad asztalt az előbbiben, vagy üres bárszéket a pultoknál. A nyaralók többsége hozott magával italt és eleséget, hűtőtáskák heverésztek a nyugágyak mellett vagy alatt az árnyékban.

Egészen fiatal lányokból és srácokból verbuválták a személyzetet, akiket köteleztek arra, hogy unalmas egyenruhát viseljenek, fehér blúzt és rakott szoknyát, illetve fekete nadrágot és csokornyakkendőt, utóbbi furcsának tűnt a rövid ujjú ingekhez. Öltözékük ballagó diáksereghez tette őket hasonlóvá. A törzsvendégek tudták, műszak után a pénztárosok, a kiszolgálók és a kabinosok ingyen strandolhatnak, ám a napágyakat nem használhatják, az elkerített térség bal sarkában terítik színes törülközőiket a

homokra, és sokkal jobban élvezik a vizet és a fénysugarakat, mint akik fizettek érte.

Egyikük a legnagyobb titokban író szeretett volna lenni. Figyeljük meg úgy, ahogyan ő figyel másokat, lényegében mindig és mindenütt. Szülei fiúnak várták, így csalódottan vették tudomásul, hogy „csak" lány, ahogyan a Kecskemét közeli faluban fejezték ki. Emiatt kapta a Petra nevet – Péter helyett. Haját az anyja mindig egészen rövidre vágta, így bakfis korában emlékeztetett Törőcsik Marira (a *Kölyök* című, korai filmjéből). Játszótársai úgy hívták, a Vadóc, mert ő volt az egyetlen lány, aki focizott, bokszolt és verekedett a fiúkkal, pedig szinte betegesen soványnak és törékenynek látszott. Az osztályban neki nőtt ki a melle legutoljára, annyira, amennyire. Csak húszévesen (tavaly) jött rá, hogy sok férfi bukik az ilyen picikre. Addigra divatba jöttek a hajszálvékony modellek, végre nőnek érezte magát a bőrében. Jól álltak neki a francia szabású bikinik. Most fekete fölsőben és fehér alsóban napozott, lábszárát a vízbe lógatva.

Feri, az étterem fizetőpincére többször próbálta becserkészni. Petra kinevette: Jó, majd ha a feleséged is akarja, csinálhatjuk hármasban! – látva a srác fancsali arcát, hozzáfűzte: Mér, nem ez minden pasi titkos vágya?

Délidőben megteltek a fehérre mázolt kerti székek a bádogasztalok körül. Feri és a többiek kapkodva vették föl a rendeléseket. Szakadt róluk a víz. Aznap különösen forró és párás volt az idő. Egészen váratlanul borult be és szakadt le az ég. Az étterem vendégei futva menekültek, fedett helyet keresve, de hiába, csak a pultok előterét takarta méternyi tetőrész, oda nyomakodtak be. Nem fért alá mindenki, sokan szaladtak az öltözők felé. Az asztalokon maradtak az üres és félig tele tányérok, az esővíz hamar megtöltötte őket.

Ilyet eddig csak filmen láttam, gondolta Petra. Ő az előkészítő konyhában talált menedéket, beengedték a szolgálatos pincérlányok. Volt fehér köpenye itt, néha besegített a mosogatógépeknél, most fölvette, mert picit fázott. E helyiség szűk ablakából az asztalokra látott. Észrevette, hogy a bal hatosnál ülnek. Egy fiú, vállára terített törülközővel. És egy lány, keresztben színes csíkos Desigual fürdőruhában, melyre a mostanában divatos áttetsző muszlinkendőből csavart magára ruhafélét. Hajukról,

vállukról, egész testükről zuhatagként folyt le az esővíz. A rendelésük csak néhány perce érkezhetett, a lányé csirkés szendvics, a fiúé bélszínes.

Az asztalon előttük a poharakba is hullottak a kövér csöppek. Petra esküdni mert volna rá, hogy hamarosan megtelnek, s a kisfröccsök hosszúlépéssé alakulnak. A fiú és a lány angyali nyugodalommal evett tovább, lassan, kényelmesen. Mintha észre se vennék, hogy zuhog rájuk a víz a magasból.

Már nemcsak a fedél alá húzódók, hanem a kiszolgálók is e különös párt figyelték. A zsivaj elhalkult. Mintha színpadon ülnének. Szó nem esett köztük. De ahogyan nézték egymást, az elmondott mindent.

Petra irigyelte őket. Amúgy igazuk van, nem vagyunk cukorból, gondolta, visszaakasztotta a köpenyt a fogasra, kiszaladt az asztalokhoz, bikiniben, sajnálta, hogy az övé fekete-fehér, s nem színes. Gumipapucsa alatt csattogtak és fröcsköltek a friss tócsák. Leült a jobb hármashoz, arcát a magasba fordította, szemét lehunyta. Zuhany. Aztán fölemelte a kezét, mintha rendelne. Nevetés futott végig a közönségen. Feri ügetett oda: Mit hozhatok? Gin-tonic, felelte Petra, föltételezte, hogy annak keveset árthat az eső.

Itt is, ott is fölbátorodtak a strandolók és a pincérek. A vendégek egy része követte a példát, visszaültek, folytatták az evést. Újak is jöttek, rendeltek. A sokaság közösséggé vált, megszállta az embereket valami különleges békesség, mintha azt üzennék az égieknek, hogy nincs semmi baj.

Bármilyen hihetetlen, a fiú és a lány talán azt se vette észre, hogy már nem egyedül ülnek az esőben. A zápor kevés vártatva ugyanolyan gyorsan állt el, ahogyan kezdődött, kisütött a nap.

Amikor a fiú kérte a számlát, Feri elhárította: Köszönöm, a vendégeink voltak. Miért? – kérdezte a lány. Mert… egészségükre! – Feri ellendült az asztaluktól. Petra ekkor sejtette meg, hogy talán mégiscsak lesz valami kettejük között, hiába nős a srác. Elvégre minden úgy jó, ahogyan van. De ha majd megírja (ezt is), biztosan nem *happy ending* lesz a vége. Korszerű irodalomban az nem divat.

P. S.

(LELTÁR)

Végül még valami, amiről, azt hiszem, sose beszéltem.

Rengetegszer kérdeztek és kérdeznek arról: hogyan döntöm el, melyik témát választom ki, amikor regénybe fogok. Szoktam felelni ezt-azt, részigazságokat. Ám egyvalamiről hallgatok, mint a sír. Mentségem: én is csak a közeli múltban értettem meg, jöttem rá.

Sztenderd válaszom általában ilyesmi: *Két feltétel együttes teljesülése szükséges ahhoz, hogy egy témát előhozzak az írói raktáramból, befogjam a satuba, és munkába vegyem. 1. Pillanatnyilag belé kell szeretnem, de nagyon ám. 2. Arra is szu¨kse´gem van, hogy elhiggyem, ha ezt a te´ma´t megi´rom, akkor majd azoknak, akik elolvassa´k, egy kicsit jobb lesz. Hogy pontosan mi, hogyan e´s mennyivel lesz jobb, erre ne´zve semmi ta ´mpontom nincs. De gyerekesen e´s valla´sos mo´don hinnem kell benne, hogy e körvonalazatlan jobbítás megvalósul.* És ez így van, ahogyan az agykontrollban ismételgetik.

Ha őszinte akarok lenni, hozzá kell fűznöm egy harmadik pontot, amely talán fontosabb a fenti kettőnél. Ezt titkolom. Túl intim, túl fölkavaró, túl fájdalmas. De most erőt veszek magamon, a kedvetekért.

Átgondolva úgynevezett nagyregényeimet, szinte mindegyikre igaz, hogy adósságot törlesztenek, legalább elvont értelemben.

A *Félnóta* (1986) az első nagy baráti társaságomnak kifejezett köszönetféleség, tőlük tanultam szinte mindent, ami az élethez, az írói bozótharcokhoz s a szerelmi csatákhoz kell. Meg sok minden mást, amit a szüleimnek kellett volna átadniuk– ma már megértem őket, nekik se volt érzelmileg s pedagógiailag jóformán semmijük.

A *Zenga zének* (1983) a családom előtti főhajtás, hiszen mégiscsak sikerült élnem és túlélnem.

A New York – Budapest metró (1993) az Amerikai Egyesült Államoknak és a *Yale School of Drama*nak igyekszik megadni sokszoros tartozásom a befogadásért és a rengeteg jóért, amit odaát kaptam.

Az *Anya csak egy van*nal (1995) anyámnak szerettem volna törleszteni, az *Apák könyvé*vel (2000) pedig… ugye világos. Amúgy a XX. századtól is elbúcsúztam vele.

A *Sánta kutya* (2003), bármilyen hihetetlen, Faludy György iránti szeretetből és nagyrabecsülésből született. Atyai barátom volt. Idős korában úgy festett, mint egy jóságos néni. Ő – ahogyan a nőnemű főhősöm – tényleg átélt minden fontosat, ami a XX. században történt.

A csillagok világa (2010) ikerfiaimnak köszöni szépen mindazt, amit tőlük kaptam.

Az isten szerelmére nem regény, hanem portrégyűjtemény, mégis említenem kell, mert a második baráti köröm előtti főhajtás, főleg híres írókról van szó, akiket ismerhettem személyesen, továbbá a *Nyugat* nagyjairól, akiket majmolhattam kedélyesen.

A *Jánoska és a Farkas* – leánykori nevén: *Utazások Erotikában, avagy ki a franc az a Goethe* (2019) – életem addigi nőinek hálálkodik, amiért szerettek.

A *Szitakötő* (2012) az egész nemzedékem emlékezete, örülök, hogy köztük élhettem.

A *Hattyúk dala* (2016) kétezer év története, egyszersmind a magyar nép vázlatos krónikája, ugyanakkor Pécs és környékének históriája, családom atyai ága ott telepedett le, valamikor a millennium idején.

A *Legközelebb majd sikerül* (2018) a zenének fizetné meg mindazt, amit kaptam tőle, valamint a hangjegyek forrásának, Istennek, amiért támogat egészséggel, kedéllyel, szerető családtagokkal, szerelemmel, barátsággal, továbbá (máris) hosszú élettartammal, de ahogyan a rég elfelejtett költő írt: *Még nem elég*. (Aki ismeri ezt a verset, büszke lehet magára, s föltehetően kortársam. Én szavalóversenyen is mondtam, szerintem rosszul, párdarabjával, a *Nem elég*gel együtt.)

A *Dunapest* (2019) nyilvánvalóan a holokausztban megöltek iránti adósságom lerovása, emléktűz, nem csak a rokonaimért, köztük a

számomra teljességgel érthetetlen és fölfoghatatlan tömegmészárlás miatt meg sem születhetett családtagjaimért. Gyászolom a holokauszt összes áldozatát. Gyakran sírok miattuk, egészen váratlan pillanatokban. Talán ez a leghatalmasabb tartozás, amelyet rendeznem kellett. Sok időbe telt, mire képes voltam rá. 1979 óta készültem erre. Földig hajtom a fejem Raoul Wallenberg és Carl Lutz emléke előtt. Valaha régen írtam e témáról egy kisregényt *(Jaj),* de abban az abszurd és poénos alapötlet védvattába burkolta a sosem gyógyuló sebeket. Hálával tartozom a *Dunapest*ért egy épületnek is, a tetőteraszáról évtizedekig figyelhettem a Dunát, a parkot, az embereket, Raoul Wallenberg szobrát, a várost, az országot, a világot.

Pillanatnyilag úgy érzem, a lelkiismeretem már többé-kevésbé tiszta. Nem jut eszembe más fontos adósságom. Cinikus kijelentés volna, hogy teremt majd nékem az Úr, a Sors, meg a véletlenek n számú sokasága, azaz a jelen. S persze a jövő. Kíváncsian várom, mit hoznak.

Kiadta az Athenaeum Kiadó 2021

az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
1086 Budapest, Dankó utca 4–8. Tel.: 235-5020
www.athenaeum.hu
www.facebook.com/athenaeumkiado
Felelős kiadó az Athenaeum Kiadó ügyvezetője
Felelős kiadó: Dian Viktória
Felelős szerkesztő: Besze Barbara
Műszaki vezető: Drótos Szilvia
Borító: Földi Andrea

ISBN 978 963 543 108 3